16-31 Ekim 1984 Sayı: 12/150 Lira

YeniGündem

Kâmuran İnan'ın beklenen son baharı geldi mi?

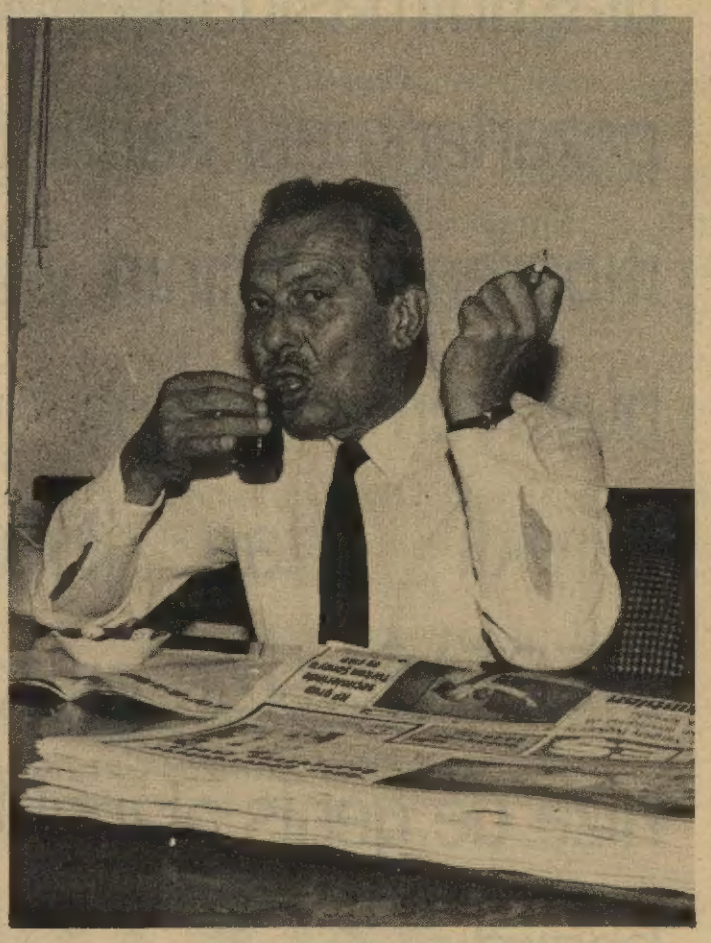

Çetin Altan: Teknolojinin önü açıldığı zaman...

Gündemdeki platform politiktir

İlk Grev: "Bu iş yerinde ne vardır?"

Arturo Cruz ve Sergio Ramiréz'le NİKARAGUA

Türkiye'de Herşeyin İyisi Vardır.

Ülkemizde, herşeyin iyisi, en iyisi vardır. Buğdayın, tekstilin, portakalın, çimentonun, demir-çeliğin... en iyisi. Ve ülkemizin ihracata ihtiyacı vardır. İhracatın verimli ve sürekli olması, en kaliteli ürünlerin gerçekleştirilmesine ve en iyi koşullarda dış pazarlara ulaştırılmasına bağlıdır. MEPTAŞ, en kaliteli ürünlerin pazarlanması kadar gerçekleştirilmesinde de ilk günden itibaren üreticinin yanında olduğu için ihracatta en hızlı büyüyen kuruluş oldu. Bugün, sürekli artan ihracat hacmiyle MEPTAŞ, sizin en kaliteli ürünlerinize de geniş olanaklar sunmak için hazırdır.

MEPTAŞ
MANİSALI EVRENSEL
PAZARLAMA VE TİCARET A.Ş.

Türkiye'ye. Türkiye'den.

İZMİR/ Genel Merkez: 1378 Sokak, No.: 4/1, Kat: 2/201, Kordon İş Hanı, Alsancak, Tel.: 220689, 220690, 219280, 219284, Tlg.: Meptaş-İzmir, Teleks: 52 693 MPTS TR
İSTANBUL/ Şube: Ortaklar Caddesi, Onur İş Hanı, No.: 2/5 Mecidiyeköy, Tel.: 167 30 10 - 167 30 11, Teleks: 26 189 OTİM TR., **ANKARA/ İrtibat Bürosu:** Atatürk Caddesi, No.: 85/9, Tel.: 34 12 10 - 34 12 11, Teleks: 43259 MTAL TR.

'Açkıcı İşliği'nde Hilmi Ziya'nın işi ne?

Osman Balcıgil'in geçen sayıda yayımlanan, gazetecilik açısından başarılı sayılabilecek röportajı, ne yazık, Hilmi Ziya Ülken ile yazıda tanıtılan "ilginç" "zat-ı muhterem" arasında bir ilişki kuruyor, ama bu ilişkinin niteliğine açıklık getirmekte başarısız kalıyor. Balcıgil'in (içeriğine hiç değinmeden) belirttiği gibi, Hilmi Ziya'nın bir kitabı, "ip" ve "sap" açısından biraz belirsiz kalan görüşlere sahip bu "zat"ın tek kitaplık "yayılığı"nda çıkmıştır. Kitabın başına böyle bir işin gelmesinin öyküsünü rahmetli Ülken'in kendisinden dinlemiş biri olarak, Balcıgil'in röportajında yansıyan görüşler ile Ülken'in görüşleri arasında bir ilişkinin "vehmedilebileceği"nden ürktüğümden, bir açıklama yapmayı gerekli görüyorum.

Rahmetlinin anlattığına göre, (galiba bir aralar öğrencisi olmuş) "Doruktekin açkıcı ve yayıcısı", kendisine "Hocam..." diye yaklaşıp, bir yayınevi kuracağını, kendisinin de bir kitabını basmak istediğini söylemiş. (İnsanlara güvenmek gibi "felsefi" ve biraz modası geçmiş olması gereken bir yaklaşımı bilinçli olarak sürdüren) Hilmi Ziya da bir kitabını bu "zat"a teslim etmiş, basılış sürecinden de hiç haberi olmamış. Kitap Ülken'i son derece sinirlendiren bir biçimde ortaya çıkmış, --Danişmentoğlu, Hilmi Ziya'nın kendi metnine (sanıyorum) el atmamış ama, kitabın kapağına ve sonuna (kendi fotoğrafı dahil) bazı "ırk" mensuplarının resimlerini basmış, kitabın başına (en ılımlısıyla "garip" denebilecek) bir sunu yazısı koymuş-- kısacası, kitabı tamamen yanlış anlaşılacak bir biçime sokmuş: Hilmi Ziya'nın kesinlikle onaylamadığı, hatta açıkça yadsıdığı bir hale...

Hilmi Ziya Ülken, bildiğim kadarıyla, ırkçı, şoven ve milliyetçi ("bütüncü"!) akımlarla hiçbir ilişki kurmamış, *aydın ve çağdaş* görüşlü, geniş bir *insanlık* anlayışına sahip bir felsefeciydi. Adının, söz konusu röportajda anlatılan "ilginç" zat ile birlikte anılması bir şanssızlık eseri sayılmalıdır.

Hilmi Ziya'nın "Doruktekin İşliği"nde hiçbir işi *yoktur.*

Oruç ARUOBA/İSTANBUL

Ülken ırkçılığa karşıdır

Hilmi Ziya Ülken'in bir kitabı ile ilgili olarak derginizde çıkan yazı dolayısıyla bir açıklama yapmak zorunu duydum.

Yazıda söz konusu edilen kitabın (ikinci baskısının; birinci baskısı *Veraset ve Cemiyet,* 1957) sunuluş biçimi, konuyu ırkçılıkla yakın gösterme tehlikesini taşımaktadır. Oysa kitabın içeriğinin böyle bir sorunla ilişiği yoktur. Ayrıca yazar böyle bir inanışın daima karşısında olmuştur.

Bunu, söz konusu kitapta açıkça şöyle belirtmektedir: "Fizyolojik anlamda ırkın varolmadığını söyleyen yazarlar iddialarında haklıdırlar. Ve bu anlamda ırkçılık (racisme) fikirlerinin gerçekle hiçbir ilişiği yoktur. Böyle bir iddia ya ilim-dışıdır, yahut gizli maksatları örten bir sahte ideolojidir. Nitekim bu anlamda bir ırkçılığın ne derecede zararlı neticeler doğuracağını birçok vesileyle söyledik. (Dipnot 37: H.Z.Ülken, Millet ve Tarih Şuuru, 1946, s. 191-92)".

Gülseren ÜLKEN-ARTUNKAL/İSTANBUL

Kürtaj dosyası

Yeni Gündem'in sekizinci sayısında yer alan Kürtaj Dosyası birçok kadın gibi beni de çok sevindirdi. Çünkü, bu dosyayla, kadınlar açısından çok önemli olan bu konu, *Somut*'un kadın sayfasından sonra ilk kez kapsamlı bir biçimde ele alınmaktaydı. Bu nedenle, dosyada bana eksik ve yanlış görünen birkaç noktaya değinmeyi "kızkardeş"çe bir görev sayıyorum. Bu bağlamda, bence ilk irdelenmesi gereken dosyayı hazırlayanların kürtaj yasasına yaklaşımlarıdır. Yasanın çıkışını erkek sorumsuzluğuna verilen devlet primi olarak görmek bana hayli ters geldi. Bunun birinci ve temel nedeni, esas olarak kadınları ilgilendiren bu konuyu *erkekler bağlamında* ele almak anlamına gelmesidir. Burada erkeklerin olumsuzlanıyor olmasının bu durumu değiştirmediği kanısındayım. İkinci olarak bu yaklaşımın fazla gerçekçi olmadığını düşünüyorum, çünkü erkekler, —yasa çıksa da çıkmasa da— sorumsuzdurlar. Bu sorumsuzluğun sonuçlarına katlanmak, çözümler bulmak ise kadının sorumluluğudur. (Nasıl olsa her şey onun bedeninde olup bittiğine göre) kürtaja para bulunamazsa, alyansını, bileziğini satacak olan, o da olmazsa kendini sakat

etme pahasına çocuğu düşüren, hatta bunu da beceremezse, boğazından kesip çocuğu büyütecek olan kadındır. Yasa, yalnızca, kadınlara istemedikleri çocukları daha kolay aldırabilme olanağını sağlamıştır. Ama yasanın bu dolaysız sonucu tabiî ki yasayı hazırlayanlarca amaçlanmamıştır. Onların amacı Şirin Tekeli'nin giriş yazısında çok iyi vurguladığı gibi "nüfus planlaması" dır. Bunun ekonomik, politik sebepleri tartışmaya değmeyecek kadar açık bence. Ancak ele alınması gereken bir başka husus yasanın tümüyle aile kurumunu korumaya yönelik özellikler taşıyor olmasıdır. Öncelikle, yasadan "aile planlaması" olarak söz edilmektedir. Böylece, hamileliğin, dolayısıyla cinsel ilişkinin aile kurumu içinde yer alması gerektiğini anlıyoruz. Bu nedenle yasada, "babası belli olmayan çocuklar"dan "söz edilip", bunların aldırılmasına izin verilmesini ahlakçı kaygıların bir yana bırakılması olarak görmek mümkün değil. Böyle olmasını biz de çok isterdik ama, yasanın genel yapısı bunun yine aileyi korumaya yönelik olduğunu gösteriyor. Çünkü yasaya göre evli kadınlardan kocalarının izni istenip böylece erkek egemenliğine prim verilirken reşit olmuş bekâr kadınlardan hiçbir belge istenmemekte, boşanma sürecindeki kadınların ise mahkemeden izin belgesi getirmeleri yeterli sayılmaktadır. Yasa böylece aile kurumu dışında doğacak çocukların alınmasını kolaylaştırıyor, (ki bu aslında teşviktir). Aile içinde doğacak çocukları ise erkeğin iznine bırakıyor. Yine yasaya göre, "gebe", yakınının (kocası, velisi ya da vasisi) imzasından çıkan hukuki sorumluluğu kabul etmektedir. Yani erkeğin imzası hem kürtaj yaptırmak isteyen kadını engelleyebilmekte, hem de kürtajın sorumluluğunu kadının üstüne yıkmaktadır. Ayrıca, Türkiye koşullarında bu kürtaj olmak istemeyen kadının erkek tarafından *fiilen* zorlanması anlamına da gelebilir. Sonuç olarak, ailenin çocuğu erkeğin kararıdır; bekâr ya da boşanmak üzere olan kadının çocuğu ise en kolay yoldan aldırılmalıdır!

Kürtaj Dosyası'nda kadınlarla yapılan röportajları çok olumlu bulduğumu belirtmek istiyorum. Özellikle Dr. Evin Kantemir'in kürtajın değişik bir boyutunu ele alan cevaplarını ve yazar Adalet Ağaoğlu'nun çocuk olgusuna bambaşka bir açıdan yaklaşan yazısını çok ilginç ve aydınlatıcı buldum. Yine de, gönül isterdi ki, tanıklıklar, —nedense soyadı belirtilmeyen Asiye Hanım dışında— (ki onunki de kürtaj tanıklığı değil) biraz da şu ya da bu şekilde ayrıcalıklı olmayan "sıradan" kadınlara ait olsun.

Beni dosyada asıl rahatsız eden, giriş spotunda "aydın, sorumlu, orta yaşlar dolayında" olarak tanıtılan erkeklerin isimlerinin saklanması. (Oysa, ben özellikle karısını bekleme salonunda bırakıp kaçan altıncısıyla tanışmak isterdim.) Bunun nedeni olarak erkeklerin eşlerinin "özel" hayatlarını saklama çabası gösterilemez, çünkü bir önceki sayfada kadınlar özel deneyimlerini hem de fotoğraflarıyla ortaya koymaktan kaçınmamışlardır. Öyleyse saklanan, korunan, "mahrem" olan erkeğin özel (bunu aslında cinsel olarak okumak gerekir) hayatıdır. Hatta, genellikle, kadının özel hayatı adı altında korunan da kocasının cinselliğidir. Erkeğin cinsel öznesi, yani bedeni "kutsal"dır, çünkü bu onun kadın üzerindeki cinsiyete dayanan egemenliğinin aracıdır. Erkeklerin kürtajla ilgili deneyimlerini aktarırken adlarını gizlemelerine izin vermek (!), bu "kutsamaya" ödün vermek değil midir? Benim dosyayı hazırlayanlardan beklediğim bu "aydın ve sorumlu erkeklerin" konuşmalarının isimlerini vermekten kaçındıkları için yayınlanmaması ve bu tavırlarının sergilenmesiydi. Kadın bedeninin çeşitli biçimlerde aşağılandığı, (reklamlarda, erotik yayın vb. endüstrisinde, kürtaj masasında ve daha nerelerde...) toplumda, ondan üstün tutulan erkeğin "saygınlığını" korumak herhalde bu kadın dostlarımıza düşmezdi.

Şirin Tekeli, dosyanın başındaki yazısında "...eksiklik ve aksaklıkları bugünden ortaya çıkmış bulunan kürtaj yasası uygulamalarının tartışma gündemimize girmesi ve kamuoyunca sürekli izlenmesi zorunludur." diyor. Bu doğru saptamaya rağmen dosyada en eksik bırakılan nokta, kürtajın devlet tarafından nasıl uygulandığıdır. Uygulamalara şöyle bir göz atıldığında dahi, Türkiye' de tüm sağlık hizmetlerinde rastlanan uzun bekleme sıraları vb. gibi aksaklıkların yanı sıra özellikle bekâr kadınlara kötü davranıldığı gözlenebilir. Doktor ve sağlık personelini de kuşkusuz etkileyen yaygın ahlâkî norm' ların bir yasa ile değiştirilemeyeceği açık. Ancak, yasada kendisini bekâr olduğu halde "gebe" kaldığı için aşağılayan doktorun karşısında tek başına muhtaç ve savunmasız kalan kadını korumak açısından hiçbir önlem de getirilmemiştir. Ayrıca yedi haftalığa kadar olan kürtajlar lokal anesteziyle yapılmakta, ancak yedinci haftayla onuncu hafta arasında genel anesteziye başvurulmaktadır. Bu konuda danıştığımız bir jinekoloğun anlatımlarına ve çeşitli kadınların deneyimlerine göre, genel anestezi lâyıkıyla yapıldığında hayli pahalıya malolan, ayrıca da çeşitli komplikasyonlara yol açabilecek bir yöntem. (Devlet eliyle yapılan kürtajlarda tercih edilmemesi birinci nedene dayanıyor kanısındayım.) Ancak bedensel açıdan daha sağlıklı olan lokal anestezi, yeterince uyuşturma sağlamadığı için kadının hayli acı çekmesine yol açıyor. Bence bu noktada ne tür anesteziyle kürtaj olmak istediği kararı kadına bırakılmalıdır. Ayrıca, kürtajın, kadının ruh ve beden sağlığı açısından, anestezisti, psikoloğu, hemşiresiyle bir ekip işi olarak ele alınması gerektiğine inanıyorum. Bu arada, dosyada anlatılan RU 486 adlı yöntemin birçok kadın gibi benim de yüreğime su serptiğini belirtmeden geçemeyeceğim.

Kendi dölümüz olsun olmasın, sevdiğimiz ve istediğimiz çocukları istediğimiz gibi yetiştirebileceğimiz günlere.

Ayşe DÜZKAN/İSTANBUL

Lunaçarski ile Lunaçarski

Derginizin 6. sayısında Lunaçarski'yle ilgili güzel bir yazı okudum. Açıkca söylüyorum, çok şaşırdım. Şunun için şaşırdım, kitabı daha önce okumuştum, yazıyı okuyunca (yazıyı ne yazık ki yeni okudum daha) Bulut'a hak verdim. Kitaptan çıkan Lunaçarski ile gerçek Lunaçarski hiç de "örtüşmüyordu". Kitap, tek yanlı bir derlemeydi.

Bu tek yanlı öğrenmelerden geçmişte neler çektiğimizi biliyoruz. Zaten öğrendiğimiz ne ki, bir de böyle tek yanlı öğrenince kafamız iyice karışıyor. Bu da gösteriyor ki, yayınlanan kitapların bu tür değerlendirmelerine şiddetle gereksinmemiz var. O kadar dergi çıkıyor, bu tür değerlendirmeler yapılmıyor. **Yeni Gündem**'in bu tür yazıları sürdürmesini bir okuyucu olarak çok istiyorum.

Ayşe CONKIR/İSTANBUL

Beyler,

Bodrum, Bodrum... Lütfen biraz da birinci kattakilerden söz edin. Onların da yönetici ve kapıcıdan sorunları var.

Öyle BB'yi filan da fazla kurcalamayın. Ayıp oluyor. Hepimiz evli barklı insanlar olduk. Eski dedikoduların yeniden alevlenmesini hiç istemiyorum.

Mustafa ÖZADIM/ANKARA

Halkçı Parti'deki kavga üzerine...

ALPAY KABACALI

Halkçı Parti Genel Başkanı Necdet Calp ile Genel Sekreteri Aydın Gürkan'ın bir basın toplantısı düzenleyerek "birlik beraberlik gösterisi" yapmalarının ardından, partinin Genişletilmiş Kurucular Kurulu toplantısında Gürkan ile ekibinin oluşturduğu Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nun bir güvensizlik önergesiyle düşürülmesi (başka bir deyişle *"Calp'ın 56-50 kazanması"*), sosyal demokrat partilerin geleceğine ve 12 Eylül sonrası siyasal yaşamına ilişkin yeni değerlendirmeler yapılmasına yol açtı.

Partiyi yaslamak

Oktay Ekşi, 7 Ekim günlü **Güneş** gazetesinde şunları yazdı:

"Bize kalırsa olayın temel nedenlerinden biri, partinin genel başkanlığı için tarafların kıyasıya bir mücadeleye girmiş olmalarıdır. Sözün burasında belirtelim. Bu tür olayların yeniden kurulan demokrasimizde görülmeyeceğini umanlar, yanıldıklarını inşallah görmektedirler. Üstelik bu çirkin mücadeleler, şimdi, siyasi deneyimi de olmayan, yani her hatayı bize tekrar yaşatan kadrolar arasında cereyan etmektedir. (...) Kavganın bir başka nedeni de halktan yeterince destek görmeyen partiyi bir yere yaslamak hususundaki görüş ayrılığıdır. Bir kısım "Halkçı"ların gözü SODEP'te, bir kısmınınki, kurulacağından bahsedilen Demokratik Sol Parti'dedir. Ama asıl vahimi, umudun kendilerinden başka yere bağlanmasıdır."

Pirus zaferi...

Uğur Mumcu, aynı gün **Cumhuriyet**'te olayı Calp'ın *"Pirus zaferi"* olarak niteledi ve şu görüşlerini dile getirdi:

"HP içinde bir bardak suda estirilen fırtına kime yarar? Bunu bilmeyecek ne var: İktidar partisine!.. Dört milletvekilinin o gereksiz İsrail ziyaretini diline dolayan Özal, HP'de için için sürdürülen kavgayı su yüzüne çıkartmayı başarmış; TBMM Başkanı Karaduman da basın toplantısında yaptığı açıklama ile alevlenen uyuşmazlığın dumanını daha da artırmıştı. Ne kadar düşündürücü: Bütün bunlar, sağ kesimde tedirginliklerin başgösterdiği döneme rastlıyor. Bu ilginç rastlantı bile HP'li dostlarımızın gözünü açmaya yetmiyor. (...) ANAP içindeki "dört eğilim" zamanla kimyevi maddeler gibi birbirinden ayrılmaktadır. Bu süreç başlamıştır. Bu eğilimlerden üçünün partileri vardır, ANAP çatısı altında toplanan bu üç eğilimin zamanla kendi partilerine kaymaları büyük olasılıktır. ANAP'ta bu ayrışmanın sancıları duyulmaya başlamıştır. Kendi partisini kurmayan ve kurmamakta direnen dördüncü eğilim hem ANAP, hem de devlet içinde köprü başları tutma çalışmaları içindedir. Böyle bir ortamda sosyal demokrat savı taşıyan partilerin güçlenmesi kaçınılmazdır. ANAP'ın iktidarda kaldığı her gün sosyal demokrat savı taşıyan partilere birer adım kazandırmaktadır. (...) Sayın Calp, şimdi eskisinden daha ağır bir sorumluluk yüklenmiş bulunmaktadır."

Mutasavver DESOP'a doğru...

10 Ekim günlü **Milliyet**'te Teoman Erel, bir süreden beri kurulması söz konusu olan Demokratik Sol Parti faktörünü gözönüne alarak şu yorumu getirdi:

"Bilindiği gibi, Calp'çılar SODEP'e yönelirken, Gürkan ve ekibi Ecevit'in yönlendirdiği mutasavver DESOP'a sıcak davranmaktadırlar. DESOP'çular, bu ekibe ümit vermişlerdir. (...) Anladığımız kadarıyla Gürkan ekibinin kurultayda ağır basması ve böyle bir karar aldırması kolay değildir. Ama, DESOP'u hazırlayanlar, HP Kurultayı'nı bir yana bırakıp, şu cömertliği gösterebilirler: 'Buyrun Aydın Bey, bizim illerdeki kadrolarımız bunlar. Emrinize veriyoruz. Kendi gücünüzle birleştirerek demokratik sol hareketi siz götürün...' Aslında, bunun formülü de vardır. (...) Bu koşullarda, Gürkan liderliğinde kurulacak bir DESOP'un hem parlamento grubu olur, hem de tabanda gücü. İyi de olur... Tabii, DESOP'u yönlendiren, 30 yıldan bu yana tecrübe kazanmış cin gibi politikacı o özveriyi gösterip, elindeki yığınağı genç ve iddialı bir yeni lider adayına teslim ederse... Ne dersiniz? DESOP antrenörü yapar mı o cömertliği? Blokaj stratejisini bırakır mı?"

Hangi kanadı sarılaşacak?

İlhan Selçuk, 9 Ekim günlü **Cumhuriyet**'teki yazısında konuya özellikle "sol partiler emeğin hakkını savunurlar" kuralı açısından yaklaştı:

"Bugün Türkiye'de ana muhalefet de parlamento dışındadır ki, bu durum da Batı demokrasilerinde görülmeyen bir tablo oluşturuyor. Meclisteki HP'nin çatlaması tüm parlamentoyu etkileyecek gelişmelerin gebeliğini vurguluyor. Ancak benim yanıtını merakla beklediğim soru şudur: Acaba iki kanada ayrılan ve kendi içinde bir hesaplaşmaya yönelen HP'nin hangi kanadı sarılaşacak? Çok yinelenen sağlıklı tanımına göre, Batı'nın siyasal demokrasilerindeki öz, toplumdaki sermaye-emek çelişkisinin parlamento çatısı altında hesaplaşmasından doğar. Sol partiler emeğin haklarını savunurlar, emekçi kitlelerine dayanırlar. HP'nin iki kanadından hangisi bu siyaseti özümseyecek? HP kanadını ele geçirenler partiye "sarı" damgasını vurduklarında hem örgütün hem kendilerinin ölüm fermanlarını imzalayacaklardır; partinin yapısındaki bütün yurtseverlerin bu gidişe "Dur" demeleri gerekiyor. Dileriz ki iyi-kötü varlığını sürdüren parti, büsbütün sararıp solmasın, hazan yaprağı gibi ağacından kopmasın, ayak altında çiğnenip çürümesin. Çünkü HP'ye düşen bir tarihsel görev vardır ki yakında bütün çizgileriyle belirginleşecektir."

Liderlik bunalımı

Eski **Hergün**, yeni *Tercüman* yazarı Taha Akyol, 9 Ekim günü "Liderlik Bunalımı" başlığı altında şöyle dedi:

"HP'de yaşanan olay, bir liderlik bunalımı gibi görünüyor. Aslında ANAP dışındaki partilerin çoğunda bir süre sonra bu tür bunalımlar belirebilecektir. Mesele şu veya bu kişide liderlik kabiliyetinin bulunup bulunmaması gibi "şahsî" bir mesele değil, demokraside liderliğin özelliğiyle ilgili siyasi ve sosyal bir meseledir. (...) HP "temsil" gücü göstermemiştir. Birtakım çok genel, herkesin söyleyebileceği tenkitler "refah, mutluluk" gibi sözler bir siyasi harekete kimlik kazandırmıyor. HP programında sanayileşmenin üç-beş satırla geçilmesi, parti yöneticilerinden "sivil toplum", "geniş katılma", "endüstriyel demokrasi", "birikim modeli" ve "model-toplum" konusunda hiçbir şey duymak mümkün olmamıştır. (...) Sokaktaki insan, falan müşahhas konuda HP'nin ne yapacağı hakkında fikir sahibi değildir. Politika oluşturmada yeterli gayreti göstermeyen bir liderlik ekibinin partide bunalımlara, arayışlara yol açması kaçınılmazdı. HP'deki kavganın süreceği anlaşılıyor. Hangi tarafın kazanacağını şimdiden söylemek zor. Ama 25 Mart'ta tescil edilmiştir ki, HP kadrosunun "temsil" gücü zayıftır ve bu SODEP'in güçlenmesinin başlıca sebebidir."

Maçın sürdürülmesi...

8 Ekim günlü **Millî Gazete**'de Zeki Ceyhan partileri bütünsel açıdan ele alan şu yorumu getirdi:

"Olağanüstü şartların getirdiği fırsatları kullanarak birer siyasi parti görünümü altında ortaya çıkan bu kuruluşlar daha belli fikirler etrafında üç beş kişiyi biraraya getirebilmiş değillerdir. Şu andaki birlik ve beraberlikler, belli fikirler etrafında birleşmekten çok, muhtemel çıkarlar etrafında odaklaşmaktan kaynaklanmaktadır. Ülke geleceği hakkında kafa yorup, kalem oynatanların parlamento içindeki siyasi kuruluşlardan ziyade parlamento dışındaki siyasi organizasyonlara umut ve bel bağlamaları daha akılcı olur diye düşünüyoruz. Bilmem yanılıyor muyuz? Zira, bu derme çatma takımlarla maçın uzun süre sürdürülebileceğine pek ihtimal veremiyoruz."

"Cami Kürsüsü"nde hanımlar kavgası

Bir Camide sohbetim vardı. Tam kürsüde konuşurken bir bayan geldi. Önce mikrofonu istedi. Vermemek lazımmış. Ne bileyim her kişiyi kendim gibi bildiğim için buyrun dedim. Mikrofonu eline aldı. Attı, attı. çok saçma sözler. aşağılamalardan sonra bağırdı çağırdı kendisinin yıllardır hoca olduğunu vs... olduğunu söyledi. Ben de daha önce o hocayı hiç görmediğim için tanımadım. Buyrun siz konuşun diye kürsüye davet ettim. Bu defa konuyu iyice saptırdı. Meğer orada çarşaf giyen cemaata kızmış. v.s... Hanım hem bağırıyor, hem "çarşaf Kur'an'da yok, eğer olsa ben korkmam falancaya bile giydiririm, çarşaf rumların kıyafeti. Böyle fetva nasıl verirniz" dedi. Cemaata dönerek "Çarşaf bunların hocalarının emri. O hocaya gidip sordum. Kur'an'da çarşaf yok sen neden giydiriyorsun dedim. Seyhim seviyorda onun için giydiriyorum vs.." deyince elinden mikrofonu aldım.

Canan CEYLAN

MİLLİ GAZETE: 9 Ekim 1984 Salı

MİLLİYET: 4 Ekim 1984 Perşembe

BASINDAN

3 Alpay Kabacalı: Halkçı Parti'deki kavga üzerine...

İÇ POLİTİKA

6 Kâmuran İnan: Gelecek için umutlar giderek kayboluyor

SÖYLEŞİ

7 Çetin Altan: Teknolojinin önü açıldığı zaman...

İÇ POLİTİKA

10 Serpil Bildirici: "Doğu gezisi"nin ardından
11 Osman Seyithanoğlu: Niye istifa edecek mişim?
12 Ali Bozer: Kanun kuvvetinde kararname çıkarmak kural haline geldi
13 Cahit Tutum: Kanun hükmünde kararnameler bizi endileşendiriyor
13 Ercüment Konukman: Amacımız meclis denetiminden kaçmak değil

İŞÇİ HAKLARI

14 Bu iş yerinde ne vardır?
15 Nazım Tur: Bu yasayla işçi hakları savunulmaz
15 Mustafa Demir: Ben sendika üyelerinden şikayetçiyim
16 Cemal Yıldırım: Allah kimseye grev göstermesin
16 Ali Rıza Orhun: Kanunun düzelmesini bekleyemeyiz
17 Mathias Hinterscheid: Sendikal özgürlükler yoksa demokrasi de yoktur

FIRÇA

18 Latif Demirci: Bürokrasi

TARTIŞMA

19 Taha Parla: Milli şef, ebedi şef ve şef sistemi
20 İdris Küçükömer: Gündemdeki platform politiktir

DIŞ POLİTİKA

22 Ogan Soysal: Yunanistan şımarıklık ediyor

DÜNYADA

23 Arturo Cruz: Önce şartları görüşelim
24 Sergio Ramiré: Sandinist Parti halkın partisidir
24 Jülide Ergüder: Nikaragua seçimleri yeniden tehlikede
26 Yarının Gündemi: Güney Afrika, Irak, Tunus, Hindistan...

EKONOMİ

28 Ali Koçman: Özal'ı Özal'la mukayese etmek gerekir
29 Yavuz Zeytinoğlu: Odalar Birliği ile mutabıkız
29 Taner Berksoy: Ekonomide istikrar arayışı

AYDINLAR

32 Aziz Nesin: Atatürkçü kesildiler

KÜLTÜR/SANAT

35 Fatih Özgüven: Atilla İlhan'la Leman ve Roman
36 İskender Savaşır: Özkırımlı ve Tekin'in söyleşisinden kalkarak
38 Fatih Özgüven: Tarihi bir "gangster filmi olarak" algılamak...
39 Can Kozanoğlu: Spor camiası, basın, sporsever üçgeni
40 Osman Balcıgil: Topkapı geceleri

Yeni Gündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN

Genel Yayın Yönetmeni: Murat BELGE
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER

Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Ankara Temsilcisi: Aydın KÖYMEN

Reklam ve halkla ilişkiler: Meral KATI, Çiğdem AÇAN

Bu sayıya katkıda bulunanlar: Osman BALCIGİL, Şahap BALCIOĞLU, Murat BELGE, Taner BERKSOY, Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Galip CANER, Peral CHARUM, Latif DEMİRCİ, Jülide ERGÜDER, Turhan GÜNAY, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Aydın KÖYMEN, Lütfi KUZU, Abdullah ONAY, Tan ORAL, Fatih ÖZGÜVEN, Taha PARLA, İskender SAVAŞIR, Mümtaz SEZGİN, Ahmet TAHA, Cafer TAYYAROĞLU, Nihat TUNA

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri
Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55
Ankara Bürosu: Necatibey Cad. Kerem Han No: 21/35 - Sıhhiye
Tel: 30 80 73 - 30 46 06

Baskı: Milsan Basın San. A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. KKTC'nde 200 TL
Abone koşulları: Yurt içi 6 aylık 1.800 TL, 1 yıllık 3.600 TL
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık $ 20, 1 yıllık $ 40, Amerika yıllık $ 50
İlan tarifesi:
Kapak içleri tam sayfa.....200.000 TL
İç sayfalar.....150.000 TL
Yarım sayfa.....75.000 TL
1/4 sayfa.....40.000 TL

"Milli koalisyon"

Yalnız Kâmuran İnan'ın değil, daha pek çok kimsenin ağzında bir "sonbahar" sözü dolaşıyordu, geçen ilkbaharda ve yaz başında: "Hele sonbahar gelsin." Böylece neredeyse "metafizik" bir özellik kazandı sonbahar. Neden sonbahar? Ne olması bekleniyordu? Sanırım bir anlaşılır nedeni vardı, sonbaharın böyle önem kazanmasının: Özal Hükümeti'nin ekonomik politikalarının uygulanması, bu mevsimde bazı belirleyici işaretler vermiş olacaktı; birtakım beklentilerin sonuçları sonbaharda belli olacak, buna göre de daha sonrası için ne bekleyebileceğimiz anlaşılacaktı.

Nitekim, bu sonuçların pek parlak görülmemesiyle birlikte Özal'a iş çevrelerinden gelen muhalefet yoğunlaştı. Meclis içinde pek varlık gösteremeyen iki "parlamento-içi" muhalefet partisi de, kendi sorunlarından soluk alabildikleri ölçüde muhalefet dozunu artırdılar. Geçtiğimiz iki hafta içinde bu muhalefet epey yoğunlaştı. Muhalefet partilerinin bir süreden beri şikâyet ettikleri bir konu da, hükümetin Meclis'i çalıştırmayıp ülkeyi kararnamelerle yönetmesiydi. Sonbaharın gelmesi üzerine son görüşlerini sorduğumuz Kâmuran İnan, hükümetin icraatıyla ilgili kuşkularını vurgulayarak tekrarlarken, bu kararname konusundaki tutumu da "vahim" buluyor. İlkbaharda olduğu gibi şimdi de İnan'ın önerisi: "Milli Koalisyon".

Bu önerilerin gerekçeleri şunlar: Hükümetin ekonomik başarısızlığı, kararnameler, dış politikadaki gerginlikler ve Türkiye'nin "ilan edilmemiş bir savaşın içinde" olması. Bu son maddeyle ilgili olarak İnan'ın değindiği Eruh ve Şemdinli örneklerine ilişkin durum son bir-iki günde daha da gerginleşme eğilimi gösteriyor.

Muhalefetin bütünüyle birlikte İnan'ın da üzerinde durduğu "kanun kuvvetinde kararname" konusu, temelde, yeni Anayasa'nın hükümete vermiş olduğu bir yetki. Yani hükümet, muhalefetin öne sürdüğü gibi "yasamayı dikkate almadan" icraat yapıyorsa, bu, her türlü prosedürü olabildiğince merkezileştiren, karar organlarını güçlendiren ve karar organlarına, kendilerini çevreleyen denetleme mekanizmalarına karşı özerklik kazandıran yeni Anayasa'nın mantığına özünde uygundur. İcranın böylesine güçlenmesi, icra ile seçmen arasında ciddi bir bağlantıyı öngörmeliydi. Örneğin, Amerika'daki veya Fransa'daki gibi bir başkanlık sisteminde seçmen, icraatı yürütecek kişiyi doğrudan doğruya seçer, ona güvenini belirtmiş olur. 1982 Anayasası'nda oluşturulan, bir anlamda "karma" sistem bunu yapmadığı gibi, aslında *seçmenin kendisine* de fazla güven duyan bir sistem izlenimi bırakmıyor.

Ancak, herhangi bir anayasanın (veya yasanın) kâğıt üstünde verdiği yetkiler başka, fiilî ilişkilerin niteliği başkadır. Bu açıdan bakınca, hiç değilse 1961'den bu yana teorik olarak en "güçlü" hükümet formülü 1982 Anayasası'nda çizilmiş, ANAP Hükümeti de ilk somut örnek olmuştur. Ama gerçek ilişkileri içinde baktığımızda bu hükümetin söz konusu süre içinde iktidara gelmiş en zayıf hükümet olduğu da söylenebilir. Belki seçim başka türlü sonuçlansa, aynı hükümeti başkaları kursa, o zaman gerçekten "güçlü" bir hükümet olurdu. Ama işte, bu güçlülük teoriden çok pratikte belirleniyor.

Gelgelelim, Kâmuran İnan'ın önerdiği "milli koalisyon", bu koşullarda, daha "güçlü" hükümeti yaratır mı (Bu tabiî, hükümetlerin o anlamda "güçlü" olmasının yararlılığını kabul edilmiş varsayarak sorulmuş bir soru)? Çünkü, Meclis ve Belediye seçimlerinde aldığı oy oranını koruyabilen tek parti olan ANAP, milli koalisyon önerisini yarlı bulmuyor. Onu buna razı edecek formül, "güçlü hükümet" ya da "güçlü parlamento" da değil, gücünü kendi dışından alacak bir yapı olabilir ancak. İnan, kararname konusunda "adeta bir *fevkalade hâl hükümeti* görünümüyle Türkiye'yi... kararnamelerle yönetmeye kalkışmak son derece vahim sonuçlar doğurabilir" derken, daha da "fevkalâde" bir durumdan daha "olumlu" sonuçlar mı bekliyor?

Kaldı ki, Kâmuran İnan'ın önerdiği "milli koalisyon"un "milli temsil"e dayanıp dayanmadığı, mutlaka sorulması gereken bir sorudur. Bugün parlamento içinde bulunan partilerle kurulacak bir "milli koalisyon"... Ama bu partiler arasında sadece zaten hükümeti kurmuş olan parti üstüste iki seçimde oy oranını koruyabildi. Şimdi "milli koalisyon"a ortak olma talebinde bulunan öbür iki parti ise bu oranlarını koruyamadıkları gibi, ikinci seçimden bu yana içteki birliklerini de koruyamamış görünümündeler. Eğer şimdiki zorluklar karşısında bir "milli koalisyon"da olacağı varsayılan "güçlülük"ten medet umuluyorsa, o gücü HP ile MDP'nin katmasından çok, bugün parlamento dışında olan partilerin katılacağı bir seçim herhalde daha akla yakın olmalıdır. Çünkü "milli koalisyon" gibi bir kavram, "milli irade"den bağımsız düşünülemez. Türkiye'nin uzun bir süredir bir türlü içinden çıkamadığı olağanüstü koşullarca belirlenerek kurulan bu parlamento, milli iradenin önemli bir bölümünü kendi dışında bırakmıştır. Dolayısıyla Kâmuran İnan'ın "milli koalisyon" önerisi, "milli koalisyon" kavramının kendi içinde yatan bütün sakıncalar bir yana, gerçekten "milli" olamadığı için de havada kalıyor.

Türkiye'nin sorunları çoktur ve ciddidir. Ama bunlar arasında önemli bir tanesi de, sorunlar karşısında olağandışı veya olağanüstü tedbirler alma eğilimidir. Üç beş yılın değil, bütün bir tarihin ortaya koyduğu örüntü bu. Öyle ki, bu tutumla alınan tedbir, karşısında alındığı sorundan daha ciddi bir sorun haline gelebiliyor. Sonunda, neredeyse övünür gibi, "bizim sorunumuz çok" demeye başladık — bu durum, yalnız bize özgü bir ayrıcalıkmış gibi. Ama böyle alınınca gerçekten de bir ayrıcalık haline geliyor. Çünkü dünyada ciddi sorunu olan —ekonomik sıkıntısı, düşmanı, uluslararası sorunu olan— tek ülke bizmişiz gibi görünce kendimizi, bu sorunları çözmek için de başka hiçbir ülkede benzeri görülmeyen, bilinmeyen tedbirlere başvurmaya başlıyoruz. Oysa marifet değil, sorunları böyle tedbirlerle çözmek; veya, daha baştan, sorunları ancak böyle çözülür gibi kavramak.

Kâmuran İnan, anti-demokratik olan formülün "milli koalisyon" değil de, "partiler-üstü hükümet" olduğunu söylüyor. Bir toplumun politik temsilcilerinin tamamı, özgür seçimler sonucunda parlamentoya girmişse (seçim özgürse, aralarında "girememiş" olanlarının bulunması sakınca yaratmaz) ve bu politik temsilciler kendi özgür iradeleriyle bir "milli koalisyon" kurmaya karar vermişlerse, bildiğimiz burjuva demokrasileri çerçevesinde böyle bir hükümet biçimi demokratiktir ve pek ender tercih edilen bir çözüm olmakla birlikte, örnekleri vardır. "Partiler-üstü" diye nitelenen hükümetlerinse demokratik olmadıklarını belirtmeye zaten gerek yok. Ancak, Türkiye'nin bugünkü koşullarında bir "milli koalisyon" ancak partiler-üstü bir irade ile gerçekleşebilir ve adının "milli koalisyon" diye konması da bu olguyu değiştirmez.

MURAT BELGE

Kâmuran İnan:

Gelecek için umutlar giderek kayboluyor

— Sayın İnan, mayıs ayında yaptığınız açıklamada sonbaharda Türkiye'nin siyasi tablosunda önemli değişiklikler olabileceğini belirtmiştiniz. Sonbahar geldi...

— O açıklamada iki somut öngörüde bulunmuştum. Eylül ayında doların Türk parası karşılığının dörtyüz TL'yi geçeceğini söylemiştim. Nitekim geçti. Bir de hükümet değişikliği olabileceğini belirtmiştim. Bence bu ihtimal de ortadan kalkmış değil. Şu anda Türkiye'nin hem iç gündemi ve hem de dış gündemi fevkalade önemli sorunlarla dopdolu.

İç gündemin birinci maddesi, demokrasiye yeniden geçişin yarattığı kaynaşmalar. Demokrasiye geçişin kaynaşmalarını halen bütün şiddetiyle yaşıyoruz. Kaynaşmaya yol açan birinci etken, bence uygulanan ekonomi politikası. Kitleleri ezme pahasına yürütülen ekonomi politikası, toplum üzerinde büyük bir baskı yaratıyor. Ben şahsen bu baskının bir patlamaya dönüşmesinden endişe duyuyorum. Böyle bir durumda demokrasiye geçişin önemli bir yara alacağı sanırım tartışılamaz. Demokrasiye geçiş açısından olumsuz bir sonuç yaratabilecek diğer bir etken de, iktidar partisinin kendi içinde koalisyon olmasından kaynaklanan sürtüşmeler. Ayrıca ana muhalefet partisi içerisinde de bir kaynaşma var. İşte bütün bunlar, son derece istikrarsız ve tehlikeli bir siyasi tabloyla yüzyüze getiriyor bizi. İşsiz sayısının dört milyonu aştığı, enflasyonun % 50'lere ulaştığı, gelecek için umutların giderek kaybolduğu bir ortam...

Bütün bunlara bir de Türkiye'nin son derece yüklü dış gündemini eklediğimizde, iyimser olmak epey zorlaşıyor. Ortada, hükümetin bütün küçümsemesine rağmen, son derece ciddi olan bir ABD Temsilciler Meclisi kararı var. Türk-Yunan ilişkileri, Yunanistan Hükümeti'nin tek taraflı olarak Lozan Antlaşması'nı ihlal etmesiyle yeni bir gerginlik boyutu kazanmış durumda. Türkiye'nin buna karşı sessiz kalışı, tam bir teslimiyettir. Son derece vahim sonuçlar yaratabilecek olan bu gelişmelere bir de hükümetin AET ile ilişkilerini bir türlü normale sokamamasını, AET'ye adeta sırt çevirir bir tutum içinde bulunmasını eklediğimizde böyle bir dış gündemin Türkiye'de rejim açısından son derece uyanık bulunulmasını gerektirdiğini sanıyorum.

— Somutlar mısınız Sayın İnan, çizdiğiniz bu tablo rejim açısından ne anlama geliyor?

— Bu tablo, parlamentoya bir mesaj veriyor: Bu fevkalade şartların gerektirdiği siyasi güçte bir iktidarı doğurmak. Bu fevkalade şartlar karşısında, Türkiye'nin dışarıya karşı milli birlik, beraberlik ve bütünlüğünü gösterecek, bütün siyasi partilerin destekleyeceği, katılacağı bir *milli birlik hükümeti* tek çözümdür. Demokrasinin gelişmesi ve yaşaması için hepimize büyük vazifeler düşmektedir. Demokrasinin gelişmesi ve yaşamasının birinci şartı *parlamentonun üstünlüğü*dür. Parlamentoyu devre dışı bırakarak, adeta bir *fevkalade hâl hükümeti* görünümüyle Türkiye'yi kanun hükmündeki kararnamelerle yönetmeye kalkışmak son derece vahim sonuçlar doğurabilir. Önemli dış konuların hiçbirisinde, ne topluma ve ne de parlamentoya bilgi vermeyen bir yönetim anlayışı, milli bir dış politikanın uygulanmasını imkânsız hale getirmektedir. Demokrasi açısından bu tutum da, büyük sakıncalar içermektedir. İşte bütün bunlar bir *milli koalisyonu*, eğer demokrasiyi yaşatmak istiyorsak, zorunlu kılmaktadır.

— Ancak Sayın İnan, hükümet böyle bir kötümser tabloyu kabul etmiyor. Dolayısıyla milli birlik hükümeti önerisini gayriciddi buluyor ve böyle bir önerinin, parlamentoda millet çoğunluğunu temsil eden bir hükümet ortaya çıkmışken, demokrasinin kurallarıyla bağdaşamayacağını öne sürüyor...

— İktidar kanadı *milli koalisyon* fikriyle, *partiler üstü hükümet* düşüncesini birbirine karıştırıyor. *Partiler üstü hükümet* anti-demokratiktir. Buna karşılık *milli koalisyon* tam demokratiktir. Çözülmesi milli birlik ve beraberlik gerektiren önemli sorunlarla karşılaşıldığında, birçok Batı Avrupa ülkesinin bu yola başvurduğunu tarihi incelersek görürüz.

Türkiye ilan edilmemiş bir savaşın içindedir. Bu savaş bir gün Şemdinli'de, bir gün Eruh'ta, bir gün Los Angeles'te, bir gün Brüksel sokaklarında sıkılan kurşunlarla bütün şiddetiyle devam etmektedir. Türkiye, yenilmekte olduğu bir ekonomik savaş vermektedir. Ekonomik savaşta yenildiğiniz zaman sistemin tümünü çökertirsiniz. Böyle bir durumda milli koalisyon önerisi antidemokratik olarak nitelendiriliyorsa bunun anlamı Türkiye'nin durumunu kavrayamamış bir iktidarın işbaşında bulunması demektir. Hükümetin en büyük noksanı devlet tecrübesine sahip bulunmamasıdır. Özel şirket idaresiyle devlet idaresini birbirine karıştırırsanız, işte ortaya böyle bir hükümet çıkar.

— Peki, milli koalisyon bir çözüm olarak benimsenmediği takdirde, ki benimsenmiyor, siz bir erken seçim öneriyor musunuz?

— Bu şartlarda bir erken seçimi erken bulurum. Biz erken seçim yerine mevcut sistemi oturtmak çabası içinde olmalıyız.

— O zaman ne olacak Sayın İnan? Siz son derece vahim bir tablo çiziyorsunuz ve bu durumdan kurtulabilmek için milli koalisyon öneriyorsunuz. Buna karşılık hükümet, böyle bir öneriyi anti-demokratik buluyor. Erken seçimi de siz erken buluyorsunuz. Durum oldukça vahim galiba! Size göre ne olacak?

— Aslında zor bir sual soruyorsunuz. 1980'den önce, gelişmekte olan hadiseler karşısında partiler arası işbirliği zarureti üzerinde çok durdum, çalıştım, netice alamadım. Nasıl bir çözümle karşılaştık, ortada. Bu kere de aynı duygular ve endişeler içerisindeyim. Onun için bir *milli koalisyon* oluşturulması yönünde çaba sarfediyorum. Ancak, derdimi anlatabilme ihtimalim azdır. Bütün temennim, bütün kötümserliğimin aksinin tecelli etmesidir. Ama ne yazık ki şimdiye kadar temennilerimin hep aksi çıktı. Ben 1959'da DP iktidarının o şekilde devam edemeyeceğini söylüyordum. Nitekim 27 Mayıs'ta ordu müdahalesi oldu. 1969'da AP büyük bir çoğunlukla hükümet olmasına rağmen, *"Bu iş gitmez"* demiştim, nitekim gitmedi ve 12 Mart oldu. İşte şimdi de aynı rahatsızlık içindeyim. İç tablo bakımından aynı rahatsızlık içindeyim, dış tablo bakımından aynı rahatsızlık içindeyim.

— O zaman dileyelim bu duygularınızda haklı çıkmazsınız.

"Demokrasinin gelişmesi ve yaşamasının birinci şartı parlamentonun üstünlüğüdür. Parlamentoyu devre dışı bırakarak, adeta bir fevkalade hâl hükümeti görünümüyle, Türkiye'yi kanun hükmündeki kararnamelerle yönetmeye kalkışmak, son derece vahim sonuçlar doğurabilir."

AYDIN KÖYMEN

Çetin Altan:

Teknolojinin önü açıldığı zaman insanlık kurtulacaktır

— Sosyalizmin dünya çapındaki ve Türkiye'deki sorunları üstüne sohbet edelim diyorum. Çünkü Türkiye hem "azgelişmişlik" özellikleri taşıyor, hem de Batı toplumlarına o kadar uzak değil.

— Vallahi bunun en ciddî ölçüsü yazılı eser bırakmak, yazıya geçirmektir. Mesela, bugün baktığımız zaman İtalyan kütüphanesine 40 bin kitap vardır sosyalizm üzerine. Bizde de sosyalizmin iddiası varsa, kitapları da olmalıdır. Demokrasilerde çok normal bir şeydir, insanların çok çeşitli görüşlere sahip olması: ama bu görüşler de bir milyon çeşit değildir, yani balık çeşitleri gibi değildir çağımızın bakış açıları. Ayrıntılar vardır, nüanslar vardır. Olayların akışı içerisinde, partilerin daha fazla oy toplamak için yapmış oldukları rota kıpırtıları vardır, ama pusula kıpırtıları yoktur. Yani, pusula kuzeyi gösteriyor diye, gemi kuzeye karadan gitmez. Nereye gider bilmem, doğuya gider, batıya şapar ama pusulayı da gözden kaçırmaz. Amaçları iyi saptamak lazım. Amaçlarla araçlar arasında daima kaymalar olur. Çünkü insan ömrü kısıtlıdır. Öyleyse, amaçla araçlar arasında kaymalar olduğu zaman, kuşaktan kuşağa birikimler de çatlamaya başlayabilir. O bakımdan yazılı, telif dediğimiz yazılı bilgi üretiminin devamlılığı gerekir. Hangi alanda olursa olsun, politika alanında da olsa, matematiksel bir politikanın taraftarı olarak kendisini ortaya koymaya çalışanların, en azından neyin peşinde olduğunu tanımlamasını, hangi döneminde olduğunu saptaması, nereden nereye gelinmiş olduğunu veya nereye gidilmesinin mümkün olduğunu, mevcut koşullarda en azından bir yorum yoluyla ortaya koyması gerekir. Şimdi, teknolojinin dünya çapında gelişimi var. Sol politikalarda en büyük aldanış, bunu ulusallıkla karıştırmakla başlar. Halbuki, sosyalist bakışın ortaya çıkması yerel politikaların ötesinde bir görüş getirmekle birdenbire bir özellik kazanmıştır. Yani, geçen yüzyılda Marx'ın *"Dünya işçileri birleşiniz"* demesindeki "dünya" sözcüğü, sonradan, dünya işçilerinin birleşmesinin hiç de kolay olmamasından ötürü, yerelliklere doğru kaydırılmıştır. Dediğim gibi, insan ömrü kısa, kendi ömrü içinde sonucu görmek istiyor. Oysa sınıf meselesi bilmem Mısır'da ayrı olarak sonuçlanacak ve bilmem Malezya'da ayrı olarak sonuçlanacak, Amerika'da ayrı olarak sonuçlanacak. Böyle bir bakışı yoktur bu düşüncenin. Bir bütünden bakar dünyaya. Ve dünya bugün çok hızlı olarak bir bütüne gitmektedir. Çok hızlı olarak ama. Kültürler, folklor, diller, geleneklerin kalıntıları, bunlar yerel özellikleri bir büyük bahçenin değişik çiçek tarhları gibi oluşturmaktadır, ama bahçe uzayı da içermeye başlayan bir büyük bütünleşmenin içerisindedir artık, teknolojinin sayesinde. Geçen yüzyılın ütopik sosyalistleri de adaletsizliğin kalkmasını istiyorlardı. Ama onlar bunun mekanizmasını saptayamıyorlardı. Ve bunu bir gönül işi gibi, keşke insanlar iyi niyetli olsa falan gibi, birtakım metafizik, matematik dışı duygulara bağlıyorlardı. Matematik duygusal değildir. Matematik, matematiktir. Marx'ın ütopyacılara karşı getirmiş olduğu yaklaşımın en büyük özelliği, bunun bir niyet meselesi olmadığıdır. Bu adalet anlayışının zaten gerçekleşeceği görüşüydü. Ve bunun hangi yöntemlerle ve hangi yoldan olacağının saptanmasıydı. Egemen sınıf kol gücüyle çalışan insanlardan kâr etmektedir. Yani insanın fizyolojik enerjisinden kâr etmektedir; o zaman teknolojinin önünü açmaz, yeni yatırımlarla kârını bozmaz, kârının optimasını bozmaz. O yüzden de teknolojik gelişim en azından ağırlaşır, hatta durur. Ancak işçi sınıfı, kâr ötesi bir yeni oluşum, süreç ise o teknolojinin önünü açar ve insanın kol gücü ile çalışma dönemini kapatır, insanın beyinsel çalışma dönemini açar. Görüş bu idi. Çerçevesini koymazsak her şeyi birbirine katarız. Ama yeryüzü burjuvazisi teknolojinin önünü, kendi dünyasında işçi sınıfı iktidara gelmiş gibi, açmıştır. Yani Amerika'da işçi sınıfının egemenliğinde bir sosyalist düzen olmuş olsaydı, teknolojinin önü 1984 yılında olduğundan daha öne geçmeyecekti. Bu bir saptamadır, doğru da olabilir. Yanlış da. O zaman neden önü açıldı, Marx mı yanlış görmüş idi? Yoo, her şeye rağmen 1917'de, doğru yanlış, prematüre veya o günün koşulları içinde zorlama, ama, gene doktrin açısından değerlendirilmesi gereken bir rejim doğdu Sovyetler'de. En azından miras meselesi kenara gitti. En azından —bürokrasi güçlendi güçlenmedi, o ayrı bir yaklaşımdır— üretim araçlarının kullanılmasındaki bireysel kâr unsuru ile mülkiyet kamuda kaldı. Bu teknolojinin önünü açtı. Yani, optimal insan gücü kullanarak edinilen kâr meselesindeki rantabilite hesapları başka bir düzeye çıktı. O zaman Amerika kendisi teknolojinin önünü açmasaydı, insanı çalıştırmaktaki kâra saplanıp geriye düşecekti. Nitekim bu, en çok uzay yarışında belirginleşir. İlk önce Sovyetler gitti, çünkü burada kâr meselesi hiç söz konusu değildi. Uzayda ayın peşine düşmenin, yahut Mars'a füzeler göndermenin amacı kâr değildi. Ama derhal NASA aracılığı ile Amerika harekete geçti ve bugün teknik açıdan uzayda daha önde olduğu söylenmektedir: orada otel filan yaptırıp kâr beklemediği halde. demek ki teknolojinin önü birdenbire açılıverdi. Yani, dünyanın bir bölümünde, 1917'den sonra işçi iktidarının Amerika üzerindeki etkisi, birdenbire tek-

"Türkiye'de matematiksellik azgelişmiş olduğu için metafizik kavramlar —ben bunlara 'kutsal kavramlar' diyorum— bu matematik bilgisizliğin boşluğunu dolduruyor bizde. Halkı düşünelim, milleti düşünelim, vatanı düşünelim falan gibi. Matematik girmedikçe bu toplumun içine, resmî güçleri yahut sosyal adalet kurumları tam ortaya çıkmaz."

nolojinin önünü açtı. Teknolojinin önünü açtıktan sonra işçi sınıfını yeniden iktidara getirmeye çalışma, yerel olarak iktidara getirmeye çalışma çok geriye gitti birdenbire. Çünkü, hangi toplumda, ülkede, devlette, iktidarlarda sınıf değişikliği olsa, teknolojinin önü açılamayacak. Halbuki önemli olan, sosyal adaletin ancak teknolojinin önünün açılması ile mümkün olacağı varsayımıdır. Marx'ın öngördüğü... Bunlar artık bireyi aşan olaylardır. Kompüterlerle, büyük araştırmalarla, büyük bakışla... Eskiden bunlar yoktu. Örneğin, ulaşımı, iletişimi, elektronik beyni.

— Şimdi, bu dünyanın eşitsiz geliştiği ortada. Bir yandan, sosyalizm var, dünya çapında var...

— En hızlı gittiği dönemdir. Ama politikası geri gidiyor. Politikaya ihtiyaç kalmayan bir yere gelmiştir. Şoföre ihtiyaç kalmayan araba veya uçak gibi. Bu demek değildir ki, efendim, ilerlemiyor otomatik pilotla uçak... Uçak uçuyor, pilota da ihtiyaç yok. Politikaya ihtiyacın olmadığı dönemlere geliyoruz artık. Anlatabiliyor muyum?

— Ama, bu arada çok daha geri kalmış bir ülkede de sosyalizm diye bir şey olabilir, değil mi?

— Onu çok ayrı düşünmek lazım.

— Halbuki öyle bir toplumda sosyalizm, bu dediklerin bir yana, herkese nasıl ekmek yedireceğim, herkese nasıl ayakkabı giydireceğim... gibi sorunlarla karşılaşıyor...

— Bu daha basit bir matematik meselesidir. Sosyalizm diye küçük görmemek lazımdır. Bunu öne almıştır Lenin, çünkü hiçbir zaman emperyalizm sermayeyi geriye ihraç etmez diye öngörmüştür. O dönemde öyleydi. Adam kendi piyasasını neden kapatsın? Kendisinin kapitalist düzende ürettiğini başka yerde kapitalist yetiştirerek kendi pazarında niye rakip yaratsın. Sosyal adalete uygun değil ama, ciddî bir olay, bir üretim tarzıdır kapitalizm, yani emperyalizmin kendi düzeni kapitalisttir. Onun için kapitalizmden sonraki evre olan sosyalizme geçiş olamaz varsayımıdır bu. Onun için sosyalizmi kapitalizmden öne almak gereğini ortaya koymuştur. Onun için Marksist-Leninist derken, Lenin ile Marx'ın adının birbirine yapışmasının anlamı budur. Lenin devrimi başarınca, Fransa gibi, İtalya gibi, endüstride gelişmiş memleketlerde komünist partiler Marksist-Leninist oldular. Bu da tuhaf bir çelişki yarattı. Sanki bu ülkelere kapitalizme girme olanaklarından yoksunmuş gibi Leninist oldular. Bu da partilerde tartışmalara yol açtı. Yeni teorisyenler üretti. Çünkü o zaman da "yerel olarak bakmıyorsunuz", ya da *"Biz onlarla bütünlük içinde olan bir partiyiz. Ne kadar Fransız olsak, ne kadar İtalyan olsak"* gibi tartışmalar oldu.

— Azgelişmişlik çerçevesinde sosyalizme bakınca...

— Tam tanımlamasını yapmak zor. Çünkü azgelişmiş tanımı biraz zordur. Kibar olmaz azgelişmişliğin tanımı. Yani azgelişmiş ülkenin ağaçları, güneşi, nehirleri azgelişmiş olmaz. İnsanları azgelişmiştir. İnsanı azgelişmiş nedir? Beyinsel olarak yaratıcı gücü çağdaş ölçülere uymuyor demektir. Nedenini aramaya başladığımız zaman henüz bunun cevabı bilimsel olarak verilmedi.

— Ama bu gibi özellikler, kapitalizm öncesi ögeler de sosyalizmle birleşebiliyor, daha doğrusu eklemlenebiliyor.

— Ama çok dikkat etmek lazım. Çünkü o kadar metafiziğe kayabilir ki olay, bilim dışı bir işle uğraşmaya başlarsanız sosyalizm derken. Ki sosyalizm bilime en yakın politik bakıştır, onu kaydırdık mı anlamı kalmaz. Onun için onu da kontrol altında tutmak lazım. Yani ne kadar bilimsel olarak cevap veriyor, ne kadar vermiyor gibi.

— Sonra Çin gibi birtakım ülkelerde Marksizm iktidar olunca, gene sanırım toplumsal yapının özelliklerinden ötürü sanki Çin'in kendi millî kalkınma, sanayileşme sürecinin bir ideolojisi haline gelebiliyor.

— Çin bir süre çok dikkati çekti. Çok dikkati çekti. Çünkü demografinin çok önemi olduğundan hareket ediliyordu. Bir milyarlık bir toplumun dünyada elbette ki büyük bir ağırlığı vardı. Muazzam bir ağırlığı vardı. Fakat teknolojinin çok hızlı gelişmesi karşısında demografik ağırlıklar gene de çok belirleyici değil. Çünkü öyle bir yerlere gelindi ki, mesela 35 bin km.'de dolaşıyor Amerikan uyduları,300 km.'de dolaşıyor Sovyet uyduları. Ve şu sıralarda aralarındaki en büyük tartışma, uzayda başlayacak savaşta zaman kazanmaktır. Yıldızlar savaşında zaman kazanmaktır. Çünkü Sovyet uyduları çok daha aşağılarda dolaştığı için onları vurabilecek silahlar geliştiriyor Amerika. Sovyetler ise 35 bin km.'deki Amerikan uydularını aynı ölçüde vurabilecek bir güçten şu sıralarda yoksunlar sanıyorum. Bütün bunlar bu yeni dünyada geniş çapla düşünmeyi gerektiriyor. Bilim adamlarının rolünü çok büyütüyor. Düşünce adamı politikacı değildir her zaman. Yani oy almak kaygısı yoktur. Kendisinin görebildiği ve henüz görülmesinin oya dönüşemediği veya akla gelmediği konularda da alışveriş içindedir. XXI. yüzyıl her yönden daha iyi bir yüzyıl olacak. Nerden belli? Şurdan belli: insan ömrünün uzamasından. İnsanın doğayla alışverişindeki uyumda daha büyük gelişmeler meydana geldiği sürece, insan daha mutlu olur. İnsanın mutsuzluğu doğa ile olan alışverişindeki uyumsuzluktan kaynaklanır. Kansere çare bulunacak falan filan. Dar politik açıdan bakıldığında, politikacıların dünyayı değiştirdiği görülüyor. Bunun çok büyük payı var. Ama bilimciler de büsbütün ihmal ediliyor. Örneğin, Fleming gibi bir adam penisilini icad ederek insanlığa büyük yararlarda bulunuyor. Ama, onlar politikacı gibi vitrinin önünde durmuyor. Arka planda kalıyor. Onların da bütün insanlığa mal edilecek yerlere getirilmesi gerekiyor. İnsanlar hep politikacılarda en üstün adamı bulduk gibi bir yanılgıya düşmesin. En büyük adamlar politikacılar arasında değil, bilimciler arasında da vardır.

"Çerçevesini koymazsak her şeyi birbirine katarız. Ama yeryüzü burjuvazisi teknolojinin önünü, kendi dünyasında işçi sınıfı iktidara gelmiş gibi, açmıştır. Yani Amerika'da işçi sınıfının egemenliğinde bir sosyalist düzen olmuş olsaydı, teknolojinin önü 1984 yılında olduğunda daha öne geçmeyecekti. Bu bir saptamadır, doğru da olabilir, yanlış da."

— İşte bu, eşitsiz gelişmeye bağlanabilir sonunda. Ben de sözü hep geri toplumlara getiriyorum. Bütün bunların olduğu bir dünyada, diyelim Türkiye gibi bir toplumda ya da daha gerikalmış bir toplumda, diyelim sosyalist akım ve onun içinde yer alan insanlar kendi günlük hayatları içerisinde belli bir ahlâk da yaratmak zorundalar. Bakıyorsun, sosyalizm halktan yana olmak durumunda olduğu için, bu günlük hayat değerleri olarak bırak sosyalist değerleri, kapitalizm-öncesi birtakım değerlere sarılabiliyorlar...

— Şimdi halk ilericidir, emekçiler ilericidir görüşünün matematik doğruluğu teknolojinin önünü açma misyonuna bağlıdır, çünkü öteki taraf kendi çıkarlarıyla ters düşeceği için teknolojinin önünü açmayacak, insanlar da geri kalacak. İnsanları geri kalmaktan koruyacak potansiyel ezilenlerin elindedir, çünkü ancak onlar teknolojinin önünü açar postülasından hareket ediyoruz. Bugün ileri, geri kavramlarında değişimler oldu. Bakıyorsun, emekçi falan ama dünyanın en geri kafalı adamı. Bakıyorsun öteki adam burjuvadır, daha gelişmiştir ama, o da gerici. Bütün sorun teknolojinin önünün açılmasıdır. Teknolojinin önü açıldığı zaman insanlık kurtulacaktır. Bu da benim naçizane görüşüm. İddialı bir görüş değildir. Bugünkü çağda insanlığın 5 milyar insanın sadece 1 milyarı çağdaş yaşayabilir. Antropologlara göre 10 milyon yıllık bir geçmişi var insanlığın. Bu kadar büyük bir geçmişte, ancak beşte biri insanlığın çağdaşlığa ulaşabilmiş. Ama bu boyutların dışında kalmış insanlar da teknikten yararlanabiliyor. O zaman mesela bir uçağın taşıdığı bir gazete ile Pakistan'da öğretmenler dünyayı izler hale geliyor. Bizim bilemediğimiz bir ölçü geliyor. Bir videonun köye girişinde Almanya'ya gitmenin dürtüleri kıpırdıyor. Oradan gelen bir insanda da evine bir iki koltuk koyma eğilimi başlıyor. Bunlar dini çok aşan, toplumların kültür alışverişlerinden ve bunu sağlayan birtakım teknik olanaklardan kaynaklanan sentezler meydana geliyor, her dakika. Bunların hepsini bir anda toparlamak mümkün değildir, hiçbir şekilde. O bakımdan teknolojinin gelişmesi, insanoğlunun geride kalmışlarını da ileriye atlatacak. Öte yandan karamsar görüşler de var. Marx'ın dediği gibi, ama, onun dediğinin tersi bir durum doğacak diyenler de var. Yani gelişmiş sınıfsız bir toplum öteki insanlardan kopacaktır. Yani süper insanın sınıfsız toplumu. Ve nötron bombaları da insan fazlasını yok edecektire kadar giden bakışlar vardır. Bir yandan sınıfsız topluma dayalı sosyalist bakışı inkar etmiyor; öteki taraftan en faşizan bakışı, süper insan ırkçılığıyla bunu birleştiriyor. Ben böyle görmüyorum şahsen. Ben teknolojideki ileri atılımların insan gücünü üretimde unsur olarak yavaş yavaş kıyıya çekmesini, işçi sınıfını özgürleştirmesini bekliyorum. Almanya, Amerika, Japonya derhal robotlara geçebilirler ama, büyük kaotik durumlar ortaya çıkabilir. Örneğin Fransa çelik endüstrisini Japonya'dan yüzde 30 pahalıya mal ediyor. Ve benim bildiğim kadarıyla beşinci ihracat pazarı Fransa, 1.5 milyon işçisine rağmen. Daha çok robot kullanıyor Japonlar ve daha ucuza mal ediyorlar. O zaman ne yapması lazım? Otomasyona gitmesi lazım. Bu planlanmıştır. Ama işçiler işsiz kalacaktır. Bu planlama içerisinde işsizlik sigortası artırılıyor falan filan, ama bunlar birdenbire olacak şeyler değil ve yararlı olacağı da pek belli değil. Sosyalistlerle komünistler iktidardayken, yani daha önceki kabinede, bunu uygulamaya gittiler, işçiler ayaklara kalktılar, grevlere girdiler. O zaman ne oldu, Komünist Partisi de şaşırdı, hangisinden yana olacak? İşçilere mi ağırlık verecek, teknolojiye mi? *"Hayır biz işe devam edeceğiz, sömürsünler ziyanı yok, yeter ki makina bizim yerimizi almasın"* Bu eğilim karşısında şaşırdı kaldı George Marchais. Şimdi bu durumda teknoloji ile işçi sınıfı da çatışıyor.

Kaldı ki Türkiye'de matematiksellik azgelişmiş olduğu için metafizik kavramlar —ben bunlara *"kutsal kavramlar"* diyorum— bu matematik bilgisizliğin boşluğunu dolduruyor bizde. Halkı düşünelim, milleti düşünelim, vatanı düşünelim falan gibi. Matematik girmedikçe bu toplumun içine, resmî güçleri yahut sosyal adalet

"Şimdi ben adamın karısına karışırsam o da bana oy vermez deyip yerel meseleyi de örtersek, o zaman bu kadar olur işte. Çağdaşı, evrenseli bilmeyeceksin, yerelin üstünü örteceksin, peki nereye gideceksin?"

"100 senedir 1000 senedir ne değişti? 1071'de geldik Anadolu yarımadasına. Bir yarımada burası, hâlâ denizleri görmüyoruz. Kadını görmeyen denizi hiç göremez."

kurumları tam ortaya çıkmaz. *"Halkımızı sevelim", "ezikliklere çare bulalım"* derken, bir başkası da çıkar *"devletimizi sevelim", "insanlar kendini feda etsin"* der. Şimdi feda mı etsin, yoksa ezikliklere mi çare bulalım derken matematik kenarda kalır. Matematikte üretilmeyen sözcüklerin düellosu başlar ve bu da birçok insanın ziyanına neden olur.

— Yani karşılıklı birbirini belirleyen, zaman zaman da engelleyen birtakım yapılar var. Dünya çapında modern teknoloji yerel ideolojiler, ulusal ve sınıfsal çıkarlar ya da çıkar varsayımları. Peki, kararı kim verecek? Aklın egemenliğini "temsil eden" aydınlar mı, uzmanlar mı, halk mı?

— Cumhuriyet fikri çok önemliydi. Bu yeni dünyayı da kurtaracak bir fikir. Cumhuriyete varmak çok zor bir iş. Monarşinin yıkılması ve insanların oy kullanması ile cumhuriyet gelmiyor. Bu ayrı bir billurlaşmayı istiyor. Özünde duyması lazımdır. Nedir cumhuriyet? Cumhuriyetteki insanlar ortak olarak sorumluluk paylaşır. İkincisi bizim toplumu değerlendirirken neyi ölçü alacağımız sorusu. Bugün gerçekten geri midir, mesela. Çok tartışmalı bir konudur. Çünkü, ekonomik göstergeler 1952-53 İtalyası ile aynı düzeyde olduğunu gösteriyor, 1952-53 İtalyası'nda ben Roma'daydım. Oradaki şenlik, kadın-erkek ilişkileri, ambiyanslar, kafetaryalar, hatta köyleri de bizdekinden çok daha ışıklı, renkliydi. Demek ki ekonominin gösterdiği tablo ile yaşam biçiminin gösterdiği tablo birbirinin üstüne düşmeyebiliyor, bazen. Gerçekten ekonomik açıdan 1952'deyiz. 1000 dolardır adam başına düşen gelir. Bu, gelişme istidadı gösterir, rezervlerimiz, döviz rezervlerimiz iyidir son zamanlarda. Aşağı yukarı dış dünya ile ilişkilerde konvertibiliteye geçmesi söz konusudur, liranın. Bunlar İkinci Dünya Savaşı'nın İtalya, İspanyası'nın durumlarıydı. Bizdeki yaşam biçimi bu durumla uyumlu bir dans, kavalye dansı yapmıyor. Neden? Nedeni daha doğal perspektiflerden bakarsak, belki de kadın-erkek ilişkilerindeki anormallilerdir. Bu anormalinin kaynaklarına inmeye başlarsak, Müslümanlıktan önceki, Cahiliye denilen dönemin kadın-erkek ilişkeleri de, Müslümanlıkla birlikte bize kadar gelmiştir. Yani Müslümanlıktan ibaret değildir. Ve Muhammed çok yeni bir liderdir, yani çok yeni bir peygamberdir. 1400 sene bir şey demek değildir. Hipokrates, Muhammed'den bin yıl önce yaşamış, hâlâ kuralları geçerlidir. İslâmiyetten önceki Arap dünyasının kadın-erkek ilişkileriyle, İslâmiyetle birlikte gelmiş olabilir. Çünkü üç bin kadınla evlenen Arap prensleri vardı, Müslümanlıktan önce. Gerçekten bir kadın çöplüğü idi, kızları gömüyorlardı. Müslümanlık etiketi altında bile, Emeviler olsun, Abbasiler olsun, Osmanlılar olsun haremleri devam ettirdiler. Tıpkı cahiliye dönemindeki prenslerin bin kadın, iki bin kadın, üç bin kadın dünyasını Müslümanlık etiketi altında sürdürdüler. Bizde bunun izdüşümleri vardır. Bu izdüşümleri bugünkü yaşam biçimini dahi etkilemektedir. Çünkü biz erkek milletiz diyoruz. Nereden geliyor bu, herhalde pek Müslümanlıktan gelmiyor, yani.

— Her Türk erkeğinin ideali bir harem sahibi olmak...

— Belki bunda sakatlı sünnetlerin de payı vardır. Veya beş yaşındaki çocukları sünnet etmekteki psikolojik şokların da payı vardır. Ekonomik gösterge 1952 İtalyası. Ama yaşam biçimi o düzeyde değil. Çünkü yaşamak haram bizde. İnsan dünyasıdır dünya. Bu Müslümanlık baskısı altında gelişen. Bütün dinlerin yaklaşımı aşağı yukarı aynıdır. Bu da ekonomi ile ilişkilidir. Adam bayağı zenginlemiş ama o zenginliğini, yaşamda daha iyi bir yaşama çeviremiyor. Bilemiyor daha iyi yaşamasını. Öyle bir arzu da duymuyor. Yalnız komşuda varsa, ona hava atmak için bir şeylere sahip olmaya çalışıyor. Mesela en çok Mercedes alan da, bizde köylü kökenliler. Bütün arabalar içerisinde Mercedes'in oranı bizde yüzde 16. Almanya dışında ilk biz, toplumda Mercedes oranı en yüksek ülke olmuşuz. Daha önce kağnıya binmiş adam, Mercedes'i var bugün. En fazla dışarıda iş sahibi olan kesim ne burjuvazi kesimi, ne bürokratik, ne de aydınlar kesimi; köylü kesimi. Yüzelli bin arabayla tatil yapmaya Türkiye'ye gelen kesim yine o. Şimdi bunu birisine anlatmaya kalksan, ne Amerika sisteminde, ne Sovyet sisteminde, ne yüksek konsey demokrasisinde rastlanmayacak bir görüntü. İşin tuhafı hiçbirisinin aklına bir akordiyon alayım da yeğenime hediye edeyim diye gelmiyor. Ama buzdolapları, çifter çifter renkli televizyonlar getiriyorlar, her şeyi getiriyorlar.

"21. yüzyıl her yönden daha iyi bir yüzyıl olacak. Nereden belli? Şuradan belli. İnsan ömrünün uzamasından. İnsanın doğayla alışverişindeki uyumda daha büyük gelişmeler meydana geldiği sürece, insan daha mutlu olur. İnsanın mutsuzluğu doğa ile olan alışverişindeki uyumsuzluklardan kaynaklanır. Kansere çare bulunacak falan filan."

— Evet, statü sembolü diye bellenen şeyler...

— Bir akordiyon, bir ağız mızıkası getirmiyor. Ondan sonra birden müzik konusunda büyük bir boşluk çıkıyor ortaya. İtalyanlar'ın 1952'deki müzik sevgisi nerede? Burada kadın eksikliğinin muhakkak etkisi vardır. 70 bin erkek erkeğe kahvesinin rolü vardır. Kadının başlık parasıyla satılmasının rolü vardır. Küçük üretimde, el üretiminde çocukların çalıştırılmasının rolü vardır. İngiltere'nin sanayiye geçiş döneminde çocuklar ve kadınlar zayıf durumda oldukları için, çok az paraya çalışmak zorunda kaldıkları için korkunç ezilmişlerdir. Bizdeki o endüstri gelişminin sonucu değildir. Bizdeki daha şark işi bir kurnazlığın sonucudur. Bir şey diyemezsin, adamın karısıdır. Ve o potansiyeli kaçırmamak için kimse gitmez bunun üzerine. Çocuklar da öyle, çıraklık mesela. Halbuki yüzbinlerce çocuk mucize şeyler yapmaktadır, usta da sırtüstü yatmaktadır. Olsa olsa bir iki şey öğretir. Bütün bunlardan kaynaklanan bir atalet çökmüştür toplumun üzerine. Bu meselenin özüne de ancak cumhuriyet fikriyle girilebilir. Çünkü kadın da bir cumhuriyet vatandaşıdır. Cumhuriyet bir erkek milletidir diyemezsin. Bugün artık sanmıyorum öyle "erkek milleti" diye fazla övünen olsun.

— İçten içe var ama, galiba.

— Erkek ne demek? Hem cumhuriyet olacağız, hem demokrasi. Gidersin kahveye, politikacı olarak gelirler adamlar, hiçbir kadın yoktur. *"Onların aklı ermez zaten"*. İyi, *"onların aklı ermez"*, kimin aklının ereceği nereden belli?

— Bu konuşmanın daha öncesinde, böyle bir ülkede bir politik hareketin kadın-erkek eşitsizliği üzerine pek de gidemeyeceğini...

— Hayır efendim, hayır. Hiçbir şeyi değiştiremezsin yahu. Kültürel gösterge böyle değilse ne işe yarar kalkınma, eğer o insanlar o kalkınmadan yararlanmıyorsa? O zaman ortaya çıkar zaten kalkınmanın sosyal adaletsizliği. Çünkü birkaç kişinin elinde kalır. Tüketime karşı olmak pek de iyi değildir. Tüketim modern bir bakıştır. Tüketimden yana olan insanlar kalkınırlar ve haklarını ararlar. Tüketim ise kadın-erkek dengesinden meydana gelen bir yaşam düzeyini yükseltme arzusudur. Kadın olmayınca istediğin kadar zengin ol. Yani yaşamın sustası bozuk olur. Kız çocuklarının mektebe gönderilmemesi bizde etkin çevrelerin iradesi değildir. Tam tersi, hükümet ister, siyasetçiler ister kız çocuklarını mektebe gönderilmesini. Okuma oranı daha düşük toplumlar var, bizde her şeye rağmen yüzde 70'tir biraz zorlamayla. Yüzde 70'in içerisinde kadın-erkek arasında okuryazarlık kıyaslaması kadınlar aleyhindedir. Bu oran üçte biridir. Aşağı yukarı yarı yarıya olmalıdır oysa. Gözü açılmasın sonra başlık parası karşılığı satamazsın. İkincisi, çünkü bizde evlilik müessesesi gelişmemiş, bizde kölelik müessesinin görüntüsü bu. Düşün ki esir pazarları en geç Türkiye'de kapatılmıştır. Abdülmecit kapatmıştır. Milliyet gazetesinin yanında idi kadın pazarları. Cariye, odalık her şeyi alırdın. Eskidiği zaman da araba değiştirir gibi yenisini alırdın, her tarafına bakarak. İşin ekonomik yönü de var. Adam kahvede oturuyor, kadını tarlada çalışıyor. Gerçekçi olmak lazım. Bu olayı konuşmanın zamanı değil denemez. Kim karar verecektir sonra konuşmaya. Bu yanlış bir ideolojinin parçasıdır. Akla gelen her şeyin zamanı da gelmiş demektir.

— Ben de onu diyecektim. Genel, genel olmasa bile oldukça kuvvetli bir eğilim var, biz bunların varlığını bilerek bir siyasî iktidar haline gelelim, ondan sonra da bunları düzeltelim, gibi bir eğilim. Halbuki böyle bir şey olamıyor.

— Olmaz öyle bir şey. Bütün Tanzimat falan filan hiçbir şey düzeltemedi. Bu sorunları biz konuşmazsak çözülmez kalır. Kim karar verecek? Cumhuriyetçilik ilkesi içerisinde kim karar verecek? Bir de onu kadına soralım, kimin hakkı bu *"daha sonra"* filan? Çıkarı bozuluyordur bunu söyleyenin. Sadece ekonomik açıdan değil, politik açıdan da böyledir. 100 sene değil 1000 senedir ne değişti? 1071'de geldik Anadolu yarımadasına. Bir yarımada burası, hâlâ denizleri görmüyoruz. Kadını görmeyen denizi hiç göremez.

— Yani varolan ilişkilerdeki birtakım çarpıklıkları yeniden üretmiş oluyoruz, onları görmezlikten gelmekle...

— Elbette. Sonuçta hep köydeki kadın çıkıyor karşına. Yok egemendi, yok kapitalistti falan filan. Çok daha beter bir zırh geliyor 70 bin erkek erkeğe kahvesiyle. Çok büyük, köy ağasından çok büyük bir zırh bu. Belki kentleşme süreci ile kırılıyor, Almanya, video derken.

Düşünsene, "ana dili" diyoruz. Yahu ikiyüz kelimeden fazla dil bilmeyen kadın, "ana", çocuk da yetiştiremez ki. Üretimde kendini değiştiremiyor, eğitimde değişemiyor, bırak Cumhuriyet vatandaşı olmayı, insan bile olamıyor. *"Yaratık"* oluyor. Polonezköy'le komşu köyün farkı nereden? Bizim ulema, *"Batıda atla çift sürdü, bizde öküzle"* falan der. At, öküz meselesi değil bu, insan ilişkileri meselesi.

Toparlarsak, ilk konuştuğumuz çağın teknolojisi, en ileri düşüncesi, bunlardan uzak kalıyoruz bir yandan, yerelliği ön plana alıyoruz. Yerellik deyince, al sana "yerel sorun". Şimdi ben adamın karısına karışırsam o da bana oy vermez deyip yerel meseleyi de örtersek, o zaman bu kadar olur işte. Çağdaşı, evrenseli bilmeyeceksin, yerelin üstünü örteceksin, peki nereye gideceksin?

MURAT BELGE

Başbakan Turgut Özal'ın "Doğu gezisi"nden

İzlenimler

SERPİL BİLDİRİCİ

Meclisin açılmasından hemen önce iktidar partisinde bir gümbürtüdür koptu. Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın üst düzeydeki bir görevlisinin bilgisi dışında "bazı işlemlere tabi tutulmasına" sinirlenen Vural Arıkan'ın açıklamaları ANAP'ı bir anda karıştırdı. Ve ANAP'ta MHP ve MSP'lilerden sonra bir de Arıkancılar grubundan söz edilmeye başlandı. Muhtıra hazırlandı. Bazı milletvekilleri bu metni imzaladı... Derken, Sayın Özal devreye girdi ve herkes sustu. ANAP'lı bir gruba göre, iktidar partisinin Meclis grubu henüz bir kişilik kazanamadığı için, tüm bu olanlardan hiçbir sonuç alınamadı. Hatta, Meclisin açılmasından sonra, gruba bir tartışma konusu olarak bile yansımadı bu gelişmeler.

İktidar partisinin genel merkezinde yaşanan bu hareketli dönemden sonra, taşra teşkilatının durumu hakkında bir fikir edinebilmek için Başbakan'ın Doğu gezisine katıldık. Ve gördük ki Özal parti teşkilatı için "tek adam" ve vatandaş için de "tek umut" olma durumunu hala koruyor.

Ankara'dan uçakla Van'a inen Özal'ın yolu, ilçe kongrelerinin başlangıç yeri olarak belirlenen Malazgirt'e giderken vatandaşlar tarafından sık sık kesildi. Başbakan Özal da yol üzerinde bekleyen iki-üç kişilik gruplar için bile otobüsü durdurarak, vatandaşların isteklerini dinledi. En küçük köylerin muhtarları ile dahi konuşan Başbakan, yol boyunca mikrofonu elinden bırakmadı ve vatandaşlara "sevgi ve saygılarını" iletti.

Malazgirt'e geldiğinde Malazgirt'liler ANAP ilçe kongresinin yapıldığı salonun önünde toplanmış Özal'ı bekliyorlardı. Özal, kongre dolayısıyla salonda bir konuşma yaptıktan sonra, belediye binasının balkonundan vatandaşlara hitabetti.

Genel merkezin kongrelere "tek liste" ile gidilmesi şeklindeki talimatına karşın, Malazgirt'te iki liste çıkarılmıştı. Seçimleri ise, "Keçeciler'in listesi" olduğu söylenen eski yönetim kazanmıştı. Ancak, Başbakan parti içindeki hizip söylentilerini yalanlamak istercesine Malazgirt'te gerek konuşması ve gerekse belediye binasını zi-

yareti sırasında bir yanından Halil Şıvgın ve Mustafa Taşar'ı, diğer yanından ise Mehmet Keçeciler'i hiç ayırmadı. Şıvgın ve Taşar ile Keçeciler de bu görüntüyü pekiştirmek için sık sık "dost" olduklarını belirten tablolar sergilediler. Ve Malazgirt'li partililer iki liste çıkarmış olma kabahatini örtbas edebilmek için, "hizmet de bari kusur etmeyelim" diyerek büyük çaba gösterdiler.

Özal, Malazgirt'ten memnun ayrıldı. Dönüş yolu üzerinde de giderken verdiği sözleri yerine getirerek Patnos ve Erciş'te birer konuşma yaptı. Malazgirt'e gidilirken yol boyunca, ANAP genel başkan yardımcılarından Mehmet Keçeciler yolda bekleyen vatandaşlara sürekli olarak şu duyuruyu yapmıştı:

"Sevgili vatandaşlar, ANAP Genel Başkanı ve Başbakanımız otobüsün ön tarafından sizleri selamlıyor. Sevgi ve saygılarını sunuyor. Malazgirt dönüşünde sizlerle konuşacak."

Erciş ve Patnos'ta toplanan kalabalığı bir düzene sokmak isteyen güvenlik kuvvetleri sık sık Özal ve genel başkan yardımcıları tarafından uyarıldı: *"Bırakın vatandaşları yaklaşsınlar."* Hatta bir ara kalabalığın otobüse hücum etmesi nedeniyle "biraz geri çekilmelerini" isteyen Halil Şıvgın, yine Başbakan tarafından uyarıldı. Başbakan, Şıvgın'a *"Bırakın vatandaşları yaklaşsınlar"* diye talimat verdi. Çocukları otobüsün etrafından çekmek isteyen güvenlik kuvvetlerini durduran Özal'ın *"Bırakın çocukları. Onlara el sürmeyin. Onlar bizim için çok önemlidir."* şeklindeki sözleri vatandaşların sevgi gösterilerinde bulunmalarına neden oldu.

Bu arada yol üzerindeki tüm köy ve ilçelerde Başbakana adanan kurbanlar kesildi. Başbakan otobüsün durmasını emredince, bir anda ortalık kan gölüne dönüyordu. Gün boyunca o kadar çok kurban kesildi ki, Özal hayvanların kesilmesini durdurmak için mücadele etmek zorunda kaldı: *"Sevgili vatandaşlarım, yeter artık, bağışladık kurbanları, kesmeyin yeter artık."*

Doğu gezisinde ilk günün son durağı olan Van'da il teşkilatı Başbakan için ilin en güzel otelinde bir ziyafet hazırlamıştı. İlin üst düzeydeki devlet görevlilerinin de katıldığı yemekte, Özal için hazırlanan programa yöre türkülerini ve halk oyunlarını sergileyen bir öğrenci grubu katıldı. Özal, yemekten sonra, gösteriye katılan çocuklarla bir süre görüştü ve isteklerini dinledi.

Bu arada, gezinin ilk günündeki izlenimleri konusunda görüşünü sorduğumuz ANAP genel başkan yardımcısı Halil Şıvgın, bu "olağanüstü ilgiyi" tek bir cümleyle açıkladı: *"Muhalefet yok ki"*

Daha sonra, bölgede genel merkezdeki çeşitli gelişmeler ve söylentiler konusunda bir söyleşi yaptığımız ANAP Van İl Başkanı Selahattin Mumcuoğlu da şunları anlattı:

"Biliyorsunuz, bizim parti çeşitli siyasi eğilimleri olan insanları içinde barındıran bir partidir. Bazı partililer Ankara'da girişimlerde bulunuyorlar. 'huylu huyundan vazgeçmezmiş'. Bunları tabii karşılıyoruz. Sayın Arıkan'ın olayların anında üzerine gitmesi olumlu bir davranıştır. Ancak muhtıra filan gibi olayları hoş karşılamıyoruz. Biz sadece Özal'ı tanırız. Güvenimiz sonsuzdur. Ne yaparlarsa yapsınlar, genel başkanımızın üstesinden geleceğine inanıyoruz. Buralarad o işlerle ilgilenen kimse de yok zaten."

Mumcuoğlu'nun bu sözleri bölgede genel merkez ve Özal'a bakış açık bir dille ifade ediyordu. Zira Van il örgütündeki karışıklık söylentilerine karşın, Sayın Özal'a yansıtılan veya hissettirilen hiçbir "olumsuzluk" olmadı.

Gezinin ikinci gününde Şemdinli, Şırnak, Eruh ve Diyarbakır'ı ziyaret eden Özal'a 'helikopter ayarlanamadığı' için yazılı basın mensupları eşlik edemedi. Yalnızca sabahın erken saatlerinde arabalarla yola çıkarak Şemdinli konuşmasını izleyebilen gazeteciler daha sonra Van'a döndüler.

Şemdinli'de Başbakanı beklerken, çevrenin fotoğraflarını çekmemek için uyarılan gazetecilere, tugay komutanının izni ile bir süre önce saldırıya uğrayan jip gösterildi. Doğa koşulları nedeniyle bu tür saldırıların önlenemediğini belirten sınır-tabur komutanlığı yetkilileri, "bu durumda saldırganların yakalanmasının çok zor olduğunu" söylediler.

Şemdinli'den Van'a dönerken şoförle de uzun uzun konuştuk. "Gazeteciniz diye sizi fazla durdurmadılar. Ama özel arabalar Şemdinli'ye giderken iğnenin deliğinden geçiriliyor. Ama onlar saldırıp çoktan sınırı geçmiştir" dedi. daha sonra ANAP'ın bölgedeki durumu konusunda da izlenimlerini anlatan taksi şoförü şunları anlattı:

"Buranın insanı, Doğu'ya çivi çakılmışsa, bunun Ferit Melen tarafından yapıldığına inanır. Bakmayın bu seçimlerde MDP de, ANAP'ta ikişe milletvekili çıkardılar ama Melen yaşlandı da ondan. Yoksa alır götürürdü bu işi. Çok sever bura insanı Melen'i. Doğrusu bakanlıkları ve başbakanlığı döneminde ihya etmiştir buraları. Biliyorsunuz Halkçı Parti hiç çıkaramadı burdan. ANAP'tan seçilen Mirza Kurşunlu da 15 oyla zor kurtardı paçasını. Ama şimdi seviyorlar ANAP'ı".

Osman Seyithanoğlu*: Niye istifa edecekmişim?

— ANAP'ta yeni bir dönem başlıyor. Daha doğrusu, yeni Türk demokrasisi için yeni bir dönem. Bu dönemde kurulan siyasi partiler ilk kez kendi tabanına dönerek yeniden görev isteyecek. Atama ile gelen ya da kurucu üyelerin dışında ilk kez halkın seçeceği kişiler teşkilatta görev alacak. Kuşkusuz kongreler sürecinin bir diğer önemli yanı da, parti programı ve ilkelerinin gözden geçirileceği bir dönem olması. Şunu sormak istiyorum: ANAP'ın kuruluş çalışmalarına İzmir'de bir kuruluşun lobilerinde başlanılmıştı. Şimdi ise kongreler dönemine Malazgirt'ten başlanıyor. Yakında da İstanbul'da kongre çalışmalarına, sanırım Fatih ilçesinden başlanacak. Doğu'dan başlayarak, Batı'da, Fatih ile bütünleşen yeni akımı, parti içinde yeni yönelişler açısından yorumlamak mumkün mü?

— Yeni dönem, yeni Türk demokrasisinin geleceği açısından büyük önem taşıyor. Siyasi partiler halkın önüne çıkıyor. Biz icraatımızın hesabını vereceğiz aynı zamanda. Seçilen kişiler işbaşına gelecek. Partilerin kadroları ve görüşleri bu süreç içinde daha da netleşecek. Türk demokrasisinin temelini oluşturan siyasi partiler, kendi içinde daha demokratik bir kişilik kazanacaklar.

Kongrelerin Malazgirt'ten başlamış olması, Anadolu'nun fethi esprisine uygun bir hareket. Biz de İstanbul'da Fatih'ten başlıyoruz. Bu halkımızın ANAP'dan beklediği duygusal ve hamasi davranışlara uygun bir hareket. ANAP'a oy verenlerin ya da ANAP'ın çatısı altında toplananların büyük bir çoğunluğu demokrasiye inanan insanlar. Şu ya da bu kulübün üyesi olarak tanımlanamaz.

> ***"Kongrelerin Malazgirt'ten başlamış olması Anadolu'nun fethi esprisine uygun bir hareket. Biz de İstanbul'da Fatih'ten başlıyoruz. Bu halkımızın ANAP'tan beklediği duygusal ve hamasi davranışlara uygun bir hareket."***

— Parti içi demokrasi dediniz. ANAP içinde bu konuda gereken titizlik gösteriliyor mu?

— Tabiî. Demokrasinin kuruluş sürecinde, yeni Türk demokrasisinin temelini oluşturan siyasi partiler, kendi içinde anti-demokratik bir tutum içine girerlerse, bundan sonuçta Türk demokrasisi büyük zarar görür.

— Parti içi demokrasi diyorsunuz. ANAP içinde de bunun varlığından söz ediyorsunuz. Ama kongre arifesinde, bazı il ve ilçe yöneticilerine genel merkezce baskı yapıldığı, görevden alındığı ya da istifaya zorlandığı yolunda haberler geliyor.

— Bu mümkün olamaz. ANAP demokrasiye inanan bir partidir. Eğer parti programı ve ilkelerine ters davranışlar içinde olan bazı kişiler hakkında böyle bir uygulama yapılmışsa bilemem, ama somut örnek gerek. Biz demokrasinin kuruluş döneminde, iktidar sorumluluğu üstlenmiş en büyük partiyiz. Bu mümkün olamaz.

— Parti içinde bazı hiziplerden söz ediliyor. Bu hizipler arası mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olamaz mı?

— İçinde bulunduğumuz dönemin birçok özellikleri var. Daha önce birçok kişinin tanımadığı bir sürü insan ortaya çıkmıştır. Bunlar parti yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Bunlar bu dönemde kendi güçlerini korumak için, benzer görüş sahipleri ile biraraya gelerek güçbirliği yapıyorlar. Bu da tabiî. Tabiî kendi ekibinin adamını getirmek isteyecek. Rakip ekipleri engellemek isteyecek. Değişik söylentiler çıkarılabilir. Zaten muhalefette kendi işini göreceğine, bu tür söylentilerle vakit geçirmeyi, ucuz muhalefet yapmayı marifet bilince işler biraz karışıyor. Yeni bir dönem, yeni insanlar. Acemilikler, çeşitli güçlükler, birtakım yanlış kararlar olabilir. Ama her şey kongre sonucunda belli olacak.

— Bir söylenti var. Sizin de genel merkez tarafından istifaya zorlandığınıza dair. Hatta Genel Başkan'a konu iletilmiş, o da "olur" demiş. İstanbul'da, size hangi grup deniyor bilmiyorum ama, sizin karşınızda olanlar, onların bu konuda bir rolü olmuş olabilir mi?

— Böyle bir şey mümkün değil. Genel Başkanımız'ı yıpratmak, ANAP içinde "parti içi demokrasi olmadığı" fikrini yaymak isteyenlerin çıkardığı bir söylenti bu. Biz kongreye gidiyoruz. Kasım'ın ilk haftasında Fatih ilçesinde kongre var. İlçelerden sonra İstanbul il kongresi. Şurada fazla bir zaman kalmadı. Partililer kimi istiyorsa onu seçecek. Kongreye giden bir partinin, üst düzey bir il yöneticisini görevden alma iddiası biraz garip

> ***"ANAP demokrasiye inanan bir partidir. Eğer parti programı ve ilkelerine ters davranışlar içinde olan bazı kişilere merkezce baskı yapılmış ya da görevden alınmış, istifaya zorlama olmuşsa bilmem. Somut örnek gerek."***

değil mi? Hem de kongre çalışmalarının başladığı bir dönemde. Böyle bir şey mümkün değil. Bazı kişiler kongre hesapları ile ilgili olarak benim gitmemi düşünmüş olabilir. Özellikle Genel Başkanımız'ın böyle bir şeye adının karıştırılması anlamsız. Bir disiplin olayı varsa, bunun yeri ve şekli var. Yok genel merkezin bir kararı varsa, görevden alır. Niye istifa edecekmişim? Eğer ANAP idealine inancımı yitirse idim, kimsenin demesine gerek yok, giderdim. Beni istifaya davet edecek olanlar kadar bu işte mazim var. Ve de onlardan daha çok inanıyorum. O, bu asılsız dedikoduyu yayanları kastediyorum. Parti içi demokrasinin kurulması ve kökleştirilmesi konusunda her zaman kararlı bir politika izleyen Genel Başkanımız'ın böyle bir olaya adının karıştırılmış olması üzücüdür. Kim çıkartıyor bunu? Eğer benim gitmemi istiyorlarsa, onlar kongreye inanmıyorlar demektir. Ve yine gitmesi istenen, eğer bu söylenti doğru ise, kapalı kapılar arkasında birtakım kişiler gizli pazarlıklar, hesaplar yapıyorsa, başka kişileri, parti il ve ilçe örgütlerinden bazılarını da devre dışı bırakmak istiyor olabilirler.

Üzülerek ifade edeyim ki, İstanbul'da bazı küçük menfaat grupları kendi özel hesapları ile, birtakım şayialar çıkartıyorlar. Bu şayialarına Ankara'yı da alet etmek istiyorlar. ANAP en büyük partidir. İstanbul da en büyük ilimiz. İstanbul'da milyonlarca insan var. İstanbul kültür düzeyi bakımından da önde gelen bir ilimiz. Parti üyelerimiz, sorumluluklarının farkında olan insanlardır. Siparişle demokrasi olmaz. Demokrasiye inanan insanlar, demokratça davranacaklardır. Milli irade ciro edilmez ve kapalı kapılar arkasındaki hesapların demokrasiyi gölgede bırakması düşünülemez. Herkes inandığı gibi hareket ederse sanırım en doğru ve sağlıklı sonuca da en kestirme yoldan ulaşmış oluruz.

Ekonomide, himayeciliğe ve müdahaleciliğe karşı bir mücadele başlattık. Demokrasi mücadelesinde himayecilik ve müdahalecilik de, en az ekonomik himayecilik ve müdahalecilik kadar zararlıdır.

Biz kongrelerimize Fatih ilçemizden başlıyoruz. Fatih'in ruh ve manasının gelişmelere hakim olacağına inanıyorum.

* ANAP İstanbul İl Sekreteri

AHMET TAHA

1982 Anayasası'nın 91. maddesi, getirmiş olduğu "TBMM, Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir." *biçimindeki hükümle, hükümetlerin TBMM'ce çıkarılmış yasalar dışında bir başka yasal imkâna da dayanarak, yürütme fonksiyonunu yerine getirebilmesine olanak tanıyor. Acaba hükümetler sadece* ***kanun hükmünde kararnamelere*** *dayanarak yürütmeyi gerçekleştirebilirler mi? Ve gerçekleştirirlerse eğer, bu, hangi oranda parlamenter demokrasinin kurallarıyla, gelenekleriyle bağdaşır?*

1982 Anayasası'nın komisyonlardaki ve Kurucu Meclis Genel Kurulu'ndaki tartışma tutanaklarına ve 91. maddeye ilişkin kanun koyucunun gerekçesine baktığımızda, ***kanun hükmünde kararname*** *çıkarılmasının sistem içinde bir istisna teşkil ettiğini görüyoruz. Çünkü, kanun koyucu, özellikle milli güvenliği ilgilendiren acil durumları düşünerek 91. maddeyi önermiş ve kabul etmiş. İşte bu nedenle, hükümetlerin yürütme yetkisini sadece* ***kanun hükmünde kararnamelere*** *dayanarak kullanmasına Anayasa açısından da olanak yok. Parlamenter demokrasi açısından ise, ancak çıkarıldıktan ve icrai sonuçlar doğurmaya başladıktan sonra meclislerin onayına sunulan kanun hükmündeki kararnamelerin, parlamenter demokrasinin özüne aykırı olduğu ortada. İş böyle olunca* "Türkiye'de parlamenter demokrasi hangi ölçülerde geçerli" *biçimindeki sorularla yürütülmekte olan tartışmanın, odak noktasındaki sorunlarından birisini oluşturuyor* ***kanun hükmündeki kararnameler.***

Özal Hükümeti'nin konuya ilişkin tutumu gerçekten endişe uyandırıcı. Çünkü işbaşına gelmesinden bu yana çıkardığı ***kanun hükmünde kararname*** *sayısı 60'ı buluyor. Kararnamelerin ilgi alanlarının kamu personeli hukuku, kamu kurum ve kuruluşlarının örgütlenmesi ve ekonomik ve mali mevzuat gibi alanlarda yoğunlaştığı da gözönüne alınırsa, iktidarın yürütme alanının çok önemli bir kısmını Meclis denetiminden az çok kaçınarak düzenlediği olgusu ortaya çıkıyor. Hele çıkarılan* ***"kanun hükmündeki kararnameler"****den bugüne kadar sadece dördünün Meclis Genel Kurulu'nda tartışılarak onaylandığı da gözönüne alınırsa, ortaya çıkan gerçek, muhalefetin* "İktidar kanadı Meclis'i hiçe sayıyor, hükümet Meclis denetiminden kaçıyor" *yollu eleştirilerinin haklılığını pekiştiriyor. Aynı dönem içinde Meclis'den, sadece 54 yasanın (kabulü formaliteden ibaret olan yasalar dışında) çıktığını da unutmamak gerekiyor.*

Yeni Gündem, *parlamentonun hem iktidar, hem de muhalefet kanatlarının yöneticilerine konuya ilişkin sorular yöneltti bu sayısında. HP ve MDP Grubu yöneticileri, yukarıda ortaya koyduğumuz görüşleri paylaşırken, ANAP grup Başkanvekili Ercüment Konukman, eleştirilerin konu sıkıntısından kaynaklandığını, hükümetin alışılmış* "iş bitirici" *tutumunun,* "parlamenter demokrasiye aykırılık" *gibi gerekçelerle engellenmek istendiğini öne sürdü...*

Ali Bozer:

ANAP kanun kuvvetinde kararname çıkarmayı kural haline getirdi

— Sayın Bozer, Meclis'in geçen çalışma döneminde muhalefetin ve bu arada da bir muhalefet partisi olarak sizin iktidar kanadına yönelttiğiniz baş eleştiri, Hükümet'in yürütmeyi büyük ölçüde kanun kuvvetinde kararnamelere dayandırması ve böylece Meclis denetiminden kaçması idi. Bu eleştiriye yol açan durumu bize kanıtlarıyla birlikte açıklayabilir misiniz?"

— Geçen yasama döneminde yürütmenin yasama organını devre dışı bırakma temayülünde olduğunu teşhis ettik. Bu temayülün tezahürü yürütmenin icraatını kanun kuvvetindeki kararnamelerle gerçekleştirmesinde görüyoruz. Bildiğiniz gibi kanun kuvvetindeki kararnameler anayasamızda düzenlenmiş ama istisnai nitelikte bir yasa yapma yöntemidir. ANAP iktidarı bu yöntemi bir kural haline getirme temayülünü göstermiştir. İş böyle olunca, yasama organının devre dışı kalacağı açıktır. Çünkü kanun kuvvetindeki kararnamelerin ne zaman Meclis'e intikal edeceği ve bunlar üzerinde yapılan değişikliklerin ne oranda etkili olacağı tartışmaya açıktır.

ANAP iktidarı bunun dışında bir yol daha denemiştir. Bu, Hükümet'e alışılmamış yetkiler veren kanun tasarılarını Meclis'e sevketme ve çoğunluğuna dayanarak bu tasarıları kanunlaştırma yoludur.

— Buna bir örnek verebilir misiniz?

— *"Köprü Kanunu"* diye bilinen ünlü kanun bunlardan birisidir. Şüphesiz hükümetlere işleri çabuklaştırabilmek için birtakım inisiyatifler tanımak gerekir. Ancak bu inisiyatifler belli bir sınırın dışına çıkarsa, Meclisler'in Hükümet'i denetleme olanağı da ortadan kalkar. Hükümet'in Meclis denetiminden kaçmak için başvurduğu yollardan üçüncüsü de, Meclis iç tüzüğünün istisnai durumlarda başvurulabileceğini öngördüğü bir maddesini yine genel kural haline getirmek istemesidir. Meclis iç tüzüğü bir yasa tasarısının genel kurula gelinceye kadar hangi aşamalardan geçeceğini azami ve asgari süreleri de belirterek düzenlemiştir. Aynı tüzükte istisnai hallerde bu sürelerin kısaltılabileceğine ilişkin bir hüküm de vardır. İşte Hükümet bu hükmü genel bir kural haline getirme temayülü içinde olmuş ve bazı tasarıları milletvekillerinin hazırlanmasına olanak vermeyecek çabukluk içinde Genel Kurul'dan geçirme yolunu denemiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki ANAP iktidarı bu üç yola başvurarak Meclis'i devre dışı bırakma teşebbüsü içinde olmuştur. Ancak tarafsızlığa halel getirmemek için şuu da belirteyim; Meclis son tahlilde geçtiğimiz dönem içinde oldukça verimli bir faaliyet içinde bulunmuştur.

— Bize rakam verebilir misiniz? Şu kadar kanun kuvvetinde kararname buna karşılık şu kadar kanun gerçekleştirilmiştir diyebilir misiniz?

— Geçtiğimiz dönem içinde Meclis'ten 145 adet kanun ve kanun kuvvetinde kararname çıkarılmıştır. Ayrı ayrı rakamlar da vardı. Ama yanımda değil.

— Çoğunlukta mıydı kanun kuvvetinde kararnameler?

— Hayır değildi. Zaten öyle olsa idi vaziyet çok daha vahim olurdu. Öyle bir durumda gündeme getirilecek olan eleştiri *"milli iradeye saygısızlık"* biçiminde olurdu.

— MDP gurubu olarak siz kaç yasa tasarısı verdiniz?

— Geçtiğimiz dönemde biz 9 adet kanun teklifi verdik. Ayrıca 5 adet yazılı soru önergesi ve 15 adet sözlü soru önergesi vererek denetleme ve yasama görevimizi yerine getirmeye çalıştık.

— Sayın Bozer, yeni başlayan yasama döneminde MDP gurubunun gündeminde neler var?

— Biz bu yıl içinde şöyle bir muhalefet stratejisi izleyeceğiz: Bir yıl geçmesi nedeniyle artık hükümet programının uygulama sonuçları elimizde demektir. Artık bu programla nereye varılabileceği ortaya çıkmıştır. Ve bize göre en çok üzerinde durulması, enine boyuna tartışılması gereken konu Hükümet'in ekonomik politikalarıdır. Biz Meclis gündemine ilk olarak bunu getireceğiz. Uygulanan ekonomik politika sonucunda çok büyük bir halk kesimi fakr-ü zaruret içine düşmüştür. Bunun temel nedeni de bu politikaların sosyal muhtevadan yoksun bulunmasıdır.

Gündeme getireceğimiz ikinci ana konu dış politikadır. Biz Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileriyle, Ortadoğu ve Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinin bir denge içinde sürdürülmesinden yanayız.

— Size göre bu denge bozuldu mu?

— Biz bu dengenin bozulmaması için gayret göstereceğiz. Böyle bir tehlikenin olabileceği kanaatindeyiz. Bu konuya ilişkin bir diğer nokta da şu: biz uysal bir dış politikanın olabileceği kanısında değiliz.

— Daha sert bir dış politikadan mı yanasınız?

— Hayır, akılcı ve Türkiye'nin çıkarlarını çok iyi dengeleyen bir dış politikadan yanayız. Türkiye birçok açıdan ciddi potansiyellere, avantajlara sahiptir. Bu avantajların yeterince kullanılabildiği kanısında değiliz.

Yasama faaliyeti açısından ise takdir edersiniz ki reddedilecekleri önceden bilinen birtakım önerilerle Meclis gündemini işgal etmenin pek anlamlı olmadığı kanısındayız. Bununla birlikte, öğrencilerin sosyal sorunlarının, işçi sorunlarının çözümüne ilişkin bazı yasa önerilerinde bulunmayı da düşündüğümüzü söyleyebilirim.

Cahit Tutum:

Kanun hükmünde kararnameler bizi endişelendiriyor

— Sayın Tutum, Halkçı Parti gurubu olarak hükümetin Türkiye'yi kanun hükmünde kararnamelerle yönettiğini ve Meclis denetiminden devamlı kaçındığını, Meclisi yasama görevini yapamaz hale getirdiğini sık sık iddia ediyorsunuz. Bu iddianıza temel teşkil eden kanıtları bize açıklar mısınız?

— Bizim ana tezimiz iktidarın bir yandan kanun hükmünde kararnameler, öte yandan çerçeve yasaları dediğimiz Bakanlar Kurulu'na geniş yetkiler tanıyan yasalarla yasama-yürütme dengesini büyük ölçüde zedelediği şeklindedir. Hükümet demokrasi için son derece önemli olan bu hassas dengeyi altüst etmiştir. Çünkü, baştan beri ileri sürdüğümüz gibi istisnai bir yol olması gereken kanun hükmünde kararname çıkarmayı, iktidar bir kural haline getirmiş ve Türkiye'nin ekonomik, sosyal, idari sorunlarını Meclis'te tartışılmayan bu kararnamelerle çözmek yoluna gitmiştir. Bu uygulama aynı zamanda iktidar-muhalefet dengesini de bozmuş, muhalefeti Meclis'te görev yapamaz duruma düşürmüştür. İktidar kanun hükmünde kararname çıkarma yoluna başvurmadığı zamanlarda, bu sefer de çerçeve yasalar dediğimiz türden yasaları çıkartarak Meclis denetiminden kaçmanın bir diğer yolunu yeğlemektedir.

Bu çerçeve yasalara şu üç örneği vermek isterim: *Birincisi,* "Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun"dur. Ki bu kanunla dış ticaret işlemleri üzerine konacak mali yükümlülüklerin cinsini, miktarını, tahsil, takip ve iade usullerini, tahsilatın bir fonda toplanmasını ve bu fonun kullanım esaslarının ne olacağını düzenleme yetkisi tümüyle hükümete bırakılmaktadır. *İkincisi,* kamuoyunda büyük tepkiler uyandıran "Tasarrufların Teşviki ve Yatırımların Hızlandırılması"na ilişkin, köprü-baraj satış kanunu dediğimiz kanundur. Bu kanunla da Bakanlar Kurulu'na büyük yetkiler verilmiştir. *Üçüncüsü,* ise, hükümete yatırım ve teşvik oranlarını yüzde yüze kadar indirip, artırma olanağını veren kanundur ki bu kanunla da hükümet Türkiye için son derece hayati olan bir konuda istediği gibi düzenleme yapmak imkanına kavuşmaktadır.

Ancak bizi asıl endişelendiren, kanun hükmündeki kararnamelerdir. 1971 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle imkân dahiline giren kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi, geçtiğimiz 12 yıl içinde çeşitli hükümetlerce belli oranlarda kullanılmıştır. O günden bu yana çıkarılan kanun hükmündeki kararname sayısı 185'dir. Bunun yıllara göre dökümüne baktığımız zaman şöyle bir tabloyla karşılaşıyoruz: 1972 yılında 2, 73'te 6, 74'de 4, 75'te 1, 78'de 4, 79'da 17, 82'de 17, 83'de 91 ve nihayet 1984 yılında 43 adet kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Görüldüğü gibi son yıllardaki artış endişe vericidir. Bugüne kadar bu kararnamelerin sadece 33 adeti yasalaşabilmiştir. Yani Meclis'e sunulmuş, tartışılmış ve Meclis tarafından onaylanmıştır. 12 yıldaki bu 185 kanun hükmündeki kararnameden 60 adedi ANAP hükümetine aittir. Görüldüğü gibi Özal Hükümeti bu konuda bir rekor kırmıştır.

— Özal Hükümeti'nin çıkardığı kanun hükmündeki kararnameler en çok hangi alanlarda yoğunlaşıyor?

— En çok şu alanlarda: *Bir,* memur hukuku, *iki,* kamu kurum ve kuruluşlarının kuruluş ve teşkilatlandırılması ve *üç,* ekonomik ve mali mevzuat. Bu alanlarda yoğunlaşmanın anlamı nedir? Çok açık. Hükümet personel politikasında, ekonomi politikasında, istihdam politikasında Meclis denetimine hiç gerek görmemektedir. Bu kararnameler sayesinde kamu kurum ve kuruluşlarında istediği gibi kadrolaşma, memur tayinlerini istediği biçimde gerçekleştirme ve ekonomiyi dilediği gibi yönetme olanaklarına kavuşmuş olmaktadır.

— Peki Sayın Tutum, aynı dönemde Meclisler'den çıkan yasa sayısı kaçtır?

— "Kesin Hesap Kanunu" ve "Uluslararası Antlaşmaların Onanması" gibi mekanik türden, zorunlu yasaları bir tarafa bırakırsak aynı dönem içinde Meclis'ten çıkan yasa sayısı sadece 54'tür. Takdir edersiniz ki, bu sayısal döküm, bizim *"hükümet ülkeyi kararnamelerle yönetiyor"* biçimindeki iddiamızın ne derece gerçek olduğunu ortaya çıkarıyor.

Şimdi şunu belirtmek istiyorum. Bu kanun kuvvetinde kararname çıkarma, anayasada çok açık bir gerekçeye bağlanmıştır. Bu gerekçe de *aciliyet*tir. Anayasa, çok acil durumlarda böyle bir yetkinin kullanılabilmesini öngörmektedir.

— Bu aciliyete kim karar verecek?

— Evet. Bu konuda bir açıklık yok. Ama bu hükmün anayasa maddesi olarak kabul edilmesine ilişkin tartışmaları içeren Meclis zabıtları, komisyon raporları incelendiği zaman, aciliyete ilişkin örneklerin çok sınırlı durumları içerdiği ortaya çıkar. Örneğin, ülke büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır ya da dış ilişkilere ilişkin önemli bir durum vardır vs. Oysa az önce bu kararnamelerin yoğunlaştığını belirttiğim alanların bu örneklere uymadığı bir gerçektir.

— Bu durumda Özal Hükümeti'nin kendisi bir 'aciliyet hükümeti' görünümünü kazanıyor galiba...

— Çok doğru söylediniz... İzninizle, bir de şu noktayı belirtmek istiyorum. Denebilir ki; *"Efendim, bu kararnameler eninde sonunda Meclis'e yasalaşmak için sunulacaktır ve böylece de Meclis gerekli denetim görevini yerine getirmiş olacaktır."* Bu, ilk bakışta makul gibi gözükebilir. Ancak Meclis'e gelinceye kadar bu kararnamelerin büyük çoğunluğu hükmünü icra etmiş olacak ve yapılacak değişiklikler müktesep haklar konusunda bir sürü karışıklığa yol açmanın ötesinde bir anlam ifade etmeyecektir. Çok sayıda yapılacak değişiklik, bir kaosun yaratılmasına neden olacaktır.

— Peki Sayın Tutum, bu çalışma döneminde bu konuya ilişkin ne gibi önlemler düşünüyorsunuz? Ne gibi imkânlara sahipsiniz?

— İktidar kanadının önyargılı tutumu karşısında ne yazık ki çok fazla bir imkâna sahip değiliz. Geçen dönemde Halkçı Parti gurubu tam 84 yasa teklifi verdi. İnanır mısınız, bu tekliflerden sadece üçü komisyonlarda ve genel kurulda incelenme olanağına sahip olabilmiştir. Birtakım idari usullerin değiştirilmesine ilişkin son derece masum tekliflerimiz bile reddedilmekten kurtulamamıştır. Siyasal yaptırımı bulunmayan genel görüşme önergelerimizin tümünün de reddedildiği gözönüne alınırsa, iktidar kanadının muhalefetin her türlü denetimine karşı olduğu, muhalefeti dinlemeye bile tahammül edemediği ortaya çıkar. Ancak bu duruma rağmen ben kişisel olarak önümüzdeki dönemde diğer muhalefet partisiyle işbirliği yaparak, iktidarın olur olmaz konularda kanun hükmünde kararname çıkarma girişimlerine karşı etkin bir muhalefet yapılmasını iç tüzükte, komisyonların başkanlık divanlarında muhalefet temsilcilerinin de görev almasını sağlayacak yönde değişiklik önerilmesini; Meclis danışma kurulunu harekete geçirerek, iktidarın sorumsuz tutumunun durdurulması yönünde girişimlerde bulunmayı, Halkçı Parti gurubunun yapabileceği görevler olarak görüyorum.

— Bu dönemde Halkçı Parti grubunun Meclis gündemindeki ana konular neler olacak, Sayın Tutum?

— Efendim, Halkçı Parti grubunun gündeminde, en önemli konu olarak, halkımızı büyük sıkıntılara sevkeden hükümetin uyguladığı ekonomik politikalar yer alıyor. Bu konuda bir genel görüşme açılmasını arzu etmekteyiz.

Gündemimizdeki ikinci önemli konu da, hükümetin, elindeki imkânları sorumsuzca kullanarak, kamu kurumlarında belli bir siyasi görüşün kadrolaşmasına yol açan politikasıdır. Halkçı Parti gurubu bu konuda her türlü imkânı kullanarak etkin bir muhalefet yapma kararındadır.

Ercüment Konukman:

Amacımız meclis denetiminden kaçmak değil

— Sayın Konukman geçen çalışma döneminde muhalefet partilerinin iktidara yönelttikleri en önemli eleştirilerden biri, hükümetin, çıkarttığı yasa kuvvetindeki kararnamelerle çalışarak meclis denetiminden kaçtığı biçiminde idi. Siz ANAP gurubu başkanvekili olarak bu eleştiriye ne diyorsunuz?

— Evet, bu tür eleştirileri birçok defa işittik muhalefet partilerinden. Ancak ben bu eleştirileri, gerçek olmasa da muhalefetin yapmak zorunda olduğu için yaptığı eleştiriler olarak değerlendiriyorum. Çünkü ANAP iktidarı parlamenter demokrasinin dışında bir rejim benimsemiş değildir ki, meclisin denetiminden kaçsın. Meclis denetiminden kaçmanın anlamı budur. Oysa ANAP iktidarıyla, muhalefetiyle ve her çeşit kurumuyla parlamen er demokrasiyi savunmaktadır.

Bu noktada işin bir başka yönü daha var tabiî. Biz iktidar partisi olarak zaman zaman işleri çabuklaştırmak için yasa kuvvetinde kararname çıkartma yoluna gidebiliriz. Nitekim geçen çalışma döneminde yasa kuvvetinde kararnameler çıkartılmıştır, çeşitli düzenlemeleri gerçekleştirmek için. Ancak bunun nedeni meclis denetiminden kaçmak değildir. Bunun nedeni acilen çözülmesi gereken sorunları bir an önce halletmektir. Kaldı ki, Sayın Meclis Başkanı'mız yaptığı basın toplantısında da açıkladı. Eğer çıkan yasa ve yasa kuvvetindeki kararnamelerin sayısını gözönüne alarak bir değerlendirme yapma yoluna giderseniz, bu eleştirilerin hiç de haklı olmadığını görürsünüz.

— Siz hatırlıyabiliyor musunuz bu rakamları?

— Hayır. Ama çıkan yasaların yasa kuvvetindeki kararname sayısının üzerinde olduğunu biliyorum. Biraz önce de belirttim. ANAP iktidarı parlamenter demokrasiyi benimsemiş bir partidir. Bu nedenle meclis denetiminden kaçmak için yasa kuvvetinde kararnamelere başvurması sözkonusu olamaz.

A.KÖYMEN-S.BİLDİRİCİ

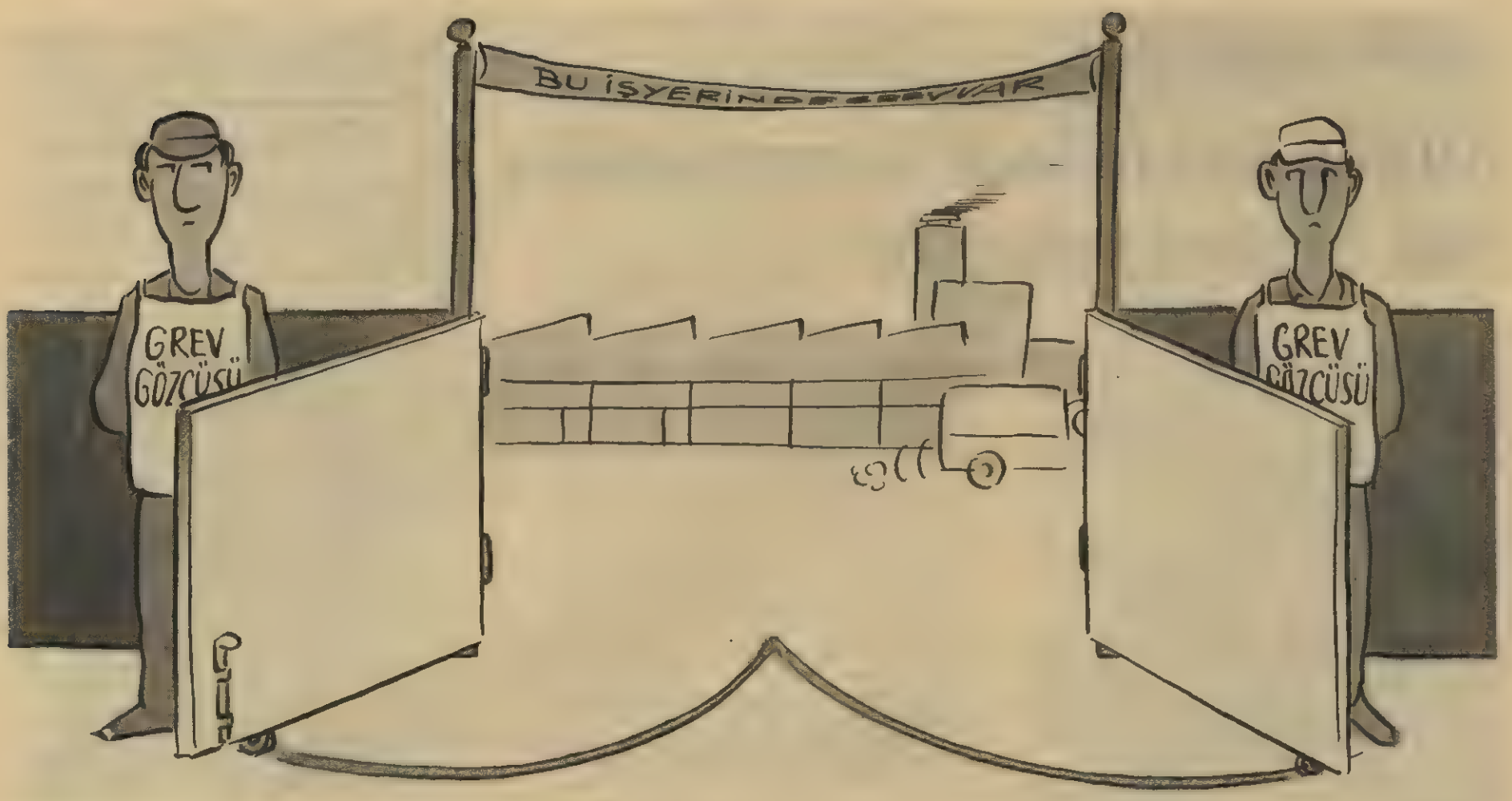

Bu işyerinde ne vardır?

Geçtiğimiz günlerde Türk-İş'e bağlı Dok Gemi-İş Sendikası'nın merakla beklenen grevlerinin başlamasıyla birlikte çok sorulan, ama kısa bir süre sonra da cevabı oldukça *netleşen* bir soruydu bu.

Gerçekten dört yıllık bir aradan sonra ilk kez kullanılan grev hakkı nasıl bir sonuç verecekti?

Kimilerine göre, sendikal hakların özgürce kullanıldığı demokratik yaşama "geçiş"in adımları sayılan bu grevler, gerçekten yeni bir dönemin habercisi miydi?

Grevlerin hemen ardından basına yansıyan haberlere ve şu anda da sürdürülen tartışmalara bakılacak olursa, bu sorulara olumlu cevaplar bulmak bir hayli zor olacaktır. Peki, dört yıl öncesine oranla değişen şeyler nelerdi?

Tersane grevleriyle birlikte gözlenen önemli bir değişiklik *görüntüde* oldu. Eski grevleri yaşamış olanlar belki biraz şaşırdı. Ama her şey kendi doğasına uygun gelişiyordu. Eskiden davul-zurna çalınarak, halay çekilerek başlayan grevler "millî birlik ve beraberliği" bozmuş olacak ki, bu kez ulusal marşımızla yapılan bir başlangıç daha uygun görüldü. Ola ki, bundan sonra göndere bayrak çekilsin ve ardından işçi-işveren temsilcileri günün "anlam ve önemini" belirten konuşmalar yapsın... Bu bir yana, esas olan *yasal görüntüde* yapılan değişikliktir. Yasaya göre iki kişiden fazla olamayacak grev gözcüleri günboyu işlevsiz olarak bekleyecek, girene çıkana karışmayacak, karda, kışta, güneş altında korunmasız, çadırsız ve barakasız bekleyeceklerdir. Yine yasaya göre grev yerinde "Bu işyerinde grev vardır" ibaresini taşıyan yazı dışında pankartlar asmak, yazılar yazmak da yasaklar listesine alınmıştı.

Yasanın getirdikleri

Yasanın 25. maddesine göre grev, *"işçilerin topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak"* biçiminde tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi, "işi aksatmak", başka bir deyişle işverene zarar vermek, grev hakkının önemli bir özelliğidir. Doğaldır ki, bu hak düzenlenirken işçilerin işveren karşısındaki güçsüz konumu *ölçü* olarak alınmıştır. Eski yasalardaki birçok hükümde buna rastlamak mümkün olduğu halde, yeni yasanın hiçbir maddesi böyle bir muhtevaya sahip değildir. Tersine yasanın bütün hükümlerine yansıyan gerçek; işverenin zararını asgariye indirmek, grevin uygulanması halinde işçilerin fazla bir şey kazanamayacağı, hatta bazı şeyleri de yitirebileceğidir. Bunun yanı sıra yasanın 37. maddesiyle getirilen, grevin başlama tarihinin altı gün önce işverene bildirilmesi yükümlülüğü grev hakkının özüyle çelişki halindedir. Grevin ne zaman yapılacağını bilen bir işverenin, grevden doğacak zararı nasıl kapatacağı bu maddeyle kolaylaştırılmıştır.

Öte yandan grev sırasında grevci işçilerin işyerini denetleyememesi, greve katılmayan işçilerle ilgili engellemede bulunamaması, daha da önemlisi üretimin devam etmesi, işverenin stoklarını dilediği gibi dışarı çıkarması ve grev sırasında denetimsizlikten dolayı meydana gelecek maddi hasardan dahi işçilerin sorumlu tutulması vb. örnekler yasanın nasıl bir içerik taşıdığını tartışmasız bir biçimde açıklamaktadır.

İlk grevlerden sonra

Yeni yasanın getirmiş olduğu ilk uygulamalar ve şu anda sürmekte olan tartışmalarla birlikte Türk-İş ne yapacaktır? Tersane grevlerinin başlamasından sonra grev yerlerini ziyaret ederek, gözcülerle resim çektiren Genel Başkan Şevket Yılmaz'ın *"Bu yasalarla grev olmaz"* demesine rağmen, Türk-İş'te bir kıpırdanma görülmemektedir. Kaldı ki, daha yasalar taslak halindeyken alınan "belirsiz" tavır, yasalaşmadan sonra da sürmüş, tek tek bazı sendikalardan yöneltilen açık eleştirilere rağmen konfederasyon alışılagelmiş "zamana bırakma" taktiğinden vazgeçmemiştir. ILO'nun ve uluslararası sendikal örgütlerin eleştirilerinin söz konusu olduğu dönemlerde beliren muhalefet özlemleri, bu etkenler kalktıktan sonra kaybolmuş, yerini yine "yapıcı diyaloga" ve hükümetlerle yapılacak zirvelerde biçimlenecek iyi niyet politikasına bırakmıştır.

Şimdi ise Türk-İş tıkanan toplu sözleşmelerin yolunu "toplumsal anlaşma" türünden uygulamalarla açmak istemektedir. Böyle bir anlaşmanın uygulanması halinde ne olacaktır? Bunun cevabı, Türk-İş'in uyguladığı politika ile içiçedir. Fakat bu saptama da yeterli olmamakta, sorunların çözümü için değişik platformların oluşmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü Türk-İş'in şu andaki konumu ile sürdürdüğü *politika-dışı* çizgi, gelip "tencere" ve "file" noktasına dayanmıştır. Önemli olan bunun alternatifini daha sağlam bir platformda üretirken, kullanılacak araçların doğru seçimidir. Kuşkusuz, yine politik muhtevalara sahip olacak olan bu araçların oluşmasında geçmişin deneyimi ağır basacaktır. Ancak sorun sendikal hareketin klasik "sendikal söylem"i aşıp, aşmayacağıdır. Henüz bazı konuların netleşmediği, yığınla şeyin de öylece durduğu bir süreci yaşarken buna cevap vermek bir hayli güç, ama zamansız değil. Demokrasi mücadelesi berraklaştığı ölçüde, işçi sınıfının toplumsal işlevi önem kazanacak, çözümler biraz daha netleşecektir. Tıpkı *"Bu işyerinde ne vardır?"* sorusuna vermiş olduğumuz, *"Grev yoktur"* cevabı gibi.

Nazım Tur*: Bu yasayla işçi hakları savunulamaz

— Sayın Tur, yeni yasalara göre bugün grev yapmak ve başarıyla sonuçlandırmak oldukça güç. Hatta işveren istemezse imkânsız da denilebilir. Bunlara rağmen 12 Eylül'den sonra ilk grevi gerçekleştiren sendikasınız. Grevlerle ilgili olarak Yıldırım Tersanesi işvereni, "bütün isteklerinizi verdiğini, sendikanın art niyetli olduğunu", diğer grev uyguladığınız işyeri olan Desan'ın işvereni ise grevinizin kanunsuz olduğunu söylüyor. Bize bu aşamaya nasıl geldiğinizi özetle açıklayabilir misiniz?

— Önce Desan Tersanesi'ndeki grev uygulamasına nasıl geldiğimizi açıklayayım. 1983 senesi sonunda serbest toplu pazarlık dönemi açılır açılmaz özel sektöre ait tersanelerde teşkilatlanmaya başladık ve sendikamıza 1500'ün üzerinde üye kazandırdık. Desan'da teşkilatlanmaya başladığımızda, burada 96 işçi çalışıyordu. Ancak Desan'da sendikalaşma hareketini hazmedemeyen işveren, önce işçileri sendikaya üye olmamaya zorladı, arkasından da işçilerin kimisinin tazminatını vererek, kimisinin de hiç tazminatını vermeden işyerinden uzaklaştırdı. Diyeceksiniz ki, *"İşveren işçilerin işinin olmadığı gerekçesiyle iş akitlerini feshederken, işlerini ne ile yaptırıyordu?"* Bu sektörde işveren, kadrolu hiçbir işçi çalıştırmadan da işlerini yaptırabilme imkânına sahiptir.

— Bu işleri yapacak taşaron firmalar mı var?

— Evet, bu işleri taşaron firmalara yaptırabilme imkânına sahip. İşveren bu hususu gözönünde bulundurarak, işçileri işyerini terketmeye zorladı. Desan Tersanesi'nde biz toplu iş sözleşmesine başladığımızda, 17 işçi kaldı. İşveren toplu sözleşme görüşmelerinden birine, 2822 sayılı yasanın 19. maddesine göre, bilmecburi katıldı. Bölge Çalışma Müdürlüğü'ndeki bu toplantıda 64 maddeden ibaret toplu iş sözleşmemizin parasal konularla ilgili maddeleri dışında anlaşma sağlandı. Fakat işveren samimi olmadığı için bu defa işyerindeki 17 işçiye 6 ay bir tek kuruş maaş ödemedi. Bu durumda işçiler öğle yemekleriyle yetinerek, sadece bir servise ve boğaz tokluğuna işe gider gelir hale getirildi. Sendikamızın kasasında bol para olmasına rağmen, 2821 Sayılı Sendikalar Yasası'nın kısıtlayıcı hükümleri dolayısıyla, işçilerimiz kapımızın önünde açlıktan ölecek olsa, kendilerine tek kuruş yardım etme imkânına sahip değiliz. İşte bu nedenle, toplu iş sözleşmesini bir an evvel sonuçlandırmayı hedef kıldık. 21 Ağustos 1984 günü, verilen öğle yemekleri kaldırılınca işçiler, *"Biz"* dediler, *"altı aylık maaşlarımızı ve yemeğimizi vermediğin takdirde 1475 sayılı İş Yasası'nın 16. maddesinin 'd' bendine göre tek taraflı olarak iş aktimizi feshedeceğiz."* *Cumhuriyet* gazetesinin o günkü sayısında *"12 Eylül sonrasının ilk direnişi"* olarak geçen, işçilerin bu ihtarı sebebiyle, işveren 22 Ağustos günü 8 işçinin iş akitlerini feshetti. Biz ise, aynı gün, işçilerin 1 milyon 186 bin liralık alacağına karşılık ihtiyari tedbir istedik. Mahkeme bu isteğimizi karara bağladı ve Beyoğlu Üçüncü İcra Dairesi aracılığı ile karar infaz edildi.

Toplu sözleşme görüşmesi anlaşmazlıkla sonuçlandığı için, İş Mahkemesi aracılığı ile arabulucuya gittik. Henüz Çalışma Bakanlığı arabulucu listesini yayımlamadığı için, arabulucu o tarihte mahkeme tarafından tayin edildi. Yine yapılan görüşmelerde anlaşma olmadığı anlaşılınca, arabulucu raporunu süresi içinde Bölge'ye verdi. Sonuçta kanuni prosedüre uygun olarak sendikamız grev kararı aldı. Ayrıca Sıkıyönetim Komutanlığı'nın ilgili bildirisine uygun olarak Komutanlık'tan grev için gerekli izni de aldık. Ancak, bu arada işveren grev kararının alındığı tarihten sonra işyerine aldığı ve grev kararından önce işe alınmış gibi gösterdiği 5 işçiye Kartal Kaymakamlığı'na dilekçe verdirerek grev oylaması talebinde bulundu. Ayın 29'unda yapılan grev oylamasına 8 işçi katıldı ve 8 red oyu çıktı, işveren oylamayı kazandığını zannetti. Halbuki kanuna göre grev kararının işyerinde ilan edildiği tarihte çalışan işçilerin salt çoğunluğu *"greve hayır"* deseydi, grev olmazdı, bunun için de 9 oy gerekiyordu. Bu oylamada oylamaya katılmayanlar sendikalarının kararına uyuyor demektir. Bu durumda grev oylamasını kazanmış olduk ve 2 Ekim günü grevi uygulamaya koyduk.

Biz Dok Gemi İş Sendikası olarak millî tip bir sendikayız. Bizim için ülke çıkarları her şeyin önünde gelir. Hiçbir zaman ihtiraslı değiliz ve ifrat, tefrit noktasında azami dikkati sarfediyoruz.

Bugünkü yasalarla, mevcut yasaların sakatlığıyla, bir grevden sonuç alınır alınmaz o münakaşa konusudur. Grev yapmak istemeyiz. Eğer şartlar bizi o noktaya getirdiyse, mecbur kalınca, elbette kanuni olan her şey yapılır. Yıldırım Tersanesi işvereni ne diyor; *"Efendim bunlar aşırı istek sahibi."* Biz bugüne kadar yedi işyerinde sözleşme imzaladık. Bu sözleşmelerin aşağı yukarı hepsi muadildir.

Biz, bu yıl, iş kolumuzda en düşük ücret saatte 266 TL olacak dedik. Yıldırım Tersanesi'ne baktık ücretler 200 TL. Biz burada ücretlere saatte 66 TL zam istedik. Ayrıca taslakta belirttiğimiz kıdemli işçiliği teşvik primi, işyerinde çalışanlara dört maaş ikramiye verilmesi ve kıdem tazminatına esas teşkil edecek gün sayısının 30'dan 60'a çıkarılmasında ise önemli yaklaşımlar sağladık. Bu isteklerimizden büyük oranda vazgeçtik. Hatta arabulucunun tavsiyelerinden bile geri gittik. Eğer burada bir art niyet aramak gerekirse, onu işverende aramak gerekir.

* Dok-Gemi İş Sendikası Genel Başkanı

Mustafa Demir*: Ben sendika üyelerinden şikayetçiyim

— Sayın Demir, yeni serbest toplu sözleşme döneminin ilk direnişine ve aynı zamanda ilk grevine tanık olan işyerinin sahibisiniz. Greve yol açan uzlaşmama noktasına gelmeden önce, sendikayla ilişkileriniz nasıl gelişti?

— Biz Tuzla'ya giderken, eninde sonunda sendikaların geleceğini biliyorduk. İster istemez bizim işyerimizde de sendikal faaliyetin olacağını, buna mani olunamayacağını biliyorduk. Ve Dok-İş'in daha Çalışma Bakanlığı'ndan yetki aldığı bildirilmeden, biz bu arkadaşlara iyi niyetimizi göstermek için karşımıza aldık. O zaman 4.5 milyon lira işçi ücreti borcumuz vardı. Bunu nasıl ödeyebiliriz diye oturup konuştuk. Ve aldığımız kararları bir protokole bağladık. Onlar da, biz de bunun altını imzaladık. Biz sendikaya kesinlikle karşı değiliz. Dok-İş olmazsa başkası olur, bizim için önemli değil.

— Sendikanın işkolunda sözleşme yapma yetkisi almasından hemen sonra işçi çıkardığınız söyleniyor...

— Onu da şöyle söyleyeyim. Biz iki buçuk sene önce, Tuzla'da ilk gemiyi denize indiren firmayız. İki buçuk sene oldu, hâlâ o geminin yeri boş. O gemiyi indirdiğimizden dört ay sonra ikinci gemiyi denize indirdik. Onun da yeri hâlâ boş. Bizim tersanemizde o zaman dört gemi vardı. Kapasitemiz de ona göre idi. İşler azaldıkça, zaten kalifiye eleman, randıman veren eleman kendisi gidiyor. Yani bizim işten atmamıza gerek yok. Daha cazip teklif alan işçi gidiyor. Bizim işte bu böyledir. Eğer sen işçini çalıştıramazsan, öbür tersane hemen onu çağırır. Zam yapmadığın zaman işçi bulamazsın.

Fakat, son olaylarda bizi çok yordular. Gene de biz işçi çıkarmadık. Ben işçilerden ziyade, sendika üyelerinden şikayetçiyim. Özellikle içlerinden bir tanesi Ali Rıza adlı biri, ondan şikayetçi olacağım. Çünkü, başka bir tersaneye gidiyor, *"Bakın, bugün DESAN'da işçiler direniş yapacaklar"* diyor. Ondan sonra bize gelip diyor ki, *"Siz bana söyleseydiniz, ben bu direnişe mani olurdum."* *"Yapma"* dedim, *"gözünü seveyim"* dedim. *"Sen bunu gidip, başka tersanede, DESAN'da direniş yapılacak demişsin"* dedim. O anda bizim elimizde, daha önce yaptığımız işlere ait, 6-7 tane küçük iş vardı. İşçilerin direniş yapmasından dolayı, bütün işleri geciktirdik. Şerefimizi kurtarmak için elimizdeki işleri taşaron firmalara verdik. Sonuçta, DESAN'daki işçiler çalışmıyor diye, piyasada reklamımız çıktı.

Biz sendikaya kesinlikle karşı değildik. Onlara da bunu söyledik zaten. Biz çalışmazsak, ne para kazanabilir, ne borçlarımızı ödeyebilir, ne de onların alacaklarını ödeyebiliriz. Darboğaz yalnız bizde yok, bütün tersanelerde var. Biz 84'de kredilerin açılacağını umuyorduk, ama açılmadı, 85 yılına kaldı. Bugün ERKAL'ın bile işçi borcu olduğu söyleniyor. Biz, bütün iyi niyetimizle, 84'ün birinci ayından bu yana 3.5 milyon liralık işçi alacağını ödedik. Sonuçta da sendika bize takdirname olarak bunu yaptı.

Halbuki, daha anlaşamama durumumuz da yoktu. Arabulucuya yeni intikal etmişti. Hatta arabulucu tespiti yapılmadan işçiler direnişe gittiler. Bu durumdan da bizi suçluyorlar. Halbuki, daha arabulucu tespit edilecek, gidilecek, görüşülecek... Ve en son olarak, bir hafta daha uzatalım diye, arabulucuya teklifi biz götürdük. Ama onlar uzlaşmadılar. Bu şartlar altında biz, onların istediklerini veremeyiz. Bizim işçiye borcumuz varken, saat başına 124 lira zam veremeyiz. Bizden dört ton kömür istediler, nakliyesini de sen yapacaksın dediler. Benimle toplu sözleşme imzaladığın zaman fazladan bir maaş ikramiye isterim dediler. Bunları biz veremeyiz.

— Peki, bu durum öbür şirketler için de geçerli mi?

— Bizim Tuzla'da şöyle bir durum vardır: Şirketlerimiz, dillenmesin, durumlarının bozukluğu ayyuka çıkmasın diye sendikaların isteklerini kabul ediyorlar. Benim inancım odur ki, bugün toplu sözleşme imzalayanlar, 3-5 ay sonra çok daha kötü duruma düşeceklerdir. Çünkü, benim toplu sözleşmem yok, sendikanın bana yaptıklarını görüyorum. Açık söylüyorum, bu şartlar altında, bu sendikaya güvenerek toplu sözleşmenin altına imzamı atamıyorum. Çünkü, şimdi imza atarsam, iki üç ay sonra karşıma çıkıp ne diyeceklerini bilemiyorum. Ama, işler açılsa, bir iki büyük iş alsam, o zaman başka...

— Bu, sizin soruna bakış açınız. Evet, birçok firma darboğazda olabilir. Ama, bir de karşı taraf var. Yani işçiler. Onlar da, son 4 yıldır önemli ölçüde gerileyen ücretlerle karşı karşıyalar...

— Ben sadece kendi firmamla ilgili bilgi verebilirim. Kimsenin işine karışmam. Herkesin derdi kendine yetiyor, bu dönemde. Biz, ilk defa geçen sene zam yapmadık. Çünkü, bu sene toplu sözleşme ile zam yaparız diye düşünüyorduk. Bunu taa o zamandan kabul etmiştik. Sendika işçisini de gözönüne alacak ama, bizim de durumumuzu gözardı etmeyecekti. Vereceklerimizi bilecekti. Oturduğunuz sofrada bulacağınız yemeğin hesabını yapmanız lazımdır.

— Sendikalar bu yasayla grev yapılamaz, yapılsa bile amacına ulaşamaz diyorlar.

— Öyle değil aslında. Pekâlâ yapılıyor. Mesela, ufak tefek işler var, alamıyorum. Çünkü grev var. Dokuz işçim çalışıyor ama, ben işe girecek olsam kadroyu artırmak zorundayım. Ama, artıramıyorum.

— Sendika grevin bildirim tarihinden sonra taşaron firma ile anlaşıp, işçi aldığınızı söylüyor.

— Alamıyoruz. Bize göre ise bu grev kanunsuzdur. 2822 sayılı yasanın 25'inci ve 45'inci maddeleri bu konuda sarihtir. Bu nedenle de mahkemeye başvurduk.

— Gerekçeleriniz?..

— Daha toplu sözleşmeler sürerken işçiler direniş yaptı.

— Peki işçiler neden direniş yaptı?

— Para alamıyorlardı. En büyük neden buydu. Ama, 4.5 milyonluk borcumu 1 milyon 180 bin liraya düşürmüştüm. Biz direniş yaptıklarının ertesi günü 8 işçinin iş aktini feshettik. Bölge Çalışma Müdürlüğü bir yazı ile işçileri bize iade etti. Biz bunu kabul etmedik ve bir yazı ile durumu ilettik. Sonuçta da grev oylaması istedik. Grevde bulunan işçiler, bizim işçimiz demediğimiz, iş akitlerini feshettiğimiz işçilerdir. İçeride ise dokuz işçimiz çalışıyor. Ben inanıyorum ki, o dokuz işçi de oylamaya katılsaydı, sendika onları etkilememiş olsaydı, bu grev yapılmazdı.

* DESAN Tersanesi işvereni

Cemal Yıldırım*:

Allah kimseye grev filan göstermesin

— Dok-Gemi İş'le yaptığınız toplu sözleşme görüşmelerinde bir anlaşma sağlanamadı ve bu görüşmeler grevle sonuçlandı. Şu anda da grev devam ediyor. Sendika yöneticileri sizin işçilere 1 kuruş dahi zam vermeden toplu sözleşme imzalamayı istediğinizi söylüyor. Sendika özel sektöre ait öbür tersanelerde saat ücretleri 266 TL olmak üzere iki maaş ikramiye, kıdemli işçiliği teşvik vb. konularda anlaşma sağlayarak muadil sözleşmeler imzaladığını belirtiyor. Acaba sizin işyerinizde 12 Eylül' den sonra ilk greve yol açan görüşmeler nasıl gelişti?

— Bizim işyerinde verdiğimiz ücret sendikanın istediğinden fazla. Ortalama saat ücreti 286 TL. Hatta sözleşmeden önce 286 idi.

— Fakat sendika işyerinizde ortalama ücretin 200 TL olduğunu söylüyor.

— Sendikalı işçilerin ortalama ücreti 200, işyerinde çalışanların ortalaması ise 286 TL'dir. Sendika, sendikalı ve sendikasız işçi ayrımı yapıyor. Biz 1984 için saat ücretlerine zam yapmayalım, zaten birçok sosyal haklar verdik, gelin 1985 için konuşalım dedik. *"Tek kuruş verilmedi"*ği gerçek dışı bir iddiadır. Sendika ise *"sendikalı işçilerin ücretleri ortalaması 200 TL'dir, bunun üzerine zam isterim"* diyor.

— Sendikalı olmayan işçilerin ücretleri daha mı yüksek? Bunlar kalifiye işçiler mi?

— Kalifiye işçi ama sendikalı işçiler içinde de kalifiye işçi var. Fakat sendikalı olmayan işçiler arasında kalifiye işçi daha fazla.

— Şu anda işyerinizde grevde olan işçilerle birlikte kaç işçi var?

— 24 işçi var. Bunlardan 10 tanesi grevde.

— Sizin işyerinizde sendikanın yetki aldığı sırada 76 işçi olduğu söyleniyor.

— Çeşitli nedenlerle ayrılanlar oldu. Bu geçen sürede işçi sayısı da düştü.

— Greve giden işçilerin yerine yeni işçi aldığınız söyleniyor. Gerçekten grevdeki işçilerin yerine yeni işçi aldınız mı?

— Hayır, grevdeki işçilerin yerine işçi alınmadı. Ancak gerektiği kadar işçi alındı. Grevden dolayı işçi alınmıyor. Her zaman işçi alınıyor. Biz aslında grevdeki işçilerin de, son gün dışarı çıkana kadar, greve çıkacağına inanmıyorduk. Son dakikaya kadar sendika gelip greve katılacak işçiler tersaneyi terkedene kadar bunların greve çıkacağına inanmıyorduk.

— Neden?

— Çünkü aldıkları yeterliydi. İş Kanunu'na göre her şeylerini vermiştik. Sendika üyesi işçiler greve çıkınca onların yerine kimseyi almadık. Ama günün olaylarına cevap vermek için gerekli olan işçiyi aldık.

— Yeni grev ve lokavt yasasıyla grevin etkisi olağanüstü azaldı. Biliyorsunuz, eskiden grev sırasında işyerine yeni işçi alımı, işyerinin çalışması, yeni iş alımı mümkün değildi. Şimdi yeni yasalarla bunlar mümkün. Bu durumda işyerlerinde yapılacak grevin bir anlamı var mı? Yani bir işveren olarak bugün grevin bir etkisi olduğunu söyleyebilir misiniz?

— Aslında azaldı filan değil efendim. Bu durum bile bizi çok etkiledi. Bunun bile olmasını istemezdim. Bu bile korkunç bir durum. Allah kimseye grev filan göstermesin.

— Eski yasalarla bugünkü yasaları karşılaştırırsak?..

— Eski yasa diye bir şey yok. Eskiden de isteyen sendikalı olurdu. İstemeyen olmazdı. İsteyen greve giderdi, istemeyen gitmezdi. Bunlar eski yasada da vardı. Şimdi de biraz daha var. Eski grevler de kanuni şeyler değildi. Evvelden kanunsuz işler yapılıyordu. Şimdi bunlar önlendi. Şimdi devletimiz var. Kontrol altına almış bu işi.

— Sendika ile anlaşmazlık konularınızı kısaca özetleyebilir misiniz?

— Sendika bizden 4 maaş ikramiye, kıdemin 30 günden 60 güne çıkmasını, kıdemli işçiliği teşvik primi verilmesini ve üyelerinin saat ücretinin 266 lira olmasını istedi. Biz halbuki bu istekler dışında onlara sabun, kömür, havlu, ayakkabı, elbise, kışlık avcı yeleği, kışın dışarda çalışanlara soğuktan korunması için gocuk verdik, bayram ikramiyesi, doğum, ölüm yardımı verdik, çocuk parası verdik. Yani sendikanın *"1 kuruş vermediler"* demesi yanlış.

— Bu belirttiğiniz konularda anlaşma olmadığı için işyerinizde başlayan grevin başarıya ulaşması mümkün mü?

— Şu anda başarıya ulaşmış durumda. Bu yasaları biz de, siz de, sendika da biliyor. Bu yasalarla bir grev başarıya ulaşabilir. Mesela şu anda başarıya ulaşmış sayılırlar.

— Nasıl başarıya ulaşmış sayılırlar? Ben greve yol açan konuların kabul ettirilmesi anlamında soruyorum?

— Onu bilemem, onu ancak zaman gösterecek. Sendika başkanı grevi dişi tırnağı sökülmüş aslana benzetiyor. Eskiden onlar dişi tırnağı olan aslana ilave bir şeyler takarak grev uygulamış olabilirler. Eskiden yapılmış olan kanunsuzluklar şimdi yapılamıyor. Bu tersaneler hâlâ kuruluş halinde. Şimdi sendikalar geliyor ve veremeyeceğimiz istekler ileri sürüyor. Yani çocuğu doğmadan öldürmeye çalışıyorlar. Gazetelerde de yazıyor. *"Grev devam, üretim devam, böyle grev olmaz, şu olmaz, bu olmaz"* diye, yanlış bunlar. Grev oldu, üstelik grev etkili ve uygulanıyor.

* Yıldırım Tersanesi işvereni

Ali Rıza Orhun*:

Kanun ilerde mutlaka düzelir. Ama biz düzelmesini bekleyemeyiz.

— Mevcut kanunla grevin başarılı olma şansı nedir?

— Kanunun değişmesi gerekir. Değişmek zorunda. Zamanında bas bas bağırdığımızda bugünler için söz vermişlerdi, *"Uygulamaya geçilsin de eksik taraflarını düzeltiriz"* diye. Gelsinler görsünler, grev kararını ilan ettik, adam işçi aldı içeri, neymiş grev kararından önce almışmış. Kadrolu işçi oylamaya giremedi, yeni aldığı işçiyi oylamaya soktu. Bu yasanın boşluğundan dolayı. İşveren 12 işçinin iş akdini feshediyor. Amaç grevi kırmak. Hemen akabinde 10-15 işçi alıyor. Bunları da grev kararından önce almış gibi gösteriyor. Ve yeni işçiler grev oylamasına giriyor. İş akidlerini feshettiği adamlar grev oylamasına giremiyor. Burada kıyameti kopardık, bu sefer hükümet komiseri baktı pabuç pahalıya malolacak, "Onları ek listede bulunduralım" dedi. Biz oylamadan çekildik.

Bir patronun, *"Senin yarın hizmet akdini feshediyorum"* demesiyle işçinin hizmet akdi fesholmazki... İlgili mercilere başvuracaksın ki işçinin suçlu, suçsuz olduğu araştırılacak, bölge münasip görürse iş akdi feshedilecek. Değilse çalıştıracaksın. Memleketlerde kanunlar vardır, bunlar çerçevesinde iş akdini feshedebilirsin. Sırf grev kırmak için bu yola başvurup da, hükümet komiserinin, kaymakamın da buna alet olması... Ben hiçbir anlam veremedim.

— İşyerlerinde üretim durmadığı için, grevin hiçbir etkisi yok. Kanun da hemen değişecek değil. Sendikacı olarak ne yapmayı düşünüyorsunuz?

— Kanun ileride mutlaka düzelir. Ama düzelmesini bekleyemeyiz biz. Türkiye'deki grevlere bakarsak; grev bir ayı aşarsa uzun ömürlü olur, bir ay içinde muvaffak olursak, grev biter. Bizim de en kısa zamanda işvereni sıkıştırabilmemiz için, üretimini durdurmamız gerekiyor. Çalışanlar doğruyu mutlaka görecektir. Yıldırım Tersanesi'ndeki işverenin en güvendiği, kilit noktalardaki arkadaşlar bile, iyi ilişkiler içinde, gerçekleri anlatmak suretiyle, bizim safımıza katıldılar. İşverenin bundan haberi yok. Herhalde pazartesi, salı tebliğ edeceğiz, arkadaşlarımız greve katılacak.

İşveren onların yerine artık yeni adam alamaz. O oyun o zamandı. Yani grev oylaması safhasındaydı o oyun. Grev oylamasından bir gün sonra bölge müfettişleri işyerinin kadro tespitini yapıp taraflara verdi. O listede ismi olmayan işyerine giremez. Evet, *"İşyerine girip çıkana karışamazsın"* deniyor ama, listede olup da çalışmak isteyenler için mani olunamaz. Öbür türlü her gelen girecek, çıkacak... Nereye giriyor o?

— Nasıl denetleyeceksiniz?

— Elimizdeki listeden denetleyeceğiz. O kadro haricindeki giremez tersaneye. Aksi halde nöbetçi polis elindeki listeye bakıp denetleyecek.

— Denetliyorlar mı?

— Gözcülerimizi niçin koyuyoruz? *"Buna dikkat edin"* diye koyuyoruz. Yoksa *"İşvereni bekleyin, işverene bir şey olmasın"* diye koymuyoruz. Ama bu yasalar sayesinde biraz da işvereni bekliyormuşuz gibi görünüyoruz.

Şimdi bize büyük görevler düşüyor. Sabahlara kadar çalışıyoruz, ikna yoluyla... Artık iyilikten anlamayanın hakkı kötektir, derler. Bizi de bağlamaz yani, üç-beş kişi, on kişi kalmış. Zaten greve girmiş olduğumuz işyerindeki kadronun aktiflerini tespit ediyoruz. Kilit noktalarını tespit ediyoruz. Bize bunlar lazım. Kilit noktalarını kopardıktan sonra ötekiler onun olsun. Yani geri hizmet, bekçiymiş, elektrikçiymiş, meydancısıymış, onlar onun olsun. Bizim işkolumuzda bize kilit noktaları lazım. Aşçıbaşı örneğin, alırsak orada yemek pişmez, onun yerine de adam alamaz. Mesela gemi çekekleri, can damarı, aldın mı tamam, gemiyi çekemez de, indiremez de, buradan vurursun adamı. Böyle köşeye sıkıştırmak suretiyle sözleşmeye yanaşacak, başka türlü yanaşmaz. Sen 10 kişiyle grevde burada dur da dur, adam orada 20-25 kişiyle üretimini devam ettiriyorsa daha hoşuna gider.

Ama biz kararlıyız. Tüm işverenler bizim istediğimiz noktaya gelecektir. Bizim istediğimiz noktaya gelmiyorsa, mutlaka, hiç kaçınmayız grevden. İstemiyoruz. Her iki taraf için de zararlı grev ama, çevredeki tersanelerde sözleşme bitirmişiz. Yedi özel sektörde bitirmiş olduğumuz sözleşmelerde ücret ayarlaması hep aynı. Biz demiyoruz ki *"Sen bunu ver, sen biraz daha güçlüsün, sen bu kadar daha ver."* Hep aynı. Onlara diyoruz ki, *"İşçi üzerinde kumar oynamak yok, teknik sahada oynayın."* *"Sendika denilen şeyi tanımıyorum ben,"* diyor. *"Sizin işiniz gücünüz kalmadı mı, gelin çalışın, taşaronluk filan yapın, siz yokken bu işçi bu ücretle çalışıyordu"* diyor. Yani biz gitsek, bizim yerimizi dolduracak başkası olmayacak. Yani sendikalar olmasın diyor.

— 1980 öncesinde sendika yok muydu bu işyerlerinde?

— Buradaki mevcut 17 tersaneden 2 tanesi eski. Sendikayı bilirler. Öbürleri ise oralarda tamir, taşaronluk filan yapardı. Bu tersane sahiplerinin çoğu öyle, taşaron. Bülend Ulusu döneminde gemi yapım-onarım işkolunda bir teşvik yatırım hızı verildi, krediler açıldı. Taşaron adam 200 milyon parayı görünce şaşırdı.

İşveren işçiye *"Bizim borcumuz yok"* dedi. Mahkeme, bordroları istedi. Bordro ibraz edemedi. Bordro yok. Avans mukabilinde vermişler. Hani bunun vergisi, sigortası? 50 bin lira veriyor, asgari ücretten gösteriyor. Korsan işyerleri bunlar. Sendikayı burada görmüşler.

Öbür tarafta adama 40 milyonluk yükümlülük getirmişiz toplu sözleşmeyle, hesabını yapıyor adam, kilosu 120 liradan aşağı gemi alamıyor tersanesine. Ama burası 70 liradan gemi alıyor. Niye? Sendika yok. Öbür taraf sözleşme yapmış, ikramiyesi var, işçi haklarını vermiş. Bunun için affetmeyeceğiz. Orayı yapıp burayı yapmamak mümkün değil.

İşverenlerin bu gibi zorlamalara girmemeleri lazım. Çünkü hepsi toplu halde burada. Biri Çanakkale'de, biri Van'da, biri Ardahan'da olur, belki gözümüzden kaçar.

En kısa zamanda grevimizi kazanacağız.

* Dok-Gemi İş Sendikası Bölge Temsilcisi

K.İSTANBULLU-N.TUNA

Mathias Hinterscheid:

Sendikal özgürlükler yoksa demokrasi de yoktur

— Bazı ülkelerde ekonomik krize rağmen, sendikalara üyeliğin ve ilginin artması yerine bir azalma olduğu yolundaki hipotez için ne düşünüyorsunuz?

— Sanıyorum bu ispatı güç bir hipotez olarak kalacaktır. Çünkü bazı ülkelerde gerçekten de sendikaların üye sayılarında bir gerileme görülüyor. Ancak gene ekonomik krizin etkisi altında bulunan başka bazı ülkelerde ise farkedilebilir bir artış gözlenmektedir.

Sendikaların üye sayılarına ilişkin yasal ve tüzüksel çerçeve ile üye sayıları arasında doğrudan bir bağın varlığına inanıyorum. Kimi ülkelerde işini kaybeden sendika üyesi işçiler ve işsizlerle sendikalar arasındaki bağlar son derece güç. Buna karşın bence, ülkelerde sendikaların yapıları işsiz kalmış işçilerle kolayca ilişki kurmalarına olanak veriyor. Kendiliğinden görünüyor ki bu iki durumda sonuçlar farklı olacaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim: Sahip olduğumuz rakamların analizi binde 1'e bile ulaşmayan önemsiz bir gerileme olduğunu bize göstermektedir.

— Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ASK)'ın bu konuya ilişkin orta ve uzun vadeli perspektifleri nelerdir?

— Kuşkusuz Avrupa ülkelerinde sendikaların etkilerini azaltmak için onların omurgalarını kırma girişimlerine tanık oluyoruz.

Bereket ki bu tür girişimlerden, şimdiye kadar, girişimciler umutlarını besleyecek sonuç alamadılar.

Diğer yandan günümüzdeki ağır ekonomik ve sosyal problemlere rağmen işçilerin uyanıklıklarını korumaları memnuniyet vericidir.

Umuyoruz ki üye sendikalarımızın her ülkede organize ettikleri kampanyalar bu uyanıklığı korumaya yardım edecektir.

— Sizce genel politik bağlamda ve özellikle demokrasinin korunması ve geliştirilmesinde sendikaların önemi nedir? Sizce sendikal hak ve özgürlükler ile ülkenin politik sistemi arasında bir bağ var mıdır?

— Kuşkusuz böyle bir bağ vardır. Özgür ve demokratik sendikalar, tam özgürlük ortamında, amaçlarını ve politikalarını üyelerinin istekleri doğrultusunda saptayan kitle örgütleridir. Başka bir deyişle özgür ve demokratik sendikalar demokrasiyi, kendilerinin de içinde bulundukları toplumda, demokrasinin daha da genişlemesini sağlayacak biçimde kullanırlar.

Eğer programlarımızı incelerseniz, toplumdaki diğer grupların ve özellikle toplumun genel çıkarlarına saygı duyduklarını göreceksiniz.

İnanıyorum ki eğer bir ülkede sendikal özgürlükler yoksa genel olarak demokrasi de yoktur. Bizim için demokrasi ve sendikal özgürlükler ikiz kardeştir. Bunlardan birini öldüren diğerini de öldürmek istediği suçlamasını kabul etmek zorundadır.

— Uluslararası bir örgüt olarak ASK hiçbir devletin doğrudan muhatabı değil. Bununla birlikte devlet/sendika ilişkilerini ve özellikle devletin sendikalar üzerindeki kontrolünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Gerçekten ASK hiçbir devlete bağımlı olmadığı gibi, hiçbir özel hukukun denetiminde değil. Ama üyelerinden birine bir şey olduğunda o da doğrudan etkilenir.

Üyelerimizin hiçbiri üzerlerinde bir devlet kontrolünü kabul etmeyiz. Ancak onların, kelimenin geniş anlamıyla, ülke içinde suç niteliğinde eylemlerin doğmamasına dikkat etmekte yararları vardır. Ayrıca, yasalar hak ve özgürlüklerini sınırlayarak onları baskı altına almadıkça yasallığın dışına çıkmakta hiçbir yararları yoktur. Ama her halükârda ASK ve üye örgütleri şiddeti, bir siyasal araç olarak reddederler.

— Bazı sendikacılar tarafından ekonomik krize ve işsizliğe çözüm olarak emek yoğun işletmelerin kurulması önerisi var. Bununla birlikte yeni teknolojinin kullanımı birkaç nedenden dolayı kaçınılmaz oldu. Türkiye gibi bir ülkede emek yoğun yatırımların soruna çözüm olacağına inanıyor musunuz? Bu konuyla ilgili olarak ASK tarafından başlatılan 35 saatlik iş haftası mücadelesinin temel amaçlarını ve içeriğini açıklar mısınız?

— Bugün artık yeni teknolojinin (Y.T.) kullanımı bir olgudur. Y.T.'nin kullanımı bütünüyle olumsuz bir unsur olarak ele alınmamalıdır. Konuyu değişik sektörlere göre incelemekte yarar vardır.

Bazı durumlarda sendikal örgütlerin baskısıyla Y.T. kullanımı çalışma koşullarında bir düzelme ve çalışma içeriğinde bir zenginleşme sağladı. Buna karşılık bazı durumlarda da kitlesel iş kaybına neden oldu.

Bundan çıkardığım ilk sonuç şu oluyor: Y.T. kullanımına evet, fakat *"ne pahasına olursa olsun"* değil. İşçi ve işçi ailelerinin geleceğini gözetmeden, ekonomimizin diğer ekonomik güçler karşısında rekabet yeteneğini koruyabilme bahanesiyle Y.T. kullanımı doğru bir çözüm değil. Sosyal koşullar gözetilmeden ölçüsüz bir Y.T. kullanımı işletmeler içinde iyi sonuçlar doğurmaz.

ASK tartışma süzgecinden geçirilmiş bir uygulamadan yanadır. Bunun için işçileri bilgilendirecek ve onların görüşlerini alacak yeni yapılara ihtiyaç vardır. Çünkü Y.T. kullanımına hazırlanmamış bir işgücü üretimde kalite düşüklüğüne ve savurganlığa yol açar. Bu da tüketicinin zararınadır. Bu nedenle ASK, bilimsel ve teknolojik gelişmenin işgücünün yetişmesi ve nitelikleşmesi ile atbaşı gitmesi gerektiğine inanır.

Ekonomiyi daha etkili bir yapıya oturtmak için bilimsel teknolojik gelişmenin kullanımını yönlendirecek siyasal ve sosyal mekanizmalara ihtiyaç vardır.

İşsizliğe karşı önerdiğimiz program bu alana gösterdiğimiz ilgiyi yansıtır. Bir yandan, halkın yaşam seviyesini yükseltecek mal ve hizmetler üretmek, öte yandan bu üretimin yük ve meyvelerini dengeli bir şekilde dağıtmak, uyumlu bir ekonomik konjonktürün uzun süre ayakta kalmasını sağlar.

> ***"Üyelerimizin hiçbiri üzerlerinde bir devlet kontrolünü kabul etmeyiz. Ancak onların, kelimenin geniş anlamıyla, ülkede suç niteliğinde eylemlerin doğmamasına dikkat etmekte yararları vardır. Ayrıca, yasalar hak ve özgürlüklerini sınırlayarak onları baskı altına almadıkça yasallığın dışına çıkmada hiçbir yararları yoktur."***

Programımızın anahtarını şöyle özetleyebilirim: Bugün Avrupa'nın bütün ekonomileri birbirine çok sıkı bir şekilde bağlıdır. Ne yazık ki AET ve ASMT (Avrupa Serbest Mücadele Teşkilatı)'nın varlığına rağmen, birçok hükümet bu gerçeği gözardı etmeye devam etmektedir. Bunu deneyenler çok kısa süre içinde akıntıya karşı kürek çektiklerini anladılar.

Ekonominin düzelmesi ve yeni atılımları gerçekleştirebilmek için uluslararası bir politikaya ihtiyaç var.

Bizce ortak bir Avrupa politikası şunları gerektirir:

- Kısa ve uzun vadede yeni iş alanları yaratacak bir yatırım politikası, (Bu amaçla Gayrı Safi Milli Hasıla'nın en az yüzde 1'i taşıma, konut, enerji, sağlık, eğitim, haberleşme, şehircilik ve korunması gibi sektörlerdeki kamu yatırımlarına ayrılmalıdır.)
- Mevcut iş potansiyelinden, çalışmak isteyen herkesin yararlanabilmesi için Avrupa düzeyinde çalışma sürelerinde önemli bir indirime gidilmesi,
- Yeni teknolojik gelişmelerin kullanımında siyasal ve sosyal kontrolün sağlanması,
- İç tüketimin azalmasını önlemek amacıyla emekçilerin satın alma güçlerinin korunması ve düşük ücretlerde artış sağlanması,
- İşçilerin sosyal güvencesinin korunması ve geliştirilmesi, özellikle emeklilik, işsizlik ve sosyal sigorta ödemelerinin ve hizmetlerinin korunması ve geliştirilmesi,
- Gençlere ve kadınlara iş sağlayıcı önlemler,
- İşçilerin haklarının ve sendikalarının tanındığı ekonomik bir demokrasi,
- Uluslararası değişimlerin yoğunlaştırılması, faiz oranlarının sınırlandırılması için tartışma ve anlaşmaya dayalı uluslararası bir politika,
- Spekülasyona karşı mücadele için sermaye hareketleri ve döviz kurlarının kontrol altına alınması,
- Sendikal hareketlerin öteden beri önerdiği gibi, genel bir gelişme planı çerçevesinde Üçüncü Dünya Ülkeleri ile aktif bir işbirliği politikası.

CAFER TAYYAROĞLU

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC)

Bugün 20 Batı Avrupa ülkesinden 34 işçi sendikaları konfederasyonunu birleştiren ve 43 milyon sendikalı işçiyi temsil eden *ASK (Avrupa Sendikalar Konfederasyonu)* 1973 yılında kuruldu.

Ancak *ASK*'ın kuruluşu Avrupa'da 1973 öncesi bir dizi gelişmenin sonucudur.

1952 yılında *Avrupa Kömür ve Çelik Birliği*'nin kuruluşunu takiben bu birliği kuran 6 üye ülkenin metal ve maden işçileri sendikaları da kendi aralarında bir birlik oluşturdular.

1958'de yani *AET*'nin kuruluşundan hemen sonra 7 sendikal konfederasyon Brüksel'de *Avrupa Sendikalar Sekretaryası* adı altında yeni bir yapıda birleştiler. Bu örgüt 1969 yılında AET'ye üye 6 ülkenin sendikalarından oluşan *Avrupa Hür Sendikalar Konfederasyonu*'na dönüştü.

Benzer bir biçimde *Avrupa Serbest Mübadele Ortaklığı (AELE)*'nin 1960'ta kuruluşu ile birlikte bu birliği meydana getiren üye ülkelerin sendikaları da bir irtibat komitesi kurdular.

Bu iki örgüt ve *Dünya Hıristiyan Sendikalarının Avrupa Örgütü* 1973'te *Avrupa Sendikalar Konfederasyonu*'nu doğuran Brüksel Kongresi'nde birleştiler.

ASK'ın amaçları;

Tüzüğün giriş bölümünde *ASK*'ın genel olarak Avrupa düzeyinde, özel olarak da *AET* ve *Avrupa Serbest Mübadele Ortaklığı* nezdinde işçileri temsil ve onların ortak sosyal, ekonomik ve kültürel çıkarlarını savunacağı ve *ASK*'ın üye sendikalarının Avrupa'da demokrasiyi koruma ve geliştirme görevini en temel amaçlarından biri olarak kabul ettiği belirtilmiştir. Bugün *ASK*'ın güncel eylem programının öncelikli amacı ise işsizliğin azaltılması, işin korunması ve yeni iş olanakları yaratılması için mücadeledir.

Bu amaçlarını gerçekleştirmek için *ASK* ilişki ve eylemlerini, Avrupa politikasını işçilerin yararına etkileyecek ve değiştirecek bir biçimde organize etmektedir.

BAR
ATİF DEMİRCİ

Milli şef, ebedi şef ve şef sistemi

Cumhuriyet Halk Partisi (...) aşağıdan yukarıya doğru, milletten devlet reisine doğru, zincirleme uzuvlaşarak, devlet teziyle millet antitezinin Türklük sentezi halinde gerçekleşmesinden ibarettir.

TAHA PARLA

Türkiye'de "Ebedi Şef" döneminden "Milli Şef" dönemine Cumhuriyet Halk Partisi'nin Aralık 1938'de yaptığı olağanüstü kongreyle geçilmişti.[1] Türkiye'nin egemen siyasal kültüründe yerini koruyan "şef" ögesi, bu kongre tutanaklarında da ifadesini bulmuştu.

1938 kongresinde parti tüzüğünde yapılan değişikliğin gerekçesi şöyleydi:

Şefin rolü her memlekette ve bilhassa Parti hayatına yeni girmiş memleketlerde çok mühimdir. Çünkü politik kanaatleri ekseriya prensipler halinde birleştirip olgunlaştıracak ve prensipleri zihinlere aşılayacak ve mütemadiyen besleyecek, memleket siyasetine istikamet verecek, milli efradını politik sahada yetiştirecek olan Şeftir.

Her cemiyette ve her Parti içinde bu yüksek vasıflarda şahsiyetleri daima hazır bulmak kolay olmadığı gibi bir siyasî partinin idarei âliyesini eline teslim ve emanet ettiği makam ve şahsiyet üzerinde sık sık değişiklikler yapması da otoriteyi zayıflatmak bakımından mahzurdan âri addedilemez.

Cumhuriyet Halk Partisi gibi milletin kurtuluş ve ilerleyiş mücadelesinde kendisine rehberlik etmiş, Cumhuriyetçilik; İnkılâpçılık, Lâiklik gibi Türk milletini mütemadiyen iytibar ve refah mevkiine yükseltmekte olan prensipleri değişmez bir akidei siyasiye olarak kabul ve iylan etmiş olan siyasî bir partinin dar çerçevesinden çıkarak hemen bütün vatandaşları sinesinde toplamış olan bir partinin şefliğine intihap edilecek olan âli şahsiyetin (Milli Şef) vasfını da iktisap etmiş olması tabiî olduğuna göre Parti Umumî Reisinin yüksek şahsiyetini her dört senede bir ve her kurultay toplanışında müzakere ve münakaşaya mevzu ittihaz etmeyüp Parti Umumî Reisliğinde (Değişmez) vasfını esas olarak kabul etmek bu yüksek makamın istikrarını temin ve otoriteyi takviye bakımından millî menfaate daha uygun görülmüştü.

Bu sebeplerle;

Tüzüğün ikinci maddesi Partimizi kurmuş ve Cumhuriyeti tesis etmiş olan ebedî Şef Kemal Atatürk'ün (Banilik) müessislik vasıflarını tebarüz ettirmekle beraber kendilerinin Partinin (Ebedî Başkanı) olduklarını ve üçüncü maddesi Partimizin kurulduğu günden beri fiilen Başkanlığını yapan yeni Rejimin bütün müesseselerini ve eserlerini kendi eliyle kuran, bütün milletçe tabiî ve millî bir insiyakla millî Şef tanılan ve Büyük Meclisin tam ittifakiyle Cumhur Başkanlığına seçilen Millî Şef İsmet İnönü'nün değişmez Genel Başkan olduğunu tesbit ve ifade maksadiyle yazılmıştır.[2]

Şefliği yalnızca iki önemli kişiye inhisar ettirmeyip, bu kurumu hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde bir sistem olarak gören Kurultay, partinin değişmez genel başkanlığının boşalmasına ilişkin 4. tüzük maddesini de şöylece onaylanmıştı:

Bu üç şekilden birisi dolayısile inhilal vukuunda Parti Büyük Kurultayı derhal toplanarak Partiye mensup mebuslardan bir zatı değişmez Genel Başkanlığa seçer.[3]

"Alt şefler"e göre "şefler"

Dönemin Avrupa siyasal coğrafyasına giren ülkelerinin ortak söyleminde kabul görmüş terimler kullanacak olursak, kurultayı oluşturan "alt-şefler"in "şefler" üstüne düşünce ve duyguları 1938 Kurultayı'nın tutanaklarında çok açık tanımlar ve pek yoğun simgelerle temsil edilmekteydi. Egemen organizmacı devlet ve toplum kavramını yineleyen bir milletvekili,

Muhterem arkadaşlar, bundan yedi yıl evvel Partimizin tarihini Büyük Millet Meclisi Parti grubunda yapmıştım,. demiştim ki, başımız Atatürk, kalbimiz İnönü... Hepimiz bunun azasıyız. Yedi yıl sonra bugün başımızla kalbimiz birleşmiştir. 18 milyon Türk milleti başile kalbi birleşen bir vücudun etrafına sarsılmaz bir imanla yapışmıştır. (Bravo sesleri)

ve hemen ardından da

Bundan sekiz sene evvel bir mebus arkadaşım koridorun bir başında bana sordu: Ali Saip hep sen bir şey söylüyorsun. Diyorsun ki vatanın babası Atatürk, anası İnönüdür.

dedikten sonra, sözlerini ve tasvirini şöyle tamamlıyordu:

Aziz arkadaşlar; hayata gözümüzü açıp da kendimizi gördüğümüz günler harp ile karşılaşmış, Trablusgarp, Balkan harbi, Büyük harbi görmüşüzdür. Memleketin her tarafı ateş içinde idi, vücudumuz, gönlümüz yaralı idi. Yalnız işgal altına girmeyen bir Ankara vardı. Ankaraya geldiğim zaman buranın gezilecek bir tek yolu vardı: Ziraat mektebi yolu. Oraya gittim, Ziraat mektebinin kapısından girdiğim zaman merdivende Atatürk ile İsmet İnönüyü kol kola gördüm. Onlar bizim güneşimizdi. İşte ikisinin birleşmesinden bir devlet doğmuştur. Eğilmiş başımızı kaldırdı. İşte onun içindir ki onun acısı bize çok büyük geldi. Allah bunun acısını bize göstermesin. (Amin sesleri)

İlişkiler, ilişkiler...

Aynı hatip, devlet ve şeflerle toplum ve millet arasındaki ilişkiyi de şöyle koyuyordu:

Arkadaşlar, bu 18 sene zarfında bir medenî memlekete bir medenî millete lâzım olan her şey yapıldı gördük. Yalnız bir şey vardı, o da yapılacak onu da İnönü devrinde göreceğiz. Memlekette büyük bir nüfus... Türk gençliği, mevcudiyeti... Aziz arkadaşlar, hepimiz genciz. İnönü de biz de... 50 yaş bir yaşmıdır? Doksana varmağa daha 40 sene isteriz. İnşallah Cumhuriyetin 30 uncu yıl dönümünde 30 milyon Türk mümessilinin İnönünün önünden geçtiğini göreceğiz. (Alkışlar)

Bir başka hatip de dönemin millet-devlet-parti üçlemesini -şefleri de eklersek dörtlemesini- bir kez daha yineliyordu:

Kısa bir deyimle Türk Ulusu kendini ve bütün bir âlemi kavrayan büyük dileklerini C.H.P.nin yüksek varlığında ifade etmiştir. Şu halde bu partiden ve bu partinin kurultayından söz açılınca bütün bir Türk ulusunu; Türk ulusu anılınca yine tekmil bütünlüğile partiyi anlamak da çok haklı bir anlayıştır ve çok yerindedir. Atatürk "Bütün Türkler partinin üyesidir" demişti. Bu bakımlardandır ki ihtilâli yapan büyük parti dedim. Çünkü partimizin her başardığı iş Türk ulusunun bir başarısıdır. Sarsılmaz bir inançla söylüyorum. Medenî dünyanın hiç bir partisi milletlerini bizimki kadar bir tümlükle temsil etmedi... Onlar sınıfları ve zümreleri ve bunların isteklerini temsil etmektedirler. Siyasal, sosyal ve ekonomik görümlerden biz ayrı ayrı birer sınıf ve zümre kabul etmiyoruz. Biz tek bir birlik tanıyoruz...

Sayın Bayanlarım, Baylarım; Zaten Türk ulusu için bundan başka bir suret, bundan başka bir hal olamazdı. Belki başka yerlerde bu sınıf ve zümre farkı daha açık bir diyimle bir insan farkı bahse mevzu olabilir. Fakat Türk ulusunda asla... Ne derlerse desinler şurası muhakkak ki, bu Büyük Partinin yahut Türk ulusunun başardığı büyük ihtilâl cihanşumul bir mahiyeti haizdir. Mevzii kalamaz. Gün geçtikçe önemi artacak tesirler görülecektir. Zaten görülmeğe başlandı. Tarih şimdiden bunu söylüyor. Bugünkü Alman ve İtalyan rejimlerinin yalnız bazı yönden Türk büyük ihtilâlinden mülhem olduğunu Alman tarihleri kaydetmeğe başladı bile.

Bir başka milletvekili,

Atatürkün maddeten vefatı dolayısiye Parti Başkanlığı en tabiî şeklile Cumhur Reisi İsmet İnönüne intikal edecektir. Çünkü İsmet İnönü bütün şeraiti; bütün vasıfları câmidir.

O, Atatürkün tâbiri veçhile Türkün makûs talini yenmiştir. O, er meydanlarında Türkün yüzünü güldürmüştür. O, harap türap Türkiyeyi az zamanda tanınmaz bir hale getirmiştir. Parti bugün o hale gelmiştir ki teşkilâtile ve sevgisile umum türklerin fikirlerini reylerini bir araya getirmiş gibidir. Bu sebeple büyük kurultayın reyi bütün Türkiyenin reyi demektir.

biçimindeki benzer sözlerinden sonra "şef sistemi" zihniyetinin bir başka tezahürü olan "ululama" eğilimine tipik bir örnek sunuyordu:

Ululama

Ona bir ecnebi gazetesi ray babası demiş. Ben 1400 kilometrelik yolu 4 günde geldim. Bunun 400 kilometreliği otomobil ve başkasının yaptığı demiryoludur. Diğeri İsmet İnönünün yaptırdığı demiryoludur. Bütün Türklerden rica ederim. Gitsinler o yolları görsünler. Ne himmetler sarfedilmiştir. Bunun için ben demiryoluna nur yolu iman yolu diyorum. İsmet İnönüne de nur ve iman babası diyorum.

Dönemin, toplumu uyumlu bir organizma ve devleti çeşitli organları yöneten bir üst-organ olarak gören zihniyetini, "Ebedi Şef"ten "Milli Şef"e geçişten kısa bir süre önce bilimsel-partisel düzeyde formülleştiren şu alıntının da geleceğin enerjik araştırmacılarının ilgisini çekeceği sanılır:

Demekoluyor ki bugün milleti devlete zıt bir mefhum gibi öne sürmek bilhassa biz Türkler için yanlıştır. Türk dehâsının, içinden yetiştirdiği, Türk dehâsını cisimlerinden[4] *bir Türk çocuğu bugün milletin başındadır. Bizde fırka yoktur, fırka ayrılık, parti, parça ifade eder. Devlet denen salâhiyetler bütünlüğünü şu veya bu vasıta ile ele geçirmek ve devlet iktidarını diğer gruplar aleyhinde istismar etmek bahis mevzuu değildir. Bugün kendisine "Cumhuriyet Halk Partisi" yerine pek güzel "Cumhuriyet Halk Taazzuvu" denebilecek olan teşekkül, milletin kendi mukadderatını bizzat idare edebilmek için kendine rehber seçtiği yurddaşlarının toplantısından ibarettir, ve elbette ki rehberlerin de bir rehberi vardır, ve o da en büyük Türk, Atatürk'tür, ve bu aşağıdan yukarıya doğru, milletten devlet reisine mütevecih taazzuv teselsülü devlet tezile millet antitezinin Türklük sentesi halinde tahakkukundan ibarettir. O halde Türk inkılâbı ideolojisine göre devleti şu kısa cümle ile tarif mümkündür: "Devlet, Atası etrafında toplanan millettir.*[5]

---

(1) "C.H.P. Büyük Kurultayı Üsnomal Toplantısı", *C.H.P. Üsnomal Büyük Kurultayının Zabtı* (Ankara, 1938), ss. 35-58.

(2) a.g.e., ss. 35-36.

(3) a.g.e., s. 37.

(4) "cisimlendiren" olacak.

(5) Orhan Arsal, *Devletin Tarifi* (Ankara, 1938), s. 32. (C.H.P. Halkevi Konferansları; Seri 1, Kitap 22.)

İDRİS KÜÇÜKÖMER

Politika nedir?
Politika, kaynakların yeniden bölüşümünü sağlayan karardır, eylemdir. Ve,

GÜNDEMDEKİ PLATFORM POLİTİKTİR

Türkiye'de politik düşünce ve eylem boyutlarını görebilmek ve değerlendirebilmek üzere politik platformu belirlemeliyiz; bana göre öncelik buradadır.

"...dogmacı kişi bir varsayımı olguları açıklayabildiği sürece elde tutacağına, varsayımına uygun olgular ister."

"Eğer yasanın hesaba katmamış olduğu birtakım yeni olgular ortaya çıkarsa, bu durumda değiştirilmesi gereken şey olgular değil, yasadır"

Aragon (1)

İki Hipotez: 1- Politik İlişkilerle Üretim İlişkilerinin Çakışabilirliği
2- Kültürün Otonomisi

Türkiye'de politik düşünce ve eylem boyutlarını görebilmek ve değerlendirebilmek üzere politik platformu belirlemeliyiz; öncelik buradadır bana göre.

Bugün içinden geçmişe bir dereceye kadar da geleceğe bakabiliriz. Burada araştırıcının yaklaşımı dünden bugüne süregelmiş benzerliği, eğer varsa farkı, izole etmek ve böylece tanımlamak olabilir. Dünden bugüne süregelen ilişkiler yapı birliğini, fark ise ayrılığını gösterir. Fark yaratmayan sürekli bütüncül uyarlılık ölümcül niteliktedir. Dün'e ait ilişkiler bugünü, sınırlayarak koşullayarak belirlemişse bir yandan da süregelmiştir de. Bununla beraber bugün, dünden belli değildir, yarının bugünden belli olmadığı gibi.(2) Burada iki süreci birbirinden ayırmalıyız. Şöyle ki, dünkü insanların bugünü, bu günkülerin yarını ilmi olarak bilemezliklerine karşın biz bugüne gelmiş verilerle geriye bakarak ilmî bilgi kurabiliriz. Yarınkilerin de bugün ve dünler için yapabilecekleri gibi; yalnız bunlar farklı görüşler (hipotezler) olarak; çünkü gelecekte hipotezler olacak. Öte yandan toplumda bugünden geleceğe ait tahmin ve sezgilere ilmîdir diyemeyiz; onları gerçek diye alamayız, sınamada gelişebilir ilişkiler gelecektedir çünkü; onları bütünüyle biz programlayamayız. Bugünün verileri ile programlama yarının verileri ile programlamadan çok farklı değil mi? Biyolojik tarih için olduğu kadar toplumsal tarih içinde öyle gözüküyor. Bilimsel veriler üzerine geleceğe ait çıkarsamalar (tekil ya da almaşıklar halinde) oluşturulabilir. Bunlar tahmin ya da sezgidir, onları gerçek diye kabul yanlıştır. İlmen bilinemez gelecekteki gerçeği, bugüne indirgemek galiba kimsenin haddi değil! Bununla beraber, sınıf ve gruplar kendi çıkarları, ideolojileri ile ve opinionları ile sonuç almak üzere politik platformda eylemde bulunabilirler. Sonuç önceden belli mi?

1- Çakışma

Bu dergide daha önce verdiğim tanımları ve üretim ilişkileri ile politik ilişkilerin çakışabilirliğini tekrar ele alalım ve sonuçlarını irdeliyelim. Bu yoldan Türkiye'de politik platformun türü ve nerede olduğu belirlenebilecektir. Üretim ilişkileri ile üretimde sınıflar arası hakimiyet ilişkileri belirir denilir. Bu başlıca üretim aracı ya da gücü etrafında oluşur. Hakimiyete göre ürün *bölüştürülür*. Çoklukla "artık" hakim sınıflara gider. Bunun için üretim de hakimiyetin somut kriterlerini, örnek olarak kapitalist piyasa sisteminde verelim. Kapitalist firma kârını belirleyebilmek ve birikimi artırmak için üretimde hangi emtiayı, hangi metodla ve ne miktarda üreteceğini kararlaştırabilme iktidarında olmak ister. Gerçekten de Amerika'da işverenlerin, işçi sendikalarına, bu iktidardan hiçbir tavize razı olmadıklarını biliyoruz. Ayrıca ekonomik iktidarı, politik iktidarla bölüşmezler; onların yukarda sayılan kararlara karışmalarını istemezler. Üretimdeki bu hakimiyeti Batılılar *hür girişimin* asli koşulu sayarlar. Pek açıktır ki, üretimdeki hakimiyet politik ve hukuksal ilişkilerle çelişmesin istenir. Bütünlük buradan, ideolojileri buradan kaynaklanır. Böyle bir sistemde bölüştürme nasıl olabilir? Piyasada belirlenen fiyatlara göre mi? Kısmen evet, kısmen hayır. Bu tür toplumda birey ve sınıfların geliri bir yandan önceden belirlenmiş verili üretim araçları miktar ve niteliğine, diğer yandan da piyasada belirlenen fiyatlara göre olacağı kabul edilir. Üretim araçlarının önceden bölüşümü sorunu politik düzeyin sorunudur. Politikanın genel tanımı da burada karşımıza çıkar. Başlangıçta sivil toplumda (burada piyasa) yer aldığı halde, piyasa sistemi içinde, birikiminin artabilmesi için başka güçlerin birikim sürecini engellememesi zorunludur. Sermayeye sınırsız bir birikim ortamı sağlanmalıdır. Kapitalizmde *kapital açısından* bunun adı Liberalizmdir. Bu nedenle sanayi devriminde sermaye ilişkileri politik ilişkilere girip iktidara önce ortak olmak istemişti; oldu da. Nedir bununla sağlayacağı politik platform. Başlıca kaynağın kendisinde birikimi ve bu yoldan kaynakların yeniden bölüşümünü sağlamak. Nedir politika? Politika *kaynakların yeniden bölüşümünü sağlayan karar ve eylem*. Platform bunların oluştuğu süreç. *Kaynaklar*, ister savaş ya da istila ile, isterse piyasa sisteminde kapitalist birikimi engellememesi ile devamlı yeniden bölüşülür. Genel olarak iki yanlı görünümü var politikanın; a) Var olan kaynak bölüşümünü sürdürerek artırmak, b) Değiştirmek. Bunların ikisi birlikte *sürdürme ve değiştirme* çelişkili bütündür. İkisi arasındaki ilişkilerin yoğunluk ve dinamizmi aradaki çelişkilerin derecesini yansıtır. Milyonlarca yıl örgütlü avcı topluluklarında kaynakların (gıda, alet-silah, elbise, soy-sop üretimi için kadınlar) yeniden bölüşümü düzeyidir politika. Bu genel tanımın altında tarihi- kültürel alt kategorileri var politikanın. Batı tarihinde site devletten beri gelişen politik ilişki ve kavramlar, Doğu da yoktur. Benim sorunum da bu farktan kaynaklanıyor.

"Kısaca bu ülkede yukarısı düşünür bilir, aşağısı karışmaz! Aşağısını düşündürmeyen bir eğitim sistemi (üniversiteler dahil). yukarısını da düşündürmez. Sürekli gözlenegelen bir olgu değil mi bu? Yukarının, varsa ideolojisi öğrenilmeli, rehber olmalı! Bürokratik ideoloji resmen bu."

Eğer kapitalist piyasa sisteminin hesap sistemi içinde: neyin üretileceği, nasıl üretileceği ve ne miktarda üretileceği firmalar tarafından kararlanıyorsa; ve buna bağlı olarak fiyatlar piyasa hesap sisteminde kararlanıyorsa, politik ilişkilerle üretime ait ilişkiler ayrışmış sayılır; aralarında dolaylı bağlama rağmen. Yok eğer yukarki kararlar doğrudan politik platformda alınıyorsa yani ikisi çakışıyorsa (üst üste geliyorsa) çeşitli sonuçları birden gözleriz. a) Sözde piyasada (çarşıda) hesap sistemi yoktur ya da çok sınırlıdır. b) Sürekli rant dağıtan yeniden bölüşüm vardır. İş burada kalmamaktadır, karşıt (Feedback)lerle başka boyutlara ulaşır. c) Çakışma ile uyumlu düşünce sistemi, ideoloji ve insan tipi belirir. Benim bürokrasi dediğim, bunların çakışmasının zamanla oluşturduğu sistemdir; daha önceki yazımda da tanımladığım gibi. Çakışmanın bana göre bir anlamı iki ilişkinin gerçekte tek düzeye indirgenmesidir. 18. yy.da Batı da klasik sivil toplum tartışmasında iktidar bölüşümü arka planda verilidir. (ki bu Batı'da siteden beri hep vardı, bana göre) tartışmada önce ekonomik düzey-politik düzey ayrılığına dayanan sivil toplum-politik toplum, sonra da sivil toplumda yer alanların politik toplumda da yer alışıyla özdeşleşmesi (3); hatırlatayım iki düzey ayrışıktır bu özdeşleştirmeye rağmen. Batı literatüründe politik düzey üstyapıda, üretim ilişkileri ile *onunla örgütlü* üretim güçleri altyapıda yer alır. Sebebi yukarıda açıklandığı gibi ayrışıklığa ve hakimiyete dayanır. Peki iki düzeyde çakışma olursa ne diyeceğiz? Politika altyapı mıdır yoksa üstyapı mı ya da tersi?Çakışma varsa politika altyapıdır ya da politik- üretimli tek düzey.

Oysa bir tür hesap sistemi olarak piyasa sistemini çeşitli seviyelerde iş-bölümü içinde onunla gelişen finans sistemi vardır ki, bunun bir yanında para piyasası ve bankacılık, öteki yanında sistemin kalbi durumunda olan sermaye piyasası yer alır; hassas hesaplaşmanın özetlenme ve yön belirleme yeridir bu piyasa. Doğu toplumlarında geçmişte Batı anlamında piyasa sistemi ve onun sermaye piyasası hemen de hiç olmamıştır. (Batı kolonileri ve etki çevreleri dışında). Politik kurumlar olmadığı gibi. Doğuda ister nomadik (4) ister büyük nehir yatakları çevresinde gelişmiş yerleşik (eski dünya uygarlıkları) toplumlarda, politik düzey merkezî-hiyerarşik biçimlerde örgütlenmiştir; ayrışık (segmanter) üniteler geçici eğilimdir, sistemleşmemiştir hiç. (Bunun sebeplerini açıklamanın yeri burası değil). Fakat hemen belirteyim ki, bütüncül merkezi politik yapı ile piyasa sisteminin gelişmemesi yakın bağlantı içindedir. *İdeolojiler*, eğitim sistemi bu bağlamda olup genellikle topyekün (total), holistik niteliktedirler. Merkezî hiyerarşik mekanizmanın gelişmesi ile yukarda tanımladığım anlamda bürokrasi, iki öne çıkan belirgin karakter kazanır. a) Sistem insansız (inhuman)laşır, insan duyu ve davranışlarından soyunmuştur; ofis ya da makam vardır, bürokraside hizmet insana ya

da halka değil makama, ofisedir, bizdeki deyimi ile *"devlete hizmet"*tir. Ve bununla insancıl girişkenlik (inisiyatif) ve sorumluluk kalkar, Batı anlamında girişime karşıt bir davranış belirir. b) *İnsansızlık*'la bağlamlı diğer karakter bir tür kültür olarak bürokrasinin *otonomi kazanması*. Burada sivil toplum ilişkileri aramayınız. Bizde devlet halkın dışında otonom değil mi hâlâ! Resmen öyle sayılmıyor mu? Bu bağlamda Nomadik originden miras "Ordu Millet" deyimini de hatırlayalım.

Tekrar hatırlatayım ki, bende bürokrasi salt merkezî hiyerarşik sistemi değil, iki düzeyin çakışmasıyla beliren sistemdir. Bunun insansız, otonom karakteri bunda yer alan kişilerin inisiyatifini tamamen yok etmezse de sınırlar anti-birey eğilimdir bu. Burada karşılaştırmalı bir örnek vereceğim: Batı'da 14. yy.da önemi büyük bir tarım devrimi oldu. Nedir olan? Kısaca nadasın kalkması, toprakların üçlü, dörtlü, hatta beşli dilimlere, ayrıştırılarak çeşitli ürünler arasında devamlı rotasyonun sağlanmasıdır bu devrim; sonuç büyük ürün artışıdır. Bu ise mübadele için "fazla"nın yaratılmasıdır. (5)

Osmanlı Devleti'ne baktığımızda, gerek tımarlı sistem ve gerekse ondan sonraki malikane sistemi inisiyatif vermekten uzaktı, üretimin nev'ini, metodunu değiştirmek mümkün değildi. Bunlar ve fiyatlar emirle politik hiyerarşinin içinde belirlenmişti; piyasa sistemine karşıt mekanizmalar. *"24 Ocak Kararları ile piyasa sistemine geçiyoruz"* sloganı önemli bir gerçeği yansıtmıyor mu? Cumhuriyette de ekonomik kararların fiyatlar dahili büyük ölçüde politik düzeyde kararlandığı doğru değil mi? Bu ilişkilere iktisat politikası değil, doğrudan politika demek yeğdir. (6)

Soyut anlatımda çakışmanın ve ayrışıklığın varlığına karşın pratikte çakışma ağırlıklı, ayrışık ağırlıklı haller olabilir.

2- Kültürün otonomisi

Geniş anlamda kültür, çeşitli bilgi birikimini massetmiştir; teknik, ideolojik, sanatsal ve ilmî bilgiler de birikimdir bu. *Politik miras,* hukukî ideolojik mirasla içiçedir, verili teknik seviyelerde üretimde hakimiyet ilişkilerinin *örgütlenme tarzı* oluşur. Bu örgütlenme tarzının belirlenmesi politik-hukuksal mirasla bağlamlıdır. Konumuz açısından politik miras yanında çok önemli bir miras daha vardır. *Epistemolojik* miras diyorum buna. Kısaca, nasıl öğrenip, nasıl düşündüğümüze ve nasıl karar verdiğimize bakınca (ki epistomolojinin konusu budur) bu tür mirası açıkça görürüz.

İbni Rüşd'den itibaren İslamda felsefe durdu mu, durmadı mı? Ve 15. yy.'dan itibaren felsefe yasaklandı, bu yasaklanmadı mı? Yani akli gerçeklerle uğraşma, üretme bağı koptu mu, kopmadı mı? (7) Cumhuriyette de belli dönemler dışında bu sürdü mü, sürmedi mi? Kısaca bu ülkede yukarısı düşünür bilir, aşağısı karışmaz! Aşağısını düşündürmeyen bir eğitim sistemi (üniversiteler dahil) yukarısını da düşündürmez. Sürekli gözlene gelen bir olgu değil mi bu? Yukarının, varsa ideolojisi öğrenilmeli rehber olmalı! Bürokratik ideoloji resmen bu; insanı insanlıktan soyunduran insana değil, makama hizmet ettirir. Bürokratik iktidarların gelişimi ile soyut düşüncenin sınırlanması arasındaki güçlü bağı inkâr edebilir miyiz? Epistomolojik mirası politik miras içinde yerine korsak ilginç bir görüntü karşımıza çıkar: politikada nasıl öğrendiğimiz, düşündüğümüz (?) ve nasıl karar verdiğimiz de açıklığa kavuşur. İsterseniz buna politik epistomolojimiz diyelim. Bu miras içinde doğan nesiller öğrendiklerine eleştirisel bir yaklaşım içinde olamazlar. Belki öğrenmeye acıkmışlıklarından her öğrendiklerinde varolan gerçeği evrensel sanma eğilimindedirler; inanılır öğrenilene militan gibi. Bana göre bu sorun ele alınan teori ya da formülün yanlışlığı ya da bunlar için aranan materyalin dogmatik seçiminden önce gelir. Bizde bir yanlışlık vardır; şöyle de diyebilirim, bizde eleştirsel düşünceyi beceremmemek dogmatizmin bir ön koşulu değil midir? Ki mirastır o!

> ***"Batı'nın özgün karakteri, kimliği otonom kültür kurumları ile insanların onlarla bağlamlarında belirir. Sivil toplumun gelişim biçimi bu otonomilerle belirir. Kapitalizm onun bir ürünüdür. Ona katkıdır; ama Batı demek, Avrupa demek, kapitalist ilişkiler demek değildir."***

Batı'nın kültür mirası içinde politik ve hukukî mirasını doğru anlamaya çalışalım. Daha önce de değinmiştim, Batı kültür ürünü olarak iktidarlar köleci toplumdan bugüne kadar hep bölünmüştür. Ülke iktidarı bu bölünmüşlük dengesini yansıtır. Site devletin agorasından Roma curiası, senatosu, parlamentolar, otonom şehir meclisleri ve bunun gibi kurumlarla bu yansır.

Bunların Batı'da gelişimi grupların, sınıfların mücadelesi içindedir elbette. Roma hukuku Greklerden kaynaklanıp Roma'da sınıf mücadeleleri içinde kurulunca kölelikten ortaçağa (Common Law) modern denen çağlara kadar gelmiş ve hâlâ yaşamaktadır. Politik kurumlar kamu hukuku Roma özel hukuku üzerine kuruludur. Özdeki model (pattern) embriyolojik olarak hep süregelmiştir. Farklılaşma, gelişme ve dönüşmelerle oluşmuştur. Öz ilişki form olarak da süreklidir; politik iktidarın bölünmüşlüğü gibi. Bu hukuk insanlar tarafından yapılmış bir hukuktur. Süregelen yaşayan ilişkiler bir kültür birikimidir de demiştim. Bunda asli bir özellik onların zamanla kazandığı otonomidir; yani beliriş sebepleri ortadan kalksa da onlar yaşaya gelir, alışılır, kabul edilir, sembolleşir. Yarının ihtiyaçlarında veri alınır. Ama ideolojiler bu tür mirası kendi bütünlüğü için kullanır. *Otonom miras, üretim ilişkileri ve güçlerinin örgütlenme tarzında da yansır.* Benim iddiam budur. Batı'nın özgün karakteri, kimliği bu otonom kültür kurumları ile insanların onlarla bağlamlarında belirir. Sivil toplumun gelişim biçimi bu otonomilerle belirir. Kapitalizm onun bir tür ürünüdür. Ona katkıdır; ama Batı demek, daha somut deyişle Avrupa demek kapitalist ilişkiler demek değildir. Bu tür ilişkiler de değişebilir. Avrupa mirası değişimlerle sürer; eskinin yeni bağlamı. Mirası topyekün reddeden (?) soyut düşüncede bir uygulama Avrupa'ya kimliğini yitirtir.

Şimdi yol ayırımını belirleyen iki soruya geliyorum. Birinci soru: Kültür mirasında otonomiyi kabul ediyor musunuz, etmiyor musunuz? İkinci soru: Batı'ya özgü politik ve hukuki mirası ile üstyapının altyapıyla bağlam tarzlarını, geçmişte, Doğu dünyasında bu arada İslam dünyasında bulabiliyor musunuz? Neden? Nasıl üstyapılardır ki bir dünyadâ varolagelmiş diğerinde yoktur, nasıl altyapılardır ki bu derece büyük farklarla örgütlenmiş.

Bu soruları sormadığımızda kapitalizmin neden Asya yerine Avrupa'da çıktığını açıklayamayız. Batı'ya has feodaliteyi anlayamayız. Bu soruları ciddi olarak sormadan "sol burjuvazinin alanında", "sivil toplum burjuvazi tarafından da istenir" (acaba?), "sınıf mücadelesi nerede", "kapitalizmle tamamlaşan sol" gibi yaftalar ortaya çıkar. Başka tür politik kültür mirası içinde kapitalist benzeri ilişkilere girmek insanı burjuva yapmaz. Burjuva Avrupalıdır, onun bir kategorisidir, yani Avrupa mirası + kapitalisttir.

Gündemdeki platform politiktir, yani kaynakların bir yeniden bölüşümü sürecidir. İnsansız çakışmanın çözümü ile başlar bu süreç, libere etmek budur, yoksa kapitalist sınırsız birikim için lessez-Faire değildir. Bunda anlaşma ile *demokratik misak* yapılır. Bununla toplum ve devlet yeniden kurulur, bürokratik insansız özünden arındırılır; bu bütün halkın gündemine getirilebileceği gibi kaynakların bugünkü tarzda bölüşümünü değiştirmek üzere çalışan sınıfların politik platforma getirilebilir. Onların nesnel ve öznel koşullarında bizim tarihî mirasımız vardır.

---

1. Çağımızın Sanatı, Gerçek Yayınevi.
2. Rastlantısal (Random) unsur ile stoechastic nitelikte süreçte sınırlayıcılık üstünde fark yaratır.
3. Batı'da sivil toplumun doğuşu (genesis)nu açıklamanın yeri burası değil.
4. Nomadic toplumlarda işbölümü tarzı esir kullanma ile bağdaşmaz; bu sebeple bu Nomadic originli toplumlarda Batı'daki anlamda esaret kurumu oluşmamıştır.
5. Üniversitede derslerimde bunu çok sık vurgularım. Oysa nadasa karşı tutum son yıllarda ortaya çıktı! Arada 6 yy var.
6. Anlattığım anlamda bürokrasinin origininden beri geçen, değil yy.lar, binlerce yıldır. Bunun *genetik nüfus haznesine* katkısı olup olmadığı ayrı bir sorudur. Lamarckgil yanılgıya girmeden.
7. Akli gerçek koşuldur onsuz olunmaz, kavramsal düşünme sürecinde akıl gelişir, ama yetmez, onların testinin gerekliliği sonraki sorundur. Aklın sınırları şimdilerde bir sorun.

Ogan Soysal:

Yunanistan küçük bir çocuk gibi şımarıklık ediyor

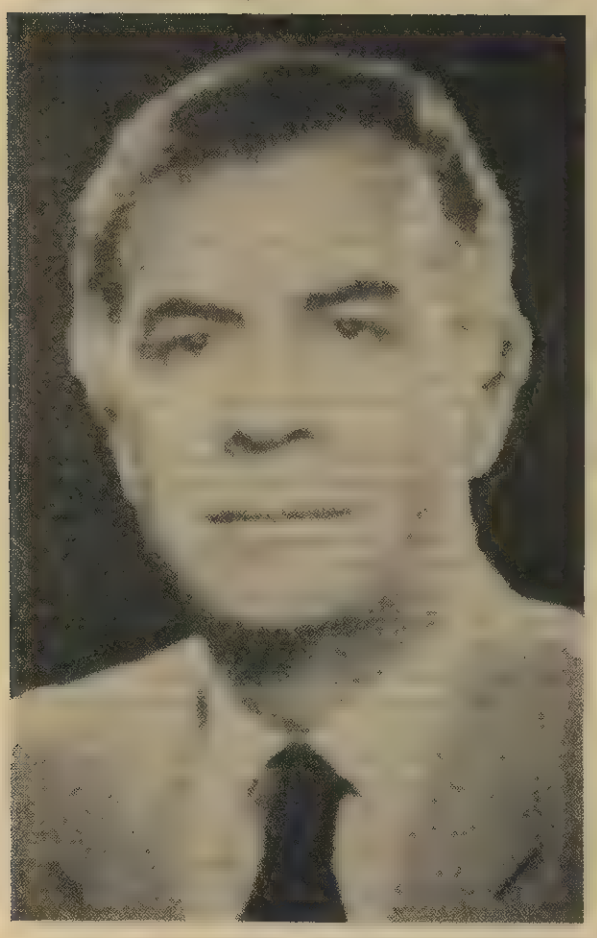

— Sayın Soysal, bildiğiniz gibi ABD Temsilciler Meclisi'nin Ermenilere ilişkin olarak almış olduğu karar çeşitli tepkilere yol açtı. Tepkiler yanında hükümetin tutumu da tartışmalara konu oldu. Hükümet gayrı ciddi olmakla, yeterli tepkiyi göstermemekle suçlandı. Şimdi siz bize, söz konusu karardan başlayarak gösterilen tepkileri ve yapılan tartışmaları da içeren bir değerlendirme yapar mısınız?

— Evvela şunu belirteyim. Amerikan Temsilciler Meclisi'nin bir olay olarak değerlendirilen söz konusu kararına karşı hükümetimizin almış olduğu tavrın, kişisel değerlendirmelerimle de denk düştüğünü memnuniyetle söyleyeyim. Neden? Evvela kabahati kendimizde aramamız gerektiğine inanıyorum. Amerikan Koleji'nde okudum, Amerikalılar'ın yanında uzun yıllar çalıştım ve Amerika'ya da gitmek imkânını buldum. Bu nedenle, sanıyorum, Amerikan toplumunu iyi tanıyorum. Amerikan toplumu, tanımadığı ya da kendisine tanıtılmayan toplumlar hakkında, ABD Temsilciler Meclisi'nin bizde olay yaratan son tavsiye kararı örneğinde olduğu gibi, yanlış kararları kolaylıkla alabiliyor. Samimi olarak söyleyeyim, Amerikan toplumu Türkiye ve Türkler hakkında çok az bilgiye sahip. Onun bir aynası olan Temsilciler Meclisi'nin durumu da aynıdır. Buna karşılık ABD'de etkin bir azınlık grubu olan Ermeniler hakkında, inanın bizden çok daha fazla bilgiye sahiptir. Ama bu bilgi, Ermeniler tarafından verilmiş ve dolayısıyla tek yanlı bir bilgidir.

İşte onun için diyorum ki, her şeyden önce kabahat bizim, Amerikalar'la ilk yakın ilişkimiz Kore Savaşı nedeniyle olmuş. Bu Amerikalılar'a Türkiye'yi tanıtmak için büyük bir fırsattı. Ama ne yazık ki o dönemde birden yükselen yakınlaşma, sonraları sürdürülememiş ve Türkiye ve Türkler Amerika'ya yeterince tanıtılamamıştır. Ortalama Amerikalı, Türkiye'yi kendi çocuklarını zehirleyen *"haşhaş ülkesi"* olarak biliyor. Hatta o kadar ki, bazı Kongre üyeleri Türkiye'nin NATO üyesi olduğundan bile haberdar değil. Şimdi biz bu durumu Amerikalılar'ın bilgisizliğine verebiliriz. Ama şu bir gerçek ki, biz şu *"media"*, *"public relations"* denilen halkla ilişkiler olayını bir türlü beceremedik. Bu sorunu halledeme-

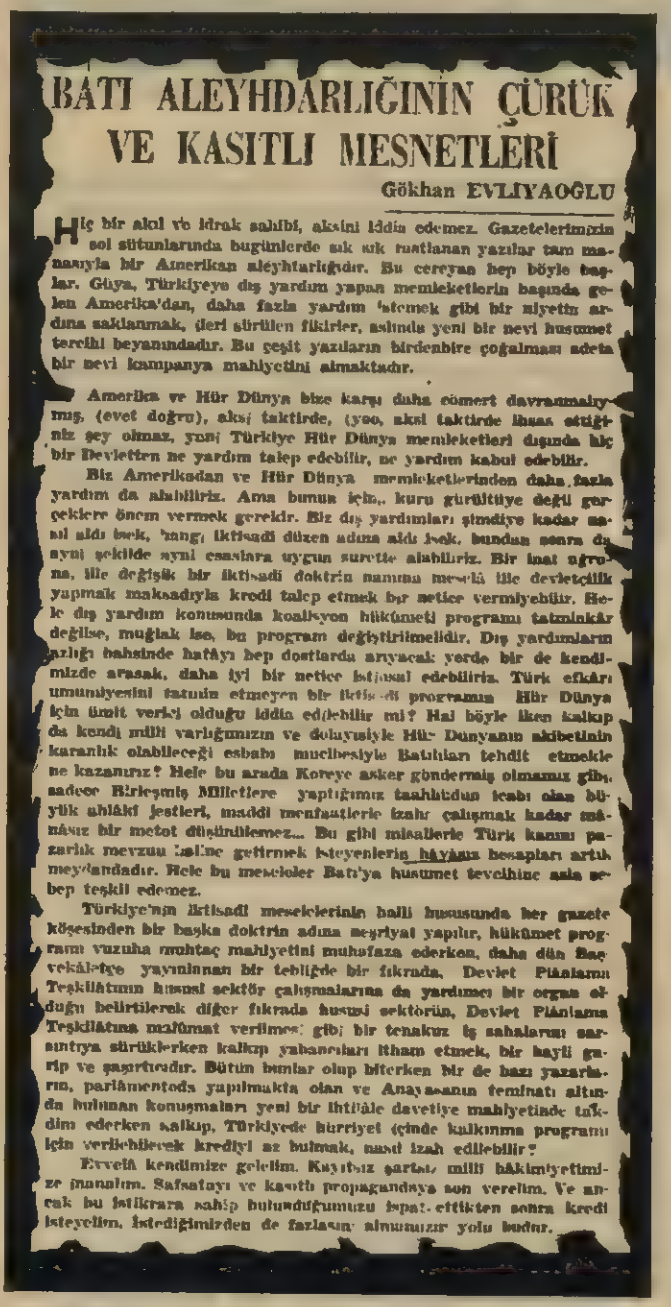

BATI ALEYHDARLIĞININ ÇÜRÜK VE KASITLI MESNETLERİ

Gökhan EVLİYAOĞLU

Hiç bir akıl ve idrak sahibi, aksini iddia edemez. Gazetelerimizin sol sütunlarında bugünlerde sık sık rastlanan yazılar tam manasıyla bir Amerikan aleyhtarlığıdır. Bu cereyan hep böyle başlar. Güya, Türkiyeye dış yardım yapan memleketlerin başında gelen Amerika'dan, daha fazla yardım 'etmek gibi bir niyetin ardına saklanmak, ileri sürülen fikirler, aslında yeni bir nevi husumet tercihi beyanındadır. Bu çeşit yazıların birdenbire çoğalması adeta bir nevi kampanya mahiyetini almaktadır.

Amerika ve Hür Dünya bize karşı daha cömert davranmalıymış, (evet doğru), aksi taktirde, (yoo, aksi taktirde ihsas ettiğiniz şey olmaz, yani Türkiye Hür Dünya memleketleri dışında hiç bir Devletten ne yardım talep edebilir, ne yardım kabul edebilir.

Biz Amerikadan ve Hür Dünya memleketlerinden daha fazla yardım da alabiliriz. Ama bunun için,, kuru gürültüye değil gerçeklere önem vermek gerekir. Biz dış yardımları şimdiye kadar nasıl aldı isek, yanı iktisadi düzen adına aldı isek, bundan sonra da aynı şekilde aynı esaslara uygun surette alabiliriz. Bir inat uğruna, ille değişik bir iktisadi doktrin namına mesela ille devletçilik yapmak maksadıyla kredi talep etmek bir netice vermiyebilir. Hele dış yardım konusunda koalisyon hükümeti programı tatminkar değilse, muğlak ise, bu program değiştirilmelidir. Dış yardımların azlığı bahsinde hatayı hep dostlarda arıyacak yerde bir de kendimizde arasak, daha iyi bir netice istihsal edebiliriz. Türk efkarı umumiyesini tatmin etmeyen bir iktisadi programın Hür Dünya için ümit verici olduğu iddia edilebilir mi? Hal böyle iken kalkıp da kendi milli varlığımızın ve dolayısiyle Hür Dünyanın akibetinin karanlık olabileceği esbabı mucibesiyle Batılıları tehdit etmekle ne kazanırız? Hele bu arada Koreye asker göndermiş olmamız gibi, sadece Birleşmiş Milletlere yaptığımız taahhüdün icabı olan büyük ahlaki jestleri, maddi menfaatlerle izahı çalışmak kadar manasız bir metot düşünülemez... Bu gibi misallerle Türk kanını pazarlık mevzuu haline getirmek isteyenlerin hayasız hesapları artık meydandadır. Hele bu meseleler Batı'ya husumet tevcihine asla sebep teşkil edemez.

Türkiye'nin iktisadi meselelerinin halli hususunda her gazete köşesinden bir başka doktrin adına meşruiyat yapılır, hükümet programı vuzuha muhtaç mahiyetini muhafaza ederken, daha dün Başvekâlete yayınlanan bir tebliğde bir fıkrada, Devlet Plânlama Teşkilâtının husust sektör çalışmalarına da yardımcı bir organ olduğu belirtilerek diğer fıkrada hususi sektörün, Devlet Plânlama Teşkilâtına malûmat verilmesi gibi bir tenakuz iş sahalarını sarsıntıya sürüklerken kalkıp yabancıları itham etmek, bir hayli garip ve şaşırtıcıdır. Bütün bunlar olup biterken bir de bazı yazarların, parlâmentoda yapılmakta olan ve Anayasanın teminatı altında bulunan konuşmaları yeni bir ihtilâle davetiye mahiyetinde takdim ederken kalkıp, Türkiyede hürriyet içinde kalkınma programı için verilebilecek krediyi az bulmak, nasıl izah edilebilir?

Evvelâ kendimize gelelim. Kayıtsız şartsız milli bâkimiyetimize inanalım. Safsatayı ve kasıtlı propagandaya son verelim. Ve ancak bu itikâdına sahip bulunduğumuzu ispat ettikten sonra kredi isteyelim. İstediğimizden de fazlasını almanızın yolu budur.

DÜŞÜNEN ADAM: 14 Aralık 1961

dikten sonra, bir devlete en ufak bir gazetesinde bile çıkmayan bir tavsiye kararından dolayı gösterilmiş bulunan tepkinin yeterli olduğu kanısındayım. Daha şiddetli olarak gösterilecek bir tepki, *"tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış"* esprisinin ötesine geçmez. Benim görüşüm bu.

— Peki ama Sayın Soysal, eğer bu tavsiye kararı yasalaşırsa, sanırım Türkiye uluslararası platformlarda büyük zorluklarla karşılaşacak. Ayrıca böyle bir durumda Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik talepler de çok önemli bir dayanak kazanmış olacak. Hükümet olarak herhalde böyle bir olasılığa karşı tepkinin ötesinde çok ciddi tedbirler düşünmek gerekiyor. Tek başına bir tanıtma faaliyetiyle bu işin üstesinden nasıl gelinebilir? Ortada somut bir durum var...

— İlk olarak bizim parlamenterlerimizin Avrupa Konseyi'nde, Avrupa Parlamentosu'nda ve Kuzey Atlantik Assamblesi'nde konuya ilişkin çok yoğun bir çalışma içine girmeleri gerektiğini düşünüyorum. Anlatmamız lazımdır ki, Amerika'nın hiç de önem vermediği bu karar, elli milyonluk Türkiye için son derece önemlidir. Ben tanıtma olayına işin bu boyutunu da içerecek biçimde önem vermiştim. Ne yazık ki benzer konularda biz bu işi bugüne kadar yeterince yapamamışız. Dolayısıyla ilk önce bunu yapmamız lazım. Eğer bütün bunlara rağmen başarılı olunamıyorsa, işte o zaman ne yapmamız gerektiğini hep birlikte oturup düşünmemiz gerekir.

— Peki Sayın Soysal, bir diğer önemli dış sorunumuz Türk-Yunan ilişkileri. Sayın Başbakan'ın bu soruna yaklaşımı alışılmışın ötesinde. Başbakan'a göre, ilişkilerdeki gerginlik büyük ölçüde iki ülke hükümetlerinin birbirleri hakkındaki önyargılarından kaynaklanıyor. Ve yine Başbakan'a göre, bir yumuşamanın ilk şartı, bu önyargılardan kurtulmak. Sanırım yapmış olduğu, Yunan adalarına su ve enerji verilmesi yolundaki teklif, bu inanç doğrultusunda atılmış bir ilk adımdı. Ancak, bildiğiniz gibi muhalefet, bu yaklaşıma büyük bir tepki gösterdi, Başbakan'ı ağır biçimde suçladı. Size göre, iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşatılması için Türkiye hangi ölçüde inisiyatif kullanabilir?

— Maalesef yine aynı noktaya geleceğim. Çok detaylı görüşüyoruz ama bir nokta hep gözden kaçırılıyor. Yine ilişki meselesi. Eğer gerekli ilişkileri kurmayı becerebilmiş olsaydık, inanıyorum, birçok platformda Türk-Yunan ilişkilerine ait raporlar büyük ölçüde lehimize olacaktı. Sanıyorum böyle bir durumda da sorunun istediğimiz yönlerde çözümü daha kolaylaşacaktı.

Şu bir gerçek ki, biz bugüne kadar Yunanistan'a karşı devamlı taviz veren, yumuşak davranan bir ülke durumunda olmadık. Biz Yunanistan'a oranla büyük bir ülkeyiz. Ve ben Yunanistan'ın bize karşı davranışlarını, küçük bir çocuğun şımarıklıkları olarak değerlendiriyorum. Bu durum hiçbir şekilde bizi sertleşmeye yöneltmemeli. İlişkileri devam ettirmek ve geliştirmeye çabalamak tek çıkar yoldur. Şüphesiz sorun, hemen halledilebilecek bir nitelikte de değildir. Sabırla, daima dostluk elini uzattığımız takdirde, iki ülke arasındaki ilişkilerin normale dönebileceğine inanıyorum.

— Konuşmamızın başından beri hep tanıtma ve ilişki kurma kavramlarıyla yaklaştınız sorunlara. İlişki belli düzeylerde kurulur. Sanırım Türkiye, Batı ile ilişkilerinde kendisine eşit muamele yapılmamasından yakınıyor. Eşit muamele beklentisinin ise, ancak eşit ülkeler söz konusu olduğu zaman haklı olabileceği bir gerçek. Oysa Batı ve özellikle Avrupa bizi, en başta demokrasi anlayışımız açısından kendisinden farklı görüyor. Bir yanda tanımlanmış, ne olduğu bilinen bir "Batı demokrasisi", öte yanda "Türkiye'ye özgü demokrasi". Şimdi bu durumda, tanıtmayla eşit düzeyde ilişkiler kurabilmek nasıl mümkün olabilecek?

— Bu tür zorluklar olabilir. Ama her şeyin temeli bana göre dışa açılmadır. Bir kere dışa açılalım, ilişkilerimizi geliştirelim. Ancak ondan sonra bu tür meseleleri halledebiliriz...

— Anlaşıldı, size göre yine temel mesele tanıtma ve dış ilişki kurma. Peki Sayın Soysal, ANAP olarak bize kısaca dış politika ilkelerinizi açıklar mısınız?

— Biz ekonomideki ve dış ekonomideki ilişkilerdeki göstereceğimiz başarının, dış siyasi ilişkilerimizi iyileştirecek maddi temel olduğu kanısındayız. Bu alanlarda ne kadar başarılı olursak, siyasi ilişkilerimiz de o derece olumlu yönde gelişecektir...

— Size bu konuda yöneltilen temel eleştiri, dış politikaya bir tüccar gözüyle yaklaşmanız. Korkarım bu açıklamanız bu eleştirinin haklılığını artırıyor.

— Tüccar gözüyle hareket etmeyen bir devlet söyleyebilir misiniz? Bana örnek verin...

— Eleştirinin sahibi ben değilim...

— Ülkeler arası ilişkiler ancak ticaret yoluyla geliştirilebilir.

AYDIN KÖYMEN

Arturo Cruz: Önce şartları görüşelim

Arturo J. Cruz Porras, muhalefetteki Nikaragua Demokratik Koordinasyonu'nun (Coordinadora Demokrática Nicaraguense-CDN) başkanı. 60 yaşında olan Cruz, Mart 1980- Mart 1981 arasında cunta yönetiminde görev almasına rağmen, Sandinistler ile ilişkisini 1981 sonbaharında kesti ve ABD'ye giderek orada yerleşti. Sandinist idare ile seçimlerin ertelenmesi konusunda bir türlü anlaşamayan Cruz, Sandinista taraftarlarının müdahaleleri nedeniyle, seçim kampanyasını yürütmekte hayli zorluk çekiyor.
Son olarak Masaya'da 23 Eylül'de düzenlediği toplantıyı, yaklaşık üç bin Sandinista taraftarının basması üzerine (ki bu, bir hafta içindeki üçüncü baskındı), yardımcılarının refakatinde seçim mitingini terketmek zorunda kaldı. Bu ve benzeri vakâlar, Cruz'un seçimleri bu şartlar altında sağlıklı bir şekilde yapılamayacağı, hükümetin kampanya serbestîsini kısıtladığı yolundaki iddialarına güç kazandırıyor. Nitekim, yine Semana *dergisinde yayınlanan (17 Eylül 1984) bir söyleşide Cruz, eğer ülkede plüralist bir yapının yerleşmesini sağlayamayacaksa, seçimlerin boşuna yapılmış olacağını vurguluyor. Aşağıda, bu söyleşinin önemli bölümlerini aktarıyoruz:*

— Nikaragua'da muhalefetin seçimler karşısındaki tutumu çelişkili. Sandinistler seçimlerden söz etmedikleri sürece sizler seçim bayraktarlığını yaptınız. Şimdi size seçimlere katılma hakkı tanıyorlar, bu kez de buna karşı çıkıyorsunuz...

— Ben bunda bir çelişki görmüyorum. Muhalefet iç savaştan sonra normal hayata dönülmesi için seçimleri her zaman ısrarla istemiştir. Savaş sonrası geçici bir hükümet kuruldu. Bu hükümetin 5 yıl süreyle başta kalması bizce de doğaldı. Bu sürenin tanınmasına karşı çıkmadık. Şimdi seçim hazırlıkları tamamlanıyor ama, bu seçimlere katılabilmemiz için yeterli garanti verilmiyor bize.

— Seçimlere katılmak için istediğiniz garantiler somut olarak neler?

— Basın özgürlüğü; serbestçe parti ve dernek kurabilmek; seçmen kütükleri ve oylara ilişkin bilgilerin kamuoyuna açık tutulması. Ayrıca seçim sandıklarının, seçim sırasında halka baskı yapılmasını önlemek için, uygun yerlere konulması ve seçim sonuçlarının hükümetçe kabul edileceğine dair garanti verilmesi. Yani yarın öbürgün seçimleri kazanırsak iktidara gelebileceğimizden emin olalım.

— Aslında istediğiniz bu garantilerin birçoğu sağlanmış durumda: TV ve Radyo'da propaganda için bütün partilere bol zaman veriliyor. Siyasi toplantı ve mitingler yapmak serbest, hatta yabancı ülkelerden seçim kampanyaları için para yardımı almak bile serbest. Üstelik, seçimleri yüzlerce yabancı gözlemci izleyecek...

— TV'ye değindiniz; Devrimci Hükümet, yani Sandinist Parti, 5 yıllık görev süresince TV'ye hakimdi. Şimdi seçimlere kaydolan partilere birkaç dakika ayıracaklarını söylüyorlar. Biz gerçek seçim istiyoruz, sonuçlarını şimdiden bildiğimiz seçimlere katılmak değil.

— Kaydınızı yaptırıp, katılmak elinizde idi. Niçin 25 Temmuz'da kaydınızı yaptırmadınız?

— Hiçbir güvencemiz olmadan seçimlere katılmamız doğru olmazdı. Sandinistlere açıkça: "Beyler, biz seçimlere katılmak istiyoruz ama, önce şartları görüşelim" demek daha dürüst bir davranış olur diye düşündük. Eğer bu seçimler Nikaragua'da çok yönlü (plüralist) bir demokrasinin yerleşmesini sağlayamayacaksa hiçbir işe yaramaz seçim yapmak.

— Nikaragua'da çok yönlü politika somut olarak nasıl olmalıdır sizce?

— Gayet basit, ülkenin sosyal, politik, kısaca bütün (canlı) güçleri bazı konularda bir anlaşmaya varmalıdırlar. Örneğin, basın özgürlüğü, politik örgütlenme özgürlüğü, sendikal örgütlenme özgürlüğü, bağımsız bir dış politika, özel sektörün yerini açıkça belirleyen bir ekonomik rejim ve seçim sonuçlarına saygılı olmaya söz veren bir hükümet. Geriye dönüş yapmak değil istediğimiz, ama Nikaragua halkının tümünün isteklerine uygun bir seçim sistemi hazırlayarak başlamak istiyoruz işe. Biz seçim sistemimizi oluşturmak için öteki Latin Amerika ülkelerine başvurmayı düşünüyorduk. Ayrıca tüm politik suçlular için genel bir af çıkarmanın gerekli olduğu kanısındayız.

— Bugünkü Hükümet, rejime karşı olanları da kapsamına alan, bir genel af projesi hazırlamış. Ayrıca, seçim yasası hazırlanırken birçok ülkenin (Latin Amerika ve Avrupa ülkelerinin) yasalarından yararlandılar. Örneğin Sergio Ramirez, Kolombiya'da bulunduğu sırada bu konuda birçok görüşme yaptı.

— Biz seçim kütüklerinin açıklanmasını istiyoruz. Başka ülkelerde kimlik kartı ile oy kullanmak mümkün. Ama Nikaragua'da böyle seçim gerçekleştirmek olanaksız, herkesin kimlik kartı yok. Seçim kayıtlarıyla ilgili bilgiler hükümetin kontrolünde. Biz 1.350.000 vatandaşın oy kullanmak için kaydolduğunu hükümet yanlısı gazetelerden öğreniyoruz.

— Ama Nikaragua'da muhalefetin de katıldığı bir Yüksek Seçim Kurulu var...

— Muhalefet temsilcisi dediğimiz Muhafazakâr Parti'nin bir kısmından oluşan *"Zancudo"* (Sivrisinek) Muhafazakâr Parti'nin temsilcisi. Yalnız Muhafazakâr Parti'nin bile temsilciliğini yapamaz.

— Sizce ülkede iç savaşa nasıl son verilebilir?

— Biz, ulusal uzlaşmaya varmak için taraflar arasında bir diyalog teklif ettik. Ama Sandinistler silâhlı grup şefleriyle görüşmeye kesinlikle yanaşmıyorlar. Biz, silâhlarını bırakmaya hazır olan gruplarla hükümet arasındaki görüşmelerde arabuluculuk yapabiliriz. İşte böylece bu iç savaşa da son vermek mümkün. Siz yabancı bir ülkenin uzun süre gerillalara silâh yardımını sürdüreceğine inanıyor musunuz? Sandinist Cephe, ABD ile Manzanillo'da müzakereler yapıyor da kendi yurttaşlarıyla görüşmeyi neden kabul etmiyor? Şu aralarda Kolombiya'da gerillalarla yapılan anlaşmalar, daha önce, Leoni zamanından Venezuella'da yapılanlar gibi fevkalade ilginç olaylar.

Üstelik Nikaragua Hükümeti San Salvador'daki asilerle hükümet arasındaki görüşmeleri de destekliyor...

— Edén Pastora hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Benim Edén Pastora'ya büyük saygım vardır. Sandinist Cephe'den ayrıldığını kamuoyuna açıkladığında kendisini destekledim. Pastora bir yıl süreyle silâhına dokunmadı ve siyasi mücadelesinde onunla beraberdim. Daha sonra, Haziran ya da Temmuz'da *"savaşçı kasketimle değil, bir Nikaragualı olarak Nikaragua demokrasisine destek arıyorum"* diye ortaya atıldığında gene katıldım ona.

— Eğer Pastora şu anda CDN'ye (Nikaragua Demokratik Koordinasyonu) katılmak istese kabul eder miydiniz?

— CDN parlamento içinde bir güç birliği oluşturmak için kuruldu. Kumandan Pastora'nın hareketi silâhlı hareket olmaktan vazgeçer ve Nikaragua yararına çalışmaya devam ederse, büyük bir olasılıkla *"evet"* derim. FRSN (Freute Revolucionaria Sandinista de Nicaragua - Nikaragua Devrimci Sandinist Cephesi)'ne de saygımız var, onlar da bizim vatandaşımız, ama işbirliği yapamayız, çünkü biz silâhlı devrim yanlısı değiliz.

— CDN'nin Nikaragua'ya bir saldırı veya işgal karşısında tutumu ne olacaktır?

— Biz, herhangi bir yabancı istilâsını desteklemiyoruz. Böyle bir istilânın getireceği felâketleri önlemek istiyoruz. Zaten bunun için çoğulculuğu (plüralisme) savunuyoruz, bunun için gerçek seçim istiyoruz.

— İşgale karşısınız, işgal halinde suçlunuz hazır: Sandinist Cephe. Onların ABD'yi kışkırttığını söylüyorsunuz...

— Doğru. Politik mekânı kısıtlıyarak Sandinist Cephe kendi toplumu içinde hoşnutsuzluk yarattı: toprakları haksız olarak ellerinden alınanlar, vatandaşlık hakları kısıtlananlar, totaliter sisteme karşı olanlar; geleneksel katolik kilisesindeki problemleri görenler... Üstelik Orta Amerika'da silâhlanmayı kim başlattı? Bizim hükümetimiz, benim de içinde bulunduğum hükümet. Bu tutum bütün Orta Amerika ülkelerinde şüphe yarattı ve Nikaragua'nın güvenliğini tehlikeye soktu.

— İçteki bu değişiklikler, silâhlanma vb. sizce bir Amerikan müdahalesini haklı gösterebilir mi?

— Hayır, ama Pablo Antonio Cuadra'nın da dediği gibi: vatanını sevenler önce onu korumakla işe başlamadılar. Koruyucu dikkatli olmalı, tehlikeden kaçınmalıdır. Bugün Orta Amerika'daki olaylar iki süper kuvvetin boy ölçüşmesi. ABD bölgede *"Statüko"*yu korumaya çalışıyor, Sovyet Rusya ise Küba'yı akıllıca kullanarak bu dengeyi bozmaya çabalıyor. Nikaragua'yı gerçekten düşünen, seven bir hükümet bu oyuna katılmaz.

"Nikaragua halkının tümünün isteklerine uygun bir seçim sistemi hazırlayarak işe başlamak istiyoruz."

Sergio Ramiréz: Sandinist Parti halkın partisidir, seçimlere hazırız.

Bogotá'da (Kolombiya) yayımlanan Semana *dergisi, 4 Kasım'da yapılacağı ilan edilen genel seçimler öncesinde, Sandinist Parti'nin başkan yardımcısı adayı Sergio Ramiréz ile yapılmış bir mülakatı neşretti (27 Ağustos 1984). Ramiréz bu söyleşide, seçimlere yönelik yoğun eleştirilere, muhalefetin seçmenlere sunabileceği hiçbir şeyi olmadığını; halbuki, beş yıllık Sandinist idarenin ülkede çocuk felcinin kökünü kazıdığını, okuma yazma nispetinin yüzde 90'a yaklaştığını, 10 milyon adet sosyal konut inşa edildiğini söyleyerek cevap veriyor.*
Ramiréz'in, Sandinist yönetimin totalitarizme kaydığı ve kiliseyi kovuşturduğu iddialarına karşı öne sürdüğü fikirlerinin yanı sıra, muhalefet lideri Cruz'un da hassasiyetle üzerinde durduğu seçmen kayıtları bahsinde, büyük bir açık sözlülükle, "Evet, seçimlerde pek tecrübemiz yok, bir seçim kütüğümüz bile yok" deyişi hayli ilginç.
Aşağıda, sözü geçen söyleşinin önemli bölümlerini aktarıyoruz:

— Sandinist Parti'nin başkan yardımcısı adayı olmak sizin için ne anlam taşıyor?

— Sandinist Parti Yönetim Kurulu ve Meclisi böyle bir sorumluluk vermekle bana güvenlerini göstermiş oldular. Bu benim için büyük bir şeref, çünkü Sandinist Parti halkın partisidir, Nikaragua halkının büyük bir çoğunluğunun desteğini kazanmış bir partidir. Ancak bu görev benim için şerefli olduğu kadar da büyük bir sorumluluk. Kendi açımdan şunu söyleyebilirim: Devlet yönetiminde bir hayli deneyimim oldu. Bu deneyleri devrim yararına kullanmayı sürdüreceğim. Kumandan *(Comandante)* Ortega ile son beş yıldır hükümetin başında verdiğimiz sınavlar bizim için gerçek bir üniversite oldu.

— Partiniz seçimleri kazanacak mı sizce?

— Bundan hiç kuşkum yok. Bizim çabamız seçimlerde ezici bir çoğunluk kazanmak. Gerçekten ezici bir çoğunluk...

— Bu amacınızı gerçekleştirmek için neler yapmayı düşünüyorsunuz?

— Seçimleri gerçekleştirmek bizim için Nikaragua halkına verdiğimiz tarihî bir sözü yerine getirmek demek. Seçimlere hazırız, siyasi programımız ve çalışma planımızı onayladık, başkan ve başkan yardımcısı adaylarımızı açıkladık, ulusal meclise göndereceğimiz üye listelerimizi oluşturduk. Seçim kampanyasını 1 Ağustos'ta kampanya merkezinin açılış töreni ile başlattık. Ekim ayı sonuna kadar bütün ülkeyi dolaşıp mahallelerde, işyerlerinde, fabrikalarda toplantılar yaparak halkın oylarını kazanmaya çalışacağız.

Yasal olarak seçimlere katılmak için kaydolan öbür partilerin seçim kampanyalarına hiçbir şekilde engel olunmayacağına dair garanti verdik. Evet, seçimlerde pek deneyli değiliz, bir seçim kütüğümüz bile yok. Gene de bütün gücümüzle bu seçimlerin serbest olarak ve dürüst bir şekilde gerçekleşmesi için çalışacağız. Bizim istediğimiz, seçimlere katılacak değişik politik güçlerin halkın desteğini ne denli kazanmış olduklarını kanıtlamak.

— Gene de muhalefet partileri seçimlere katılabilmeleri için kendilerine yeterli garantilerin tanınmamasından yakınıyorlar. Onaylanan seçim yasasının temel ilkelerini bize açıklayabilir misiniz?

— Diktatörlük devrinde hep çekingen davranmış olan geleneksel partilerin bugün gittikçe bilinçlenen ve birçok devrim görevlerine edimli olarak katılan seçmenlere sunabilecekleri yeni hiçbir şeyleri yok. Biz, Nikaragua'da çocuk felci hastalığının kökü kazındı, okur-yazar oranı yüzde 88'e yükseldi, yeni yapılan sosyal konut sayısı 10 milyon derken, bir hükümetin başarısından söz etmiyoruz. Bütün bu gelişmeler halkın aktif olarak devrime katılması ile gerçekleştirildi. Geleneksel partiler seçimler için yeterli güvenceleri olmadığını söylerken kendilerine güvenleri olmadığını dile getiriyorlar. Onların açısından bakıldığında tutumlarını bir bakıma haklı bulmak mümkün. Gerçekten de, tek silahları seçimleri boykot ederek bize şantaj yapmak. Seçimlerin dünya kamuoyundaki önemini biliyorlar ve bizi seçimlerde yalnız bırakarak bunun aksi tesirinden yararlanmak istiyorlar.

— Başka ülkelerin seçim deneylerinden yararlanmayı düşünüyor musunuz?

— Sandinist Parti seçim kampanyasını yürütmek görevi bana düşüyor. Bu nedenle birkaç ülkenin seçim kampanyalarını yönetmiş kişilerle görüştüm. Özellikle radyo, TV'deki kampanyalar, süreleri vb. konularda bilgi topladım. Örneğin Kolombiya'da Ramirez (Başkan Betaurur'un kampanyasını yöneten yetkili) ile yaptığım görüşmede, bu ülkede geçen başkan seçimlerinde TV'de adaylara tüm kampanya süresince 1 kez yarım saatlik bir program verildiğini öğrendim. Biz burada her partiye TV'de günde 20 dakikalık bir süre tanıyoruz. Ayrıca yalnız başkan adaylarına değil, her partiye uygun gördüğü seçim propagandası yapması için günde 20 dakika... Radyoda ise bir kısıtlama yok. Devlet radyosunda bütün partilere eşit süreler tanınıyor. Özel radyolarda ise (ki bunlar Nikaragua'da çoğunlukta) hiçbir kısıtlama yok. Yalnız yasaya göre bütün radyoların her partiye günde en az 5 dakikalık bir süre tanımaları gerekiyor. Bunun dışında hiçbir kısıtlama yapmadık. Öte yandan Yargıtaya atanan Yüksek Seçim Kurulu üyelerinin sayısını 2 muhalefet partisinin adaylarının da katılmalarını sağlayacak şekilde 3'ten 5'e çıkarttık. Bize bu hazırlıklarda İs-

Nikaragua seçimleri yeniden tehlikeye girdi...

Kasım'da mı, Ocak'ta mı?

JÜLİDE ERGÜDER

Ekim ayı başında birer gün arayla gelen iki haber, Nikaragua'da genel seçimlerin tarihine ilişkin hükümetle muhalefet arasındaki müzakerelerin yeniden tıkandığını gösteriyordu. Seçimlerin evvela 5 Ağustos'ta olması kararlaştırılmış, ancak muhalefetin daha çok aday gösterebilmesi için 4 Kasım'da yapılacağı ilan edilmişti; ama muhalefet seçimlerin gerekli hazırlıkları yapmalarına yarayacak şekilde, Ocak ortasına ertelenmesini talep etmekteydi. Bu sebeple, Sandinist hükümetin siyasi koordinatörü Bayardo Arce ile muhalefet grubunun başkan adayı Arturo Cruz, Sosyalist Enternasyonal toplantılarının yapıldığı Rio de Janerio'da biraraya geldiler. Arabuluculuğunu muhalefetteki Demokratik Birlik Partisi üyesi Augustin Jarquin'in yaptığı görüşmeler neticesinde anlaşma sağlandı ve seçimlerin ertelendiği açıklandı. Ne var ki ertesi gün, Arce, Cruz ile yaptığı üç görüşmenin de başarısızlıkla sonuçlandığını ve hükümetin seçimleri ertelemekten vazgeçtiğini açıkladı. Bu karar üzerine, dört parti (Sosyal Hıristiyan Partisi, Liberal Anayasa Parti, Merkez Sosyal Demokrat Parti ve Nikaragua Muhafazakâr Parti), iki bağımsız çalışma federasyonu ve bir işadamları birliğinden oluşan Koordinasyon seçimlere katılmayacağını bildirdi. Böylece, geçtiğimiz Temmuz'da seçim kampanyası için ülkesine dönen Cruz'un başkan adaylığı da havada kalmış oldu.

Yeni uzlaşma yolları aranmadığı ve muhalefetin kampanya özgürlüğü, seçim kütüğü hazırlanması, özel oy sandıklarının askeri karargâhların uzağında kurulması gibi talepleri yerine getirilmezse, Nikaragua genel seçimleri hayli gölgelenmiş olacak. Ve bu olumsuzluk, ABD ve ülke içindeki çok-kutupluluk karşısında, soluk kesici bir halk hareketi ile iktidara gelen Sandinistlerin itibarını hayli sarsacak gibi görünüyor. A.Cruz'un Ekvator, Venezuella, Kolombiya, El Salvador ve Kosta Rika'nın liderleriyle Eylül ortalarında gerçekleştirdiğini haber verdiği anlaşmanın muhtevası bilinemediğinden, seçimlerin yapılış şekline Nikaragua'nın yakın komşularının nasıl bir tepki vereceğini kestirmek de zor.

Contadora blöfü tutmadı...

1979'daki Sandinist zaferi, artık çağdışı olmuş (ve en nihayetinde ABD'nin de terkettiği) bir aile diktatörlüğüne karşı kazanılmıştı. Yıkılan çağdışı idi ama yeni kurulanın başarısı, ABD'nin çok yakınında tahammül edemeyeceği olumlu bir emsal oluşturacaktı. Bu nedenle Washington yönetimi, Latin Amerika'da teşvik ettiği sivilleşme eğilimleri ile çelişiyor gibi görünse de, Nikaragua meselesinin üstesinden gelmek için *askerî* bir çözümü benimsedi. Hâlâ da aynı görüşte. Daniel Ortega'nın

veç, Norveç ve öbür ülkelerden gelen uzmanlar yardımcı oldular ve onların fikirleri *"Nikaragua Seçim Yasası demokratik açıdan dünyada en ileri yasalardan biri."* oldu.

— Sandinist hükümete kiliseyi kovuşturduğu (persécution) gerekçesiyle yapılan suçlamalar çoğalıyor. Bu konuda bize bilgi verebilir misiniz?

— Ülkemizde böyle bir olay yok. Biz kiliseye karşı olan bir hükümet değiliz. Nikaragua'da 19'uncu yüzyıl boyunca kiliseye karşı çıkmış hükümetler olmuştur. Örneğin 1884 yılında başa geçen General Goaguin Zabala hükümeti, Matagalpa bölgesi yerlilerini ayaklanmaya kışkırttıkları gerekçesiyle bütün Gesuite Papazları ülkeden kovmuştu. Bu başkan Muhafazakâr Parti'den olmakla beraber liberal fikirlere sahipti. Daha sonraları General Zelaya'nın reformist hükümeti (1893) sırasında da birçok papaz yurt dışı edilmişlerdi

Bizim hükümetimizse geçmişte sık rastlanan birçok Güney Amerika hükümetleri gibi din adamlarına savaş açmış bir hükümet değil. Belki çelişkili görünecek ama birçok din adamlarının bu hükümete büyük katkıları olmuştur. Birçok Katolik, Protestan, Bautist genel olarak bütün Hıristiyan din adamları önce davamızda bizimle beraber çarpıştılar, şimdi de devrim görevlerinde çalışıyorlar. Nikaragua halkı çoğunlukla Katolik'tir.

Anlaşmazlıklar yalnızca kilisenin yönetici kesimiyle. Kilise ileri gelenleri kendilerini bir siyasi parti tutumuna kaptırmışlar. Sorun bundan kaynaklanıyor. Yoksa ülkemizde hükümet dine karşı değil. Evet, devrimci papazların kiliselerine gidenlerin sayısı sağcı papazlarınkine gidenlerden daha çok. Halk yavaş yavaş sağcı papazların kiliselerinden uzaklaşıp devrimci papazların vaızlarını dinlemeye gidiyor. Bu da çok doğal. Örneğin, oğlu vatan hizmetinde yahut cephede olan bir Katolik ana kiliseye gittiğinde papazın oğlunun savaştığı kişilerin yanında olduğunu görürse bir daha o papazın kilisesine döner mi?

Ülkemizdeki kilise ileri gelenleri ve Vatikan, Nikaragua'da da demirperde gerisinde olduğu gibi kilisenin *"sessizliğe gömülme"* tehlikesi karşısında olduğunu savunuyorlar. Ama bu "sessiz kilise"yi halktan koptukları oranda kendileri yaratıyorlar.

— Kumandan Ortega'nın Sovyetler Birliği'ne yaptığı son gezinin amacı ekonomik ve askerî yardım sağlamaktı. Yakında Nikaragua'ya MIG uçaklarının geleceği söyleniyor doğru mu?

— Biz, Batı Avrupa ülkelerinden, Sosyalist ülkelerden, Latin Amerika ülkelerinden yardım istedik ve bazılarından yardım geldi. Çok pahalıya malolan bir savaş sürdürmek zorundayız. Bu savaşı dışardan yardım almadan kazanamayız, karşı devrimi yenmemiz için bu yardım gerekli. Modern silahlara gerek duymamız çok doğal. Aklı başında olan bir kişi savunmamız için gerekli silahları almaya hakkımız olmadığını iddia edemez. Eğer kredi veya bağış sağlayabilirsek savaş uçakları da alacağız, bunların hangi ülke yapısı olduğu önemli değil, Rus uçakları da olabilir, Fransız da, hatta İspanyol bile.

— ABD'yle görüşmeler ne safhada?

— Bu görüşmelerde henüz işin özüne değinilmedi. Şimdilik görüşmeleri sürdürebilmek için gerekli yöntemler tartışılıyor. Bizim görüşümüz, Reagan yönetiminin bizimle beraber görüşme masasına oturmayı kabul etmiş olmasının asıl nedeni, bunun Başbakan'ın seçim kampanyasına yararlı olması. Olayın bu yönünü gözönünde bulundurmak gerek. Gene de, büyük bir ciddiyetle katılıyoruz bu müzakerelere. Eğer oylaşım (pourparler) yoluyla Nikaragua halkının acılarını biraz olsun azaltabilirsek, bu görüşmeleri sonuna dek sürdürmemiz için yeterli bir neden.

— Ronald Reagan'ın yeniden seçimleri kazanması ihtimalini hiç düşündünüz mü?

— Pek tabiî, dahası da var, böyle olacağına inanıyor ve kendimizi buna göre hazırlıyoruz. Seçimleri kaybetmesi Nikaragua halkı için daha yararlı olur ama biz gene de kendimizi en kötüye hazırlıyoruz.

— Contadora Grubu uluslararası düzeyde bir hayli etkin. Bu grubu hazırladığı barış antlaşmasına sizin yasal ve teknik yönlerden gözlemleriniz olduğu söyleniyor. Katılmadığınız noktalar hangileri ve ne gibi değişiklikler öneriyorsunuz?

— Kolombiya, Venezuela ve Panama Başkanları ile şahsen yaptığım görüşmelerde bizi kaygılandıran bazı konulara açıklık getirmek olanağını bulduk ve görüşmelere katılan bütün ülkelerin uzlaştıkları noktaları içeren bir anlaşmayı, öteki konuların tartışılmasına devam etmek koşuluyla, hemen imzalamaya hazır olduğumuzu belirttik. Demek ki biz uluslararası denetime tâbi ve bütün Orta Amerika ülkelerini yükümlülüğü altına alan bir anlaşmaya hazırız.

— Bazı kesimlerde, Contadora'nın zayıfladığı, etkisini kaybettiği ve Nikaragua'nın işgalinin bir gün meselesi olduğu söyleniyor. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

— Şimdiye kadarki müzakereler hiçe sayılıp görüşmelere yeniden başlamak gerekecek olursa, Contadora önemini kaybetti denebilir. Oysa biz görüşmelere yeniden başlamaya kesin olarak karşıyız. Eğer karşılıklı kabul ettiğimiz konularda bir antlaşma imzalarsak Contadora'nın durumu da kuvvetlenmiş olur. Biz Contadora'yı kuvvetlendirmeden yanayız.

— Kolombiya eski dışişleri bakanı Rodrigo Lloreda verdiği demeçlerde görüşmelerde ikili bir stratejinin yürütüldüğünü vurguluyor, bir yandan diplomatik görüşmeler sürdürülürken öbür yandan bölgede askerî gücün artırıldığını söylüyor: "Nikaragua bazı sosyalist ülkelerden askerî araçlar alıyor ve Kübalı uzmanlardan askerî destek görüyor. Öbür taraftan, ABD Honduras'taki askerî varlığını artırıp San Salvador hükümetine desteğini sürdürüyor." Bakanın bu sözleri sizce doğru mu?

— Evet, bir bakıma doğru. Silah satın alıyoruz ve danışmanlarımız var. Yalnız şunu da belirteyim, biz savunmamız için buna zorlandık. Silahlarımız saldırı için değil. Hiçbir zaman bir Orta Amerika ülkesine saldırmayı düşünmedik, düşünmüyoruz da... Silahlara sınırlarımızı savunmak için ihtiyacımız var. Bu savunma bize bugüne kadar 7 bin cana maloldu. Bizimki gibi küçük bir ülke için bu çok büyük bir kayıp. Silahlarımız ne kadar mükemmel ve modern olursa o oranda hayat kurtarabiliriz. Av tüfeği yerine daha modern tüfeklerle savaşabilirsek, ya da tüfek yerine daha etkin silahlar kullanabilirsek, kullanacağız tabiî ki... Çünkü böylece birçok Nikaragualının hayatını kurtarmış olacağız. Böyle olmasını isteyen biz değiliz. Silah almaya devam etmek istemiyoruz ve bütün Güney Amerika ülkeleri ve dünya bilmelidir ki, saldırı sona erdiği gün toplarımızı havanda dövüp saban yapacağız.

— Kosta Rika Başkanı'nın yeni bir kooperasyon programı hazırlamak için Avrupa, Güney Amerika ve Contadora grubunun dışişleri bakanlarına yaptığı daveti, Nikaragua hükümeti nasıl karşıladı?

— Başkan Monge'nin fikri bizce olumlu. Ancak önce Contadora'nın girişimleri çerçevesinde politik bir anlaşmaya varılmalı ki Avrupa ülkelerinin de katılacağı çok taraflı bir görüşmenin başarı şansı olsun.

— Bazı politikacılar Sandinist Devrimin totaliter bir rejime kaydığını savunuyorlar. Siz bu sav üzerine ne düşünüyorsunuz?

— Ülkemiz geleceği için gördüğüm tek totalitarizm halkın tümüyle devrime katılması. Eğer, tek bir Nikaragualının devrim hareketinin dışında kalmaması, savunma, üretim ve sosyal gelişme gibi işlevlere tüm halkın katılması totalitarizm ise, evet, rejim oraya doğru gidiyor. Bizim hükümetimiz elitist bir hükümet değil, halkın hükümetidir. Totalitarizmden söz edilmesine mani olamayız. Köylülere toprak dağıtmaya devam ettiğimiz sürece Güney Amerika'nın sağcı rejimlerini ve sağcı politikacılarını doğal olarak endişelendirmiş oluyoruz. Biz komşu ülke Honduras'ta anne babaların radyolarından Nikaragua'da çocuk felcinin kökünün kazındığını öğrenmelerine de mani olamayız (Honduras'ta 100'den fazla çocuk bu hastalığa tutulmuş durumda). Sonra Honduraslı veya Kosta Rikalı bir toprak ağasının Nikaragua'da 1.400.000 dönüm eski Latifundia topraklarının köylüler arasında pay edildiğini öğrenip de endişelenmemesi olanaksız. Böyle bir dağıtımı hangi toprak ağası haklı görebilir? İşte bütün bunlardan ötürü Güney Amerika ülkelerinin bazı kesimlerinde nefret yaratıyoruz.

PERAL CHARUM

şaşırtıcı bir biçimde kabul ettiğini açıklamasına rağmen, Contadora Planı'nı hiçbir değişiklik olmadan ABD'nin Sandinist yönetimi "riyakârlık" ile suçlaması, bunun son örneği. Dolayısıyla Meksika, Kolombiya, Venezuella ve Panama'nın teşebbüsü ile Orta Amerika'daki askerî tırmanışı durdurabilmek amacıyla başlatılan teşebbüs, şu safhada, sonuçsuz kalmış oluyor. İlk tasarıda dış devletlerin doğrudan müdahalesi şeklinde yorumlanabilecek maddeler yumuşatılarak Ortega'nın kabul edebileceği bir içerik kazanan yeni Contadora Planı, başkanlık seçimleri arifesinde Reagan yönetimini köşeye sıkıştırdı. ABD, iki sene önce, suretâ barış yanlısı görünürken, Ortega'nın nasıl olsa planı reddedeceği hesabına dayanıyordu. Halbuki, öngördüğü strateji gereği, ABD'nin El Salvador'a yaptığı askerî yardımdan anti-Sandinist isyancıları *(kontras)* desteklemekten ve Hondurasta'ki askerî temerküzden vazgeçmesi mümkün değil. Halbuki Contadora Planı, Orta Amerika'daki silahlanma yarışının durdurulmasının, askerî danışmanların yasaklanmasını ve isyancı gruplara silah yardımının kesilmesini içeriyor - hülâsa, ABD'nin elini kolunu bağlıyor.

Contadora meselesindeki hamlesi, yine de Ortega'nın son aylardaki tek başarısı gibi görünebilir. Vaktiyle Somoza ailesine muhalefet eden özel sektör (ki hâlâ yatırımların yüzde 60'ını ellerinde tutuyor), ülkede çoğulcu bir demokrasinin yerleşmesi için direniyor ve hükümetin icraatını beğenmediği anda yatırım miktarını kısabiliyor. Cephane alamadığı için birara silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklayan ve Avrupa ülkelerinde kapsamlı temaslar yapan Eden Pastora da öyle. ABD'nin ekonomik yardımını kesmesine karşılık, 1982'de önemli miktarlarda yardım gönderen Avrupa ülkeleri de, Sandinist yönetimin siyasi reformlar gerçekleştirmesini bekliyorlar.

İç ve dış tehditler

Yaklaşık 3 milyon nüfuslu Nikaragua'nın en önemli ekonomik kaynağı, hâlâ toprak (yüzde 20'si devletin, yüzde 30'u özel sektörün elinde). Şehirlerde nüfus yığılması yok. Başlıca ekonomik geliri tarım üretiminden kaynaklanıyor. Bu nedenle pamuk ve kahve fiyatlarındaki düşüşler, Nikaragua'nın ihracat gelirini bir anda azaltabiliyor. Dış müdahale tehlikesine karşı 140 bin asker ve 200 bin milis kuvveti besleme zorunluluğu ise kamu harcamalarının ağır bir yük oluşturmasına yol açıyor. Nikaragua, bu yüzden, 1981'de olağanüstü iktisadi durum ilan etti ve ücretleri dondurdu. 1980 sonrasının belli başlı olumlu gelişmeleri arasında ise, okuma-yazma kampanyasının ilerlemesi, sağlık sorunlarının hal yoluna girişi ve kooperatiflerin kuruluşu, ürün çeşitlendirilmesi ve sulama faaliyetleri gibi tarımsal gelişmeler yer alıyor.

Ekonomik sıkıntılara rağmen, siyasi gözlemciler, Sandinist yönetimin (1979'dan bu yana pek artmamakla birlikte) kırsal kesimde büyük desteğe sahip olduğunu belirtiyorlar. Ancak, ülkenin "Atlantik" diye adlandırılan bölgesinde Somoza yanlılarının sürdürdüğü faaliyetler, iç siyasi ortamı gerginleştiriyor. Sandinist ayaklanma sırasında, Rio Coca Irmağı boyunca yaşayan ve çoğu İngilizce konuşan Sunas ve Miskitos yerlileri, isyana katılmamışlardı. İzleyen birkaç yıl içinde, bu bölge Somoza yanlılarının harekât üssü olarak kullanılmaya başlandı. Sandinistler, adı geçen toplulukların yerlerini değiştirerek tehlikeyi bir ölçüde azaltmayı denedilerse de, tıpkı dış tehlike gibi iç tehlikeyi de bertaraf edebildikleri söylenemez. □

Kral Hüseyin

Hüsnü Mübarek

Yarının Gündemi...

Güney Afrika kabinesinde sandalyesiz iki renkli bakan!..

"Bakanlık koltuğunu doldurabilecek kabiliyette bir renkli veya Hintli bulursam, tayin etmekte bir an bile tereddüt etmem." Iternational Herald Tribune, 17 Eylül 1984. Güney Afrika Devlet Başkanı Pieter Botha'nın verdiği bir demeçten...

Evet, Pieter Botha, Güney Afrika'nın son seçimler ertesinde kurulan hükümetine alınan iki renkli *(non-white)* bakana neden sandalye verilmediğini soran gazetecilere yukarıdaki cevabı verdi. Güney Afrika'nın tarihindeki ilk beyaz-olmayan bakanlar, İşçi Partisi'nin lideri Allan Hendrickse ile Ulusal Partisi'nin lideri Amichand Rajbansi. Adı geçen partilerden ilki, ülkenin melez halklarının bir bölümünü; ikincisi ise Hintlileri temsil ediyor.

Geçtiğimiz eylül ayının 3'ünde yürürlüğe giren yeni Güney Afrika Anayasası'na göre, parlamento üç kısımdan oluşuyor: *apartheid* politikası ile beyazların dışındaki herkesi baskı altında tutan 4.5 milyon beyazı temsil eden 160 üyeli meclis; ülkenin toplam nüfusu 2.88 milyonu bulan melez halklarını temsil eden 80 üyeli meclis ve 800.0000 Hintliyi temsil eden 40 sandalyeli meclis. Bu arada, ülke nfusunun yüzde 73'ünü teşkil eden yirmi küsur milyon siyahın hiçbir temsil hakkı olmadığını belirtmeye gerek var mı? Egemen beyazların *(Afrikaner)* çıkarlarını ise, eskiden olduğu gibi, Botha'nın Ulusal Parti'si *korumaya* devam ediyor...

Yeni anayasanın hükümleri, her meclisin, temsil ettiği zümrelerin eğitim ve benzeri günlük meselelerinin halli ile uğraşmak üzere, kendi kabinelerini oluşturmalarını öngörüyor. Büyük çoğunluğu Botha'nın Ulusal Parti'sinin üyeleri olan merkezî hükümet ise, genel kamu işlerinin yürütülmesinden sorumlu. Siyasi gözlemciler, biribirlerine bağlı birimler ve bu birimler içinde oluşturulan sayısız komiteler yoluyla işletilen (daha doğrusu *güçlükle* işletilebilecek) böyle bir sistemin, çok pahalıya mal oluşu bir yana, meselelere hal çaresi bulabileceğini de kuşkulu görüyorlar. Kaldı ki, siyahlara hiç söz hakkı tanımayan ve meclislerdeki sandalye sayısı açısından beyaz azınlığın çoğunluğu elinde tuttuğu bir sistemin, gerçekten çözüm getirici kararlar üretmesine pek ihtimal verilmiyor.

Siyasi gözlemciler, Botha'nın yeni anayasa aracılığıyla uygulamaya çalıştığı yeni sistemde, *Afrikaner* iktidarından hemen hiç taviz vermeden, eski düzeni beş aşağı beş yukarı sürdürmeye çalıştığını öne sürüyorlar. Bu nedenle, yeni anayasa tasarısı en başta siyahlar olmak üzere, ülkedeki tüm gayrı-beyaz topluluklar tarafından hileli bir oyun olarak karşılanmıştı. Nitekim, renklilerin yüzde yetmişi, Hintlilerin de yüzde sekseni seçimlere katılmadılar. Bu rakamlar bile doğru olmayabilir, çünkü duydukları büyük infial nedeniyle, çok sayıda renklinin seçmen kütüklerine dahi kayıt olmadıkları bildiriliyor.

Ülke nüfusunun altıda birinden çoğunu oluşturan siyahi Zulular şefi Gatsha Buthelezi, oy vermeye gidenlere duyduğu nefreti şu sözlerle dile getirdi:

"Yüzlerce, binlerce renklinin dilleri bir karış dışarıda, bizim varlığımızı reddeden bir sisteme kaydolabilmek için koşuştuklarını gördüğümüzde, ihanete uğradığımızı hissettik."

Renkliler meclisinin hemen tamamını (76 sandalye) kazanan İşçi Partisi'nin lideri Peder Allan Hendrickse, beyazların şartları ile meclise ve hükümete gelişini, "Değişim sürecinin içinde olarak bu süreci etkileyebileceğimi düşünüyorum" sözleriyle izah ediyor. Ama, siyasi gerginliğin yanısıra, merkezî hükümetin belediye kira ücretlerine son olarak yaptığı yüzde 15'lik zam da kanlı ayaklanmalara dönüşünce, bahsedilen sürecin yalnızca güç değil çok da kanlı olabileceği akla geliyor.

"ABD ve Mısır ile aramızdaki ilişkileri iyileştirmek istiyoruz."

"İsrailliler Güney Lübnan'da kalmaya niyetlenecek olurlarsa, Lübnan ve Arap dünyasındaki İsrail düşmanlığı, hiç olmadığı kadar güçlenecek. İkincisi, Lübnan milli direnişi fevkalade kuvvetlenecek. Üçüncüsü, durumun iyice kontrolden çıkması halinde, dünya kamuoyu olan bitenin mesuliyetini tamamiyle İsrail'e yükleyecek. Hülâsa, hiçbir şart ileri sürmeden Lübnan'dan çekilmek İsrail'in menfaatinedir."
Newsweek, 15 Ekim 1984. Suriye Dışişleri Bakanı Faruk el-Şara ile yapılan bir röportajdan.

BM Genel Kurul çalışmaları için New York'ta bulunan Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, ülkesinin ABD ve Mısır ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçladığını, böyle bir iyileşme için *şartların elverişli* bulunduğunu açıkladı. Zaten beklenmekte olan bu demeciyle Tarık Aziz, Amman'ın Mısır ile yeniden diplomatik ilişki kurmasından sonra "sırada Irak'ın olduğu"nu öne sürenleri haklı çıkardı. Bilindiği gibi, Irak'ın ABD ile ilişkileri 1967 Arap-İsrail Savaşı, Mısır ile ilişkileri ise 1979 Camp David Antlaşması ertesinde bozulmuştu. Aynı gün ajans haberlerinde birbiri peşi sıra verilen haberler, Orta Doğu'nun haritasının yeniden belirlenme arifesinde bulunduğu izlenimini kuvvetlendirici yöndeydi. Bölgede esen ılımlı rüzgârlara karşı Fas ile yeni bir güç birliği deneyen Libya lideri Kaddafi'nin Filistinlilere çağrısı haberlerin ikincisiydi. Arafat'ın izlediği politikayı ve özellikle Mübarek ile buluşmasını "ihanet" olarak nitelendiren Kaddafi, Filistin halkının yeni ve güçlü bir lider etrafında toplanmasını talep ediyordu. Üçüncü haberde ise, Arafat'ın Doğu Berlin'de, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromiko ile Orta Doğu sorunları üzerinde bir görüşme yaptığı bildiriliyordu.

Geçtiğimiz günlerde New York, her yılki olağan diplomasi trafiğinin yanı sıra, özellikle Orta Doğu açısından önemli görüşmelere sahne oldu, Mısır ve İsrail Dışişleri Bakanları'nın iki senedir ilk defa bir araya gelmeleri ve bilhassa Gromiko'nun son üç yıldan sonra İzak Şamir ile görüşmesi, kapsamlı bir hazırlığın belirtileri olarak yorumlanıyor. Arafat'ın, New York'dan dönen Gromiko ile teması bu açıdan çok önemli.

Bu gelişimi başlatan en bariz olay, Trablusşam tahliyesinin hemen ertesinde Arafat'ın Mübarek ile buluşması idi. O günlerde, FKÖ liderine, Mübarek'i yedeğine alarak önemli bir manevra sahası kazandıracağı düşünülen bu hamle, Mısır'ın Arap dünyasına dönüşünü sağlayarak Suriye'nin imkânlarını daralttı. Suriye'nin ağırlığı karşısında Mısır'a yanaşan Ürdün, bir anlamda, Batı Şeria'nın yakın gelecekte İsrail tarafından ilhak edilmesi ihtimaline karşı bir güç gösterisi de gerçekleştirmiş oluyordu.

Ürdün, Mısır'la yeniden diplomatik ilişki kurmasına gerekçe olarak, Mübarek yönetiminin, birçok vesile ile ispatladığı gibi, Enver Sedat'ın yaklaşımlarından çok farklı bir çizgi izlediğini; bu büyük ülkenin devre dışı bırakılmasının sadece Arap alemine zarar verdiğini; Bağdat zirvesinde Mısır ile ilişkileri kesme kararının "kesin" olmayıp yalnızca "tavsiye" niteliği taşıdığını öne sürdü. Kaddafi'nin *ihanet* ve "mutlaka müeyyide uygulanmalı" çağrıları, Suriye gazetelerinin "siyonist düşmanla yeni bir anlaşma hazırlığı" veya "Haşimî hanedanının gerçek yüzünü ortaya çıkaran, Filistinlileri yüzüstü bırakan bir te-

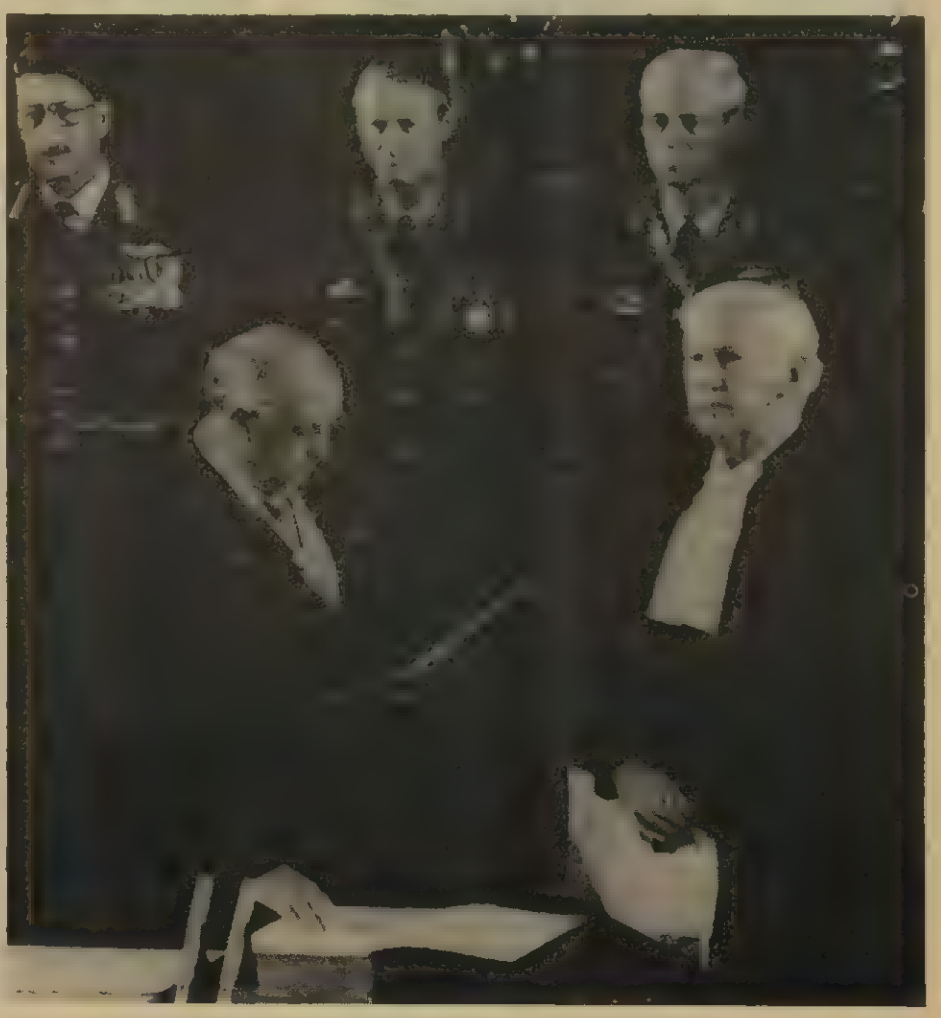

Botha: Var mı Bakanlık koltuğunu doldurabilecek bir renkli veya Hintli?

şebbüs" temaları ile desteklendi. Ancak, Mısır ile 1979'da ilişkilerini kesen toplam 17 Arap ülkesinin pek itiraz etmedikleri görülüyor. Kaldı ki Ürdün, Camp David'e ilişkin tavrının değişmediğini ne kadar iddia ederse etsin, İsrail'in bile, alttan alta tasvibi söz konusu.

Hatırlanacağı üzere, İsrail geçtiğimiz günlerde, Suriye ile arasında arabuluculuk yapması için ABD'ye başvurmuştu. Beyrut'taki ABD elçiliğine yönelik son intihar saldırısı ise, ABD'nin Orta Doğu'da her halükârda bir *hedef* olduğunu açıkça ortaya koyarken, kovuşturma bahanesiyle bölgeye gelen ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Murphy'nin üç başşehir (Beyrut, Şam, Kudüs) arasında yoğun temaslarda bulunmasına fırsat vermişti. İsrail'de seçim öncesinde, İşçi Partisi ile Likud Cephesi arasındaki önemli fikir ayrılıklarından birini oluşturan Güney Lübnan'dan nasıl ve ne zaman geri çekilineceği konusu, salt bir milli birlik hükümeti kurulduğu için değil, orada kalmak gerçekten imkânsızlaştığı için, aniden aciliyet kazandı. İsrail'in "Önce Suriye çekilsin" ısrarını terkedişi, güney Lübnan'daki mevcudiyetlerinin katlanılamaz ağırlığının yanı sıra, kapsamlı bir barış hazırlığı ile de bağlantılı görülüyor. Ürdün'ün Filistin meselesi için İsrail'deki şartları elverişli bulmadığı iddiası ile uluslararası bir konferansı tercih edeceğini belirtmesi de, yine bu gelişimi doğruluyor. (Türkiye'nin de bir uluslararası konferans fikrini desteklediği unutulmamalı.)

Ürdün'ü Irak'ın izleyişi, sadece bölgenin acil meselelerinin halli açısından değil, Mısır ağırlıklı ve ılımlı bir cephenin teşkili açısından da mühim. Siyasi gözlemciler, Mısır, Ürdün, Sudan, Umman ve Somali'nin katılacağı böyle bir cephenin, Körfez kaynaklı bir tehdide karşı oluşturacağı ağırlık ve caydırıcılıkla, ABD'nin Orta Doğu'daki nüfuzunu da geniş ölçüde artıracağına dikkati çekiyorlar. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması üzerinden daha 15 gün geçmeden, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in Ürdün'e gidişi, bu sürecin hızla seyrettiğini gösteriyor. Kral Hüseyin ile görüşmeye Dışişleri Bakanı İsmet Abdül Mecid'i de götüren Mübarek'in gündeminde yer alan bölgenin genel durumu, Filistin meselesi ve iki ülke arasındaki sorunlar, yeni siyasi eksenin, tahmin edildiğinden de daha çabuk oluşacağını gösteriyor.

Burgiba bir on yıl daha Tunus'u yönetmek istiyor!

Burgiba, bir sene önce böyle söylemişti. Geçtiğimiz ağustosta, aynı zamanda milli bayram olan, 81. yaşgününü kutladığına göre, daha dokuz yılı var demektir. Kayd-i hayat şartı ile devlet başkanı olan Burgiba, sağlık nedenleri ile sık sık yurt dışına gitmek mecburiyetinde kalıyor. Bağımsızlık savaşındaki tarihî rolü, Burgiba'yı milli birliğin sembolü mertebesine yükselttiği gibi, hayatta kaldığı sürece, mevcut hükümetlerin en büyük siyasi desteğini oluşturuyor.

Ne var ki, Tunus'un düşük kalkınma hızı yıllık yüzde 2.6'lık nüfus artışı ile baş edemiyor; işsizlik oranı yüzde 25-30 arasında seyrediyor; toplam nüfusunun yarısı 20 yaşın altında. Burgiba'nın hummalı eğitim kampanyaları, okuma-yazma oranını yükseltmekle beraber, ekonomik canlanma ile atbaşı gidemediğinden, sadece bir okumuş-işsizler ordusu yaratmış. Avrupa ülkeleri artık eskisi gibi Tunuslu işgücüne hüsnükabul göstermiyorlar. Öte yandan, İspanya ve Portekiz'in AET'ye girişi kesinleştikten sonra, Tunus'un Avrupa ülkelerine ihracatını şimdiki seviyede tutabilmesinin bile büyük başarı olacağı öne sürülüyor. Ayrıca, Tunus'un bir iki yıl içinde petrol ithal eden bir ülke haline gelebileceğine de dikkat çekiliyor.

Muhammed Mzali başkanlığındaki hükümet, kendi içindeki sonu gelmez çıkar çekişmeleri nedeniyle, varolan sorunlara ve yaklaşan buhrana ilişkin etkin tedbirler alabilmekten uzak. 1981'deki son genel seçimler de yoğun söylentilere yol açmıştı. Mzali'nin hükümet sübvansiyonunu kaldırarak ekmek fiyatlarını iki katına çıkarışı, hatırlanacağı üzere, ancak zırhlı birliklerle durdurulabilen sokak ayaklanmalarına neden olmuştu. Olayların çok büyümesi üzerine, Burgiba daha önce onayladığı fiyat artışını geri almak zorunda kaldı. Geçtiğimiz yaz, ayaklanmaların elebaşlarına verilen 8 idam cezasının affı dahi, istikrarsız ortamı rahatlatmış sayılmaz.

Burgiba: Daha önce onayladığı fiyat artışını geri almak zorunda kaldı.

İktidardaki Sosyalist Düstur Partisi'nin beceriksizlikleri muhalefet tarafından kıyasıya eleştiriliyor. En büyük muhalefet partisi olan Sosyal Demokratların Hareketi, geniş kapsamlı bir demokratlaşma ile toplumsal ve ekonomik alanlarda mevcut siyasetlerin köklü şekilde gözden geçirilmesini talep ediyor. Siyasi gözlemciler, Burgiba'nın Batı'yı örnek alarak gerçekleştirdiği kalkınma modelinin halk tarafından (Müslüman radikaller hariç) benimsendiğini, ancak ulusal gelirin daha adil dağıtımının gerçekleştirilememesi halinde, (ve Burgiba'nın artık yaşamadığı bir ortamda) istikrarsız Tunus'un bir anda karışacağını öne sürüyorlar.

Sihler askerlerin tüm eyaletten geri çekilmesini talep ediyorlar

Altın Tapınak'ın iadesi

Sihlerce en kutsal mabet sayılan Altın Tapınak, dört ay süren bir aradan sonra, 25 Eylül'de mezhebin önde gelen rahiplerine teslim edildi. İndira Gandhi, Altın Tapınak ile Akal Takht'dan hükümet askerlerinin çekilişini, "Pencap'ta yeni bir dönem başlıyor" sözleriyle açıkladı. Hükümetin elini çabuk tutmasında en önemli etken, en büyük beş Sih rahibinin, Altın Tapınak'tan askerlerin hemen çekilmemesi halinde, büyük bir kitle gösterisi düzenleyecekleri tehdidini savunmaları oldu. Altın Tapınak ile onu çevreleyen kutsal yerler arasında, gerek görülen bir iki nokta ile törensel silahların sergilendiği bölümde hâlâ hükümet askerleri bulunuyor. Sihler, askerlerin yalnızca kutsal mabetlerden değil, tüm eyaletten geri çekilmesini ve eyalet halkının kendi yönetimini sürdürmesine imkân sağlanmasını talep ediyorlar. Ayrıca, Kirpal Singh isminde bir rahip, bir gerilla ordusu yetiştirdiği iddiası ile geçen yaz kanundışı ilan edilerek kapatılan radikal Sih Öğrenci Derneği'nin faaliyetlerine yeniden izin verilmesini de istedi.

Bütün bu taleplere Gandhi Hükümeti, mabetlerde meydana gelen maddi hasarın tamamiyle giderildiğini, Altın Tapınak'ın eskisinden de daha görkemli göründüğünü belirterek cevap veriyor. Hükümet askerlerinin eyaletten çekilmesine gelince, aşırı Sih militanlarının yeni kışkırtma eylemleri tasarladıklarını öne sürerek, herhangi bir taahhüt altına girmeye yanaşmıyor. Nitekim, 1933'den beri yürürlükte olan ve müddetinin 6 Ekim'de dolacağı belirtilen "başkanlık kuralı", merkezî hükümete, lüzum gördüğü (daha doğrusu mahallî kuvvetlerce asayişin sağlanamadığı) eyaletlerde, düzeni sağlamak amacıyla asker bulundurma hakkını veriyor. Süreyi uzatmak başbakanın takdirine kalmış durumda.

Gandhi'nin Amritsar'a hükümet askeri sevketmek ve uzun süre orada tutmak için uzun boylu gerekçelere ihtiyacı yok. Altın Tapınak'ın dinî liderlere iadesini kutlamak amacıyla düzenlenen törenler sırasında bir grup Sih genci, tapınağın bazı bölümlerini ele geçirmek isteyince çatışma çıktı ve bazı gençler gözaltına alındı. Aybaşındaki bu olaydan yaklaşık bir hafta sonra, Pencap'ta bir köyü basan 4 Sih militanı, açtıkları ateş sonucunda bir kişinin ölümüne ve 18 kişinin de yaralanmasına neden oldular. Seçim öncesinde Pencap olayları yüzünden itibarını büyük ölçüde yitiren Gandhi'nin, hem Pencap'a hakim olmak hem de sükûneti sağlayabilmek için, sihirli bir formüle ihtiyacı var gibi görünüyor.

Yarının Gündemi...

Kuşkusuz son günlerin en önemli gelişmelerinden biri de, Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar'ın uygulanan iktisat politikalarına karşı çıkışıydı. Eskişehir'de başlayan bu karşı çıkış, onüç madde ile formüle edilen öneriler paketinin ortaya çıktığı Giresun'da yapılan bölge toplantısında da sürdü. Uygulanan iktisat politikalarının ulaştığı sonuçlar, gerçekten de Yazar'ın belirttiği gibi tartışılması gereken bir olgunluğa erişti mi? Ve formüle edilen bu öneriler uygulanmazsa, bahs edilen sorunlar daha da ağırlaşacak mı? Bu sorular farklı yaklaşımlara göre değişik şekillerde cevaplandırılıyor.

Yukarıdaki sorulara verilecek cevapların ötesinde dikkati çeken bir nokta var. Yazar her ne kadar 24 Ocak Kararları*'na karşı olmadığını ifade etse de, formüle ettiği öneriler paketindeki bazı maddeler, açıkça karşı olduğunu sergiliyor. Özellikle, imtiyazlı şirketlere tanınan ayrıcalıkların kaldırılması ve özel tüketici kredisi verilerek geçici talep yaratılması, bunların en göze çarpanları. Çünkü, ihracatın artırılmasını ve enflasyonla mücadeleyi* olmazsa olmaz *hedefler olarak kabul eden iktisat politikalarına karşı alternatif olarak sunulan yukarıdaki öneriler bu politikanın seçtiği araçlara indirilen ağır bir darbedir.*

Mehmet Yazar'ın eleştirileri Özal'a göre "politika yapmak", Koçman'a göre "daha erken." Zeytinoğlu "Katılıyor ve destekliyoruz" diyor. Ancak, bütün bu farklı görüşlere rağmen, Özal'ın bile reddedemeyeceği bazı sorunlar, yılın son aylarında ortaya çıkan ekonomik tabloda giderek netleşiyor.

Ali Koçman:
Özal'ı Özal'la mukayese etmek gerekir

— Sayın Koçman, Özal Hükümeti'nin sorumluluğunda yürütülen iktisat politikaları dokuzuncu ayını da geride bıraktı. 1984'ün bu dokuz aylık döneminde ortaya çıkan sonuçlar, aynı tür iktisat politikalarının dört yıllık geçmişi de gözönüne alınırsa, durup bakmayı ve değerlendirmeyi hakeden bir olgunluğa erişti mi?

— 6 Kasım seçimlerinden sonra parlamentonun yeniden açılması, demokrasiye dönüş ve halkın hür iradesi ile iktidar olmuş bir siyasi partinin ortaya koyduğu bir ekonomik model ve ona bağlı olarak yapmaya çalıştığı bazı idari tasarrufları, 6 Kasım öncesinin olağanüstü şartları ile bir araya getirmeden kıymetlendirmek gerekir. Bu nedenle ben, özellikle 6 Kasım'dan bu yana, yani Özal Hükümeti'nin iktidar olmasından bu yana geçen süreyi değerlendirmek istiyorum, ekonomik açıdan.

Dokuz aylık bir süre, Cumhuriyet döneminin en radikal değişikliklerini, gerek ekonomide gerek idarede, bürokraside yapmak iddiası ile iktidar olan ve yapmaya çalışan bir hükümete not vermek, değerlendirmek açısından çok kısa bir süre, En azından bir seçim süresini, yani beş yıllık bir süreyi geniş bir perspektif içerisinde ele almak, ileride daha doğru, daha kesin yargılara varmamıza yarayacaktır. Ama, görünüş itibariyle, ana hatları itibariyle, Özal'ın uygulamak istediği politika bellidir. Bu politikanın memleket gerçekleri ile karşılaştığında meydana gelen durumlar, bazı çıkmazlar meydandadır, bellidir. İdari reformlar yapmak, bürokrasiye işlerlik kazandırmak, süratlendirmek ve üretken hale getirmek çabaları da bunun bir parçasıdır.

Hükümet nelerde başarılı olmuştur denildiğinde, ilk akla gelen hadise ihracattır. Dış ödemeler bilançosunun, ki Türkiye'nin ekonomik bünyesinin en hassas mekanizmasını teşkil eder, yeni bir darboğaza girmeden, hem Türkiye'nin ithalatını rahatlıkla karşılar, hem de ağır dış borç ve faizlerini ödeyebilir bir canlılıkta, pozitif bir canlılıkta muhafaza edilmesi başarısı şu ana kadar gösterilmiştir.

Belki ekonomi ile doğrudan ilgili olmamakla birlikte, 6 Kasım seçimleri sonrası Özal'ın başarısına yazılması gereken bir şey de, özellikle, büyük kentlerde mahalli yönetim seçimlerinden sonra, beklenenin tam aksi, belediyelerin olumlu bir çalışma içerisine girdikleri ve birçok meselede sonuç aldıkları ve ileride de alacakları intibaını vermiş olmalarıdır. Belediyelerin yönetiminde, getirdikleri bazı pratik çözümlerde, devlete getirilmek istenen, kendi tabirleri ile söylüyorum, "daha iş bitirici" bir yaklaşımın hakim olduğu kanaatını taşıyorum. Bilhassa anakent belediyelerinde, biliyorsunuz küçük belediyelere ayrılması problemler yaratacağı düşünülürken, halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak açısından eskisine nazaran daha olumlu bir tutum gözlenmektedir. Bu da, halkın günlük yaşamı içerisinde beklediği hizmetleri karşılayabilme açısından, başarılı sayılabilecek bir icraattır şimdilik.

Ayrıca, yönetim tarzı açısından Başbakan'ın getirdiği pratik ve pragmatik yaklaşım tarzı, iç ve dış meseleler karşısında kamuoyu önünde son derece soğukkanlı olabilme özelliğini muhafaza etmesi de bence, başarı hanesine yazılması gereken şeylerdir.

Hükümetin icraatı ile doğrudan ilgili olmamakla beraber, olumlu bir gelişmeyi daha not etmek istiyorum. Toplu sözleşme, grev ve lokavt kanununun yeniden yürürlüğe girmesinden sonra, özellikle özel kesimde, işçi sendikaları ile işveren kuruluşları arasındaki toplu sözleşme müzakerelerinin, yine tahminlerin aksine, süratle ve anlayış içerisinde sonuçlanmasını sosyo-ekonomik olayların gelişimi açısından müspet mütalaâ ettiğimi ifade etmek isterim. Hükümete yardımcı olan bir konudur bu. Bu dönemde toplu sözleşmelerin, adeta karşılıklı bir anlayış, memleketin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik hayatın takdir edilmesi şeklinde yaratılan *consensus* sonucu, uyuşmazlığa gitmeden halledilmiş olmasını, sendikaların ve işverenlerin de bu müspet olguyu yaratmadaki katkılarını çok hayırlı bir gelişme olarak not ediyorum.

Şahsi kanaatımı söyleyeyim. Ben, yeni dönem dediğim bu dönemde, toplu sözleşmelerin daha başlar başlamaz kilitlenmesinden, uyuşmazlıkların, grevlerin birbirini takip etmesinden açıkça çok endişeli idim.

— Sözünü ettiğiniz bu *consensus*, iradî, kendiliğinden bir *consensus* mu? Yoksa yasaların dayattığı, yarattığı bir *consensus* mu?

— İşçi sendikalarının zorlayıcı anlaşmalara taraf olacaklarını ben zannetmiyorum. Belki kamu sektörü toplu sözleşmelerinde, Başbakanlık Koordinasyon Kurulu ile yapılacak müzakerelerde bir dereceye kadar bu söz konusu olabilir mi, bilmiyorum. Ama, özel sektörde yapılan toplu sözleşmeler, müzakereler tarafların hür iradesi ile cereyan ettiğine göre, sendikalar da güçlü sendikalar olduğuna göre, özellikle de Türk-İş camiası içerisinde, bir bıkkınlık nedeniyle, mecburen yapılmış sözleşmeler olarak değerlendirmemek gerekir.

— Peki Sayın Koçman, başarı hanesine bunları kaydettiniz. Karşı hane, yani başarısızlık hanesi hakkında söyleyecekleriniz var mı?

— İlk önce söylenecek olan, 1984 itibariyle enflasyon nispetinin, yılbaşında yapılan tahminlerin çok üzerine çıkma istidadı göstermesidir. Yılın ilk aylarında hükümetin, yüzde 25'lik bir enflasyon nispetini muhafaza etmek için her türlü gayreti göstereceği resmi beyanlarda ifade ediliyordu. Hattâ bu uzun süre devam etti. Ama, Sayın Başbakan son ifadesinde enflasyonun yüzde 40 civarında gerçekleşebileceğini söyledi. Bu rakamın yüzde 40 ile yüzde 50 arasında gerçekleşeceği anlaşılıyor. *Başbakan ve hükümetin yapmış olduğu enflasyon tahminindeki yanılgı payının bu kadar yüksek çıkacağını biz de tahmin etmiyorduk.*

Geçtiğimiz günlerde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında 1985 ekonomik programı tartışılırken, 1985 için de enflasyon oranının yüzde 25 olacağı tahmin edilmiş. Hükümetin, 1984 için yaptığı tahmini 1985 için de tekrar etmesi, enflasyon tahmini konusunda daha muhafazakâr hareket etmeye mecbur kaldığını gösteriyor.

İkinci olarak söylenecek şey devlet bütçesidir. Bütçe açığının tahminleri aşan bir miktarda gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Bunun nasıl kapatılacağı konusu yeni bütçenin mecliste müzakere edilmesi sırasında ortaya konulursa, ki bu yeni vergiler, yeni zamlar şeklinde ifade ediliyor, o takdirde 1985 bütçesinin boyutlarının ne olabileceği daha rahat konuşulabilir. Ama, 1984 yılı gider tahminlerinin pek tutmadığı, onuncu ayın sonuçları itibariyle, görülmektedir. Bütçe açığından dolayı enflasyonun kontrol altına alınamaması tehlikesi Türkiye ekonomisi için kronik bir hastalık haline gelirse, enflasyonu önlemek için alınacak yan parasal tedbirler bir kıymet ifade etmeyebilir. Bundan endişe ederim. Ayrıca, *ne pahasına olursa olsun* ihracat politikasını ayakta tutabilmek, döviz girdilerinde bir durgunluğa veya gerilemeye meydan vermemek için takip edilen politika enflasyonu belli bir oranda tahrik eden bir politikadır. Bu itibarla, enflasyonun iç fiyatlarla dengelenmesi hadisesi fevkalade hassas bir konudur. Bir yandan bütçe açığı, bir yandan ihracat ağırlıklı bir politikanın enflasyona yansımasını önlemek son derece zor bir hadisedir.

Sayın Başbakan ve hükümet üyeleri yaptıkları beyanlarda, özellikle 1983 yılının ikinci yarısında uygulanan ekonomik ve mali politikanın 84'e yansıyan bir enflasyon artışına neden olduğunu ifade ediyorlar. Şunu söyleyeyim; 85 yılının ilk ayından itibaren ortaya çıkacak olan rakamlar 84 yılının ilk aylarında ortaya çıkan rakamlarla mukayese edilecektir. Yani, 84 yılında iktidar olan Özal, 85 yılında da iktidar olacak olan Özal'la rekabet durumunda kalacaktır. *Bir başka hükümeti, geçmiş hükümeti itham etme şansı artık olmayacaktır.* O bakımdan biz ekonomik değerlendirmelerimizi yaparken, ve "hâlâ erken" derken, ifade etmek istediğimiz hususlardan biri de buydu. Özal'ı kendi geçmiş dönemiyle mukayese edebilecek ve değerlendirebilecek kadar bir zaman geçmiş olması, geriye dönerek *başka hükümetlerin icraatları ile Özal'ı değil, Özal'ı geçmişteki kendi icraatı ile mukayese etme* imkanı vermesi açısındandır.

— İktisat politikalarının enflasyon değişkenli ağırlığının devam edeceği anlaşılıyor. 84 yılında bu hedefin gerçekleşmediğini gözönüne alırsanız, önümüzdeki 4 yılın sonunda beklediğiniz ekonomik tablo nasıl olacak size göre...

— Türkiye'nin dışında, yani uluslararası düzeyde cereyan eden ekonomik olaylarda Türkiye'yi negatif olarak etkileyecek anormal bir gelişme olmazsa, ve siyasi, özellikle siyasi ve ekonomik istikrar açısından Türkiye'nin içerisinde bir huzursuzluk ortamı gelişmez ise, be-

şinci yılın sonunda ortaya çıkacak ekonomik tablonun bu yılki ekonomik tablodan daha iyi olacağı konusundaki kanaatımı ben hâlâ muhafaza ediyorum.

— Ancak, uygulanan iktisat politikalarına yöneltilen eleştiriler son günlerde yoğunlaştı. Odalar Birliği Başkanı Mehmet Yazar'ın son iki toplantıda yaptığı açıklamalar ortaya daha somut bir eleştiri ve öneriler paketi ortaya çıkardı. Sayın Yazar, formüle ettikleri değişiklik önerilerinin kamuoyunda geniş biçimde tartışılma zamanının geldiğini belirtiyor. Ve hükümetin bu önerileri zaman geçirmeksizin yerine getirmemesi halinde sorunların daha da ağırlaşacağını ifade ediyor...

— Kamuoyunun görevi zaten politikaları tartışmak ve yeni politikalar arayışı içerisinde olmaktır. Binaenaleyh yeni bir arayış tartışması zamanı "geldi mi, gelmedi mi" ifadesini ben yanlış buluyorum. Belirli süre bir politika uygulanacak, başka hiçbir şey tartışılmayacak gibi bir yaklaşım içerisinde zaten olmamak lazım. Kamuoyunda herkesin ekonomik meseleler hakkındaki görüşleri çeşitli vesilelerle ifade ediliyor. Çeşitli yaklaşımlar içerisinde ifade ediliyor. Sayın Yazar'ın yaklaşımı da bunlardan bir tanesidir. Çok tabiî karşılanması gerekir. Aşağı yukarı her gün yapılan sempozyumlarda, toplantılarda, açık oturumlarda bunlar konuşuluyor. Hattâ bunlar bizzat Sayın Başbakan ve hükümet üyelerinin katıldığı resmî ve yarı resmî toplantılarda da konuşuluyor.

Hükümet meclisin güvenoyuna layık olduğu müddetçe, önümüzdeki yeni seçim dönemine kadar, kendi inandığı ekonomik politikaları uygulama imkanı içerisinde elbette olacaktır. Bütün mesele, hükümetin kamuoyunda oluşan ve varsa tıkanıkları giderebilecek yeni politikaların, yeni politika arayışlarının müspet olanlarını seçebilme ve zaman zaman ekonominin gerekli kıldığı bazı detay değişiklikleri yapabilme becerisini ve hoşgörüsünü gösterip, göstermeyeceği meselesidir.

— Türkiye Odalar Birliği tarafından dile getirilen eleştiriler, daha önceleri çeşitli vesilelerle kamuoyuna yansıyan, firma ve özel sektör bazında ifade edilen tekil eleştirilerden farklı bir görünüm arzediyor. Bütün bu eleştirileri kucakladığı gibi, bunlara ilişkin somut önerileri de içeriyor. Hükümetin eleştiri ve öneriler paketine tepkisi ise sadece "politika yapıyor" oldu. Sizce paketteki eleştiri ve öneriler gerçeği yansıtıyor mu?

— Bu da, tabiî, yaklaşım meselesidir. Benim başından beri üzerinde durmak istediğim husus şudur; ekonomide bir politikayı analiz ve tetkik ederken, yerine nasıl bir politika ikame olunacağını da doğru olarak ifade etmek gerekir. Böyle bir noksan var ise, o takdirde bu tetkiklerin, bu analizlerin politik olabileceği intibaı ortaya çıkabilir. Türkiye geçtiğimiz dönemlerde bunları çokça yaşadı, biliyorsunuz. Sloganlar mücadelesi deniyordu buna. Şimdi durum çok farklıdır. Daha önce ifade ettiğim gibi, 24 Ocak Kararları'nın temel prensipleri, Türkiye'de ekonomi tartışılırken, tercihlerin, doğruların dışına çıkma zorluğunu beraberinde getirmiştir. Mesela sabit kur politikası uygulandığında, negatif faiz uygulandığında veya ihracatı teşvik için uygulamalar yapıldığında, bunun Türkiye ekonomisine ne getirip, ne götüreceğinin açıkça ifade edilmesi ve bu açıkça ifade edildiği takdirde, bunun sonuçlarına da katlanılabileceği, çünkü katlanılması gerektiği veya neden katlanılması gerektiğinin açıkça ifade edilmesi durumunda, tartışmaların çok daha canlı ve çok daha sıhhatli olacağı muhakkaktır.

Ben Mehmet Bey'in görüşleri ve tenkitleri ile Sayın Başbakanın O'na verdiği cevapların, değerlendirmelerin tartışmasına girecek değilim. Bu benim konumun dışında. Ben sadece, Mehmet Bey'in ekonomik konularda neler söylemiş olduğunu değerlendirmek isterim. Zaten Sayın Başbakan'ın huzurunda yapılan "Odalar Birliği-Özel Sektör Zirve Toplantısı"nda sunulan raporda, aşağı yukarı benzer şikayetler dile getiriliyordu. Ben de toplantıda bulundum. Müzakereleri başından sonuna kadar takip ettim. İfadelerden politik sonuçlar çıkar mı, çıkmaz mı veya böyle bir maksat var mıdır, yok mudur tartışmalarında kesinlikle taraf olmak istemem. Ama şunu ifade etmek isterim ki, Mehmet Yazar'ın konuşmalarında ortaya koymak istediği ekonomik noktaları, sadece politik maksatlarla ifade edildiği şeklinde değerlendirmemek gerekir. Üzerinde durulması gereken bazı noktalar vardır. Bilhassa benim de daha önce ifade ettiğim gibi, enflasyonla mücadeleyi bir numaralı sorun olarak ele alan bir hükümetin, enflasyon rakamının aşağı çekilmemesinde, aksine 1983 rakamının bir hayli üzerine çıkacak seviyeye gelmesinde, enflasyonla mücadele yönteminin tartışılabilir olması, yeni arayışlar içerisine girilmesini ben tabiî karşılarım. Ve zannediyorum, bu kamuoyunda tartışılmaya devam edecektir. Ve bütçe müzakereleri sırasında, özellikle parlamentoda tartışılması icab edecektir.

NİHAT TUNA

Yavuz Zeytinoğlu:
Odalar Birliği ile uzun süredir ilk kez mutabıkız

— Odalar Birliği'nin son toplantılarında, hükümetin ekonomik politikası oldukça *"kararlı"* biçimde eleştiriliyor. Özellikle Birlik Başkanı Mehmet Yazar'ın söyledikleri, *"hükümete alternatif göstermek"* şeklinde yorumlanıyor ve kendisini yeni bir siyasi partinin oluşum süreci içinde bulunduğu savı ortaya atılıyor. Odalar Birliği'nin ve Mehmet Yazar'ın bu tutum alışlarını siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Odalar Birliği'nin son toplantılarında ve Eskişehir'deki "ekonomik konsey"inde, gerçekten uygulanan ekonomik politikaya ilişkin olarak belirli bir tutum değişikliği içinde olduğunu gözlemlemek mümkün. 24 Ocak kararları, başlangıçtan bugüne kadar Odalar Birliği tarafından sürekli ve yakından destekleniyordu. Şimdi ise, üretimi artırmaya dönük bazı değişikliklere gidilmesi temel düşüncesiyle yeniden ele alınması söz konusu. Belki, 24 Ocak Kararları'nın yeni bir rotaya oturtulması denebilir...

— Yazar'ın son konuşmalarını 24 Ocak Kararları'nın reddi olarak değerlendirenler var...

— Bunu tartışmak gerek. 24 Ocak Kararları'nın getirdiği bazı gelişmeler var ki, bunlardan zaten artık dönmek mümkün değil. Bazı uygulamalar da herkes tarafından kabul görüyor. Dolayısıyla, tam manasıyla bir değişiklik için henüz erken. Fakat, 24 Ocak Kararları hakkında bizim Eskişehir Sanayi Odası olarak bu kararların açıklanmasından hemen sonra söylediklerimizin, şimdi Odalar Birliği tarafından dile getirildiğini görmek ilginçti ve bizi sevindirdi.

— Sizin 24 Ocak Kararları'na karşı aldığınız tutumu açıklar mısınız?

— Biz, 24 Ocak Kararları'nı eninde sonunda yatırıma ağırlık vermeksizin enflasyonun yenilemeyeceğini vurgulayarak eleştirmiştik. Ancak, 24 Ocak Kararları'nın hiçbir zaman körükörüne karşısında olmadık. 24 Ocak Kararları'nın iki yönü vardır. Uygulama yönü ve temel felsefesi. Uygulama yönünden, desteklenecek kararlar da alındı. Türk Parasının Kıymetini Koruma mevzuatının değiştirilmesi gibi... yeniden-değerleme gibi. Ama bunları tek tek ele almak doğru değil. Bu ekonomik politikanın felsefesi ile şahsen hiçbir zaman uyuştuğumu söyleyemem. Kısa dönemli olarak manalı olabilse de 5-6 yıl sürmesi halinde üretimi durdurucu, talebi kısıcı bu politikaların ulusal sanayi politikası ile uyuşması mümkün değil.

— Tutumunuzun oldukça net olmasına karşın, 24 Ocak Kararları'na karşı fazla keskin çıkışlarda bulunmadınız...

— Çünkü daha önce uygulanmakta olan ekonomik politika ile de tam uyuşmuyorduk: Onun da destekçisi değildik...

— Odalar Birliği yönetiminin *şimdi* bu politikalara karşı çıkmasının nedeninin ne olduğunu düşünüyorsunuz?

— Günlük politikalar düzeyinde Odalar Birliği ile yakın bir temasımız yoktur. Ama, bir gözlemci olarak, bu karşı çıkışın kökeninde, bizim 3-4 sene önce söylediklerimizin olmaya başlamasını görüyorum. Belirli bir ölçeğin altındaki tüccar ve üretimci büyük sıkıntılarla karşı karşıya. Toplantılarda duyuyoruz; çeşitli odaların temsilcileri çok acı, çok tahrik edici sözler söylüyorlar. Odalar Birliği'nin kendiliğinden bir politika oluşturduğunu zannetmiyorum.

— Anadolulu sanayicilerin sorunlarını ve taleplerini dayatmalarının, Odalar Birliği'nin tutumunun netleşmesinde -özellikle Eskişehir toplantısıyla birlikte- etkin olduğu söyleniyordu zaten...

— Çünkü 'belirli bir ölçeğin altındaki tüccar ve üretimci' zaten Anadolulu. Yıllardır İstanbul ve diğer kentlerde sanayileşme durdurulmuş vaziyette. Büyük kentlerdeki sanayici yatırımını çoktan tamamlamış, borcunu ödemiş. Eskişehirli sanayici ise, 1980 yılına yatırımlarının ortasındayken girdi. Kur garantisinin kalkması, kur farklarının defalarca ve defalarca artması, faizlerin tırmanması Anadolulu sanayiciyi zor durumda bıraktı. Büyük kentteki sanayicilerin "birikmişleri" vardı; biz borçluyduk. Yatırımlar tamamlanmış olup da 10 sene sonra 24 Ocak Kararları alınsaydı, belki de Eskişehirli sanayicinin gıkı çıkmayacaktı: Bizim yankı bulmayan bir önerimiz olmuştu: Türkiye'de, anlattığım biçimde birçok hareketsiz yatırım var. Bunlar dururken başka bölgelere büyük teşvikler verip yeni yatırımlar yapmak, bazı kaynakları harekete geçirmemek demek. Ben, oldukça küçük bir kaynakla tam kapasiteli üretime geçebilecek durumda, yalnızca Eskişehir'de iki büyük fabrika biliyorum: *"Başkası alsın, işletsin"* deniyor. Kimse almaz: Dağ gibi borç var. Ancak icra yoluyla satılabilir. O da uzun sürer ve üzücü bir şeydir.

— Siz, bu söylediklerinizçerçevesinde alternatif öneriler ve politikalar düşünüyor musunuz?

— Çok sayıda önerimiz oldu. Fakat bir buçuk senedir öneri getirmiyoruz. Çünkü yansımıyor. Artık düzeltme önerilerinin etkili olacağı dönemi geçtik. Ben *"Fonlar 300 dolar değil, 200 dolar olsun"* gibi "ince ayar" önerilerle herhangi bir şeyin değiştirilebileceği düşüncesinde değilim. Bir anlayış değişikliği gerekiyor. Bir duyarlılığın gelmesi gerek. Ekonominin yönetminde belli kurallar konuyor. En büyük sıkıntı, bu kuralların ne kadar yürürlükte kalacağının bilinmemesi. Bundan sonra, her şey tabiata terkediliyor. Olan bitenler karşısında oluşan hiçbir duyarlılık yok. Bu bizi çok rahatsız ediyor. Halbuki, banka-firma ilişkilerinin hareketsiz yatırımlar sorunun, hepsinin önce bir *sorun* olarak kabul edilmesi, ele alınması gerek. Bunlar bir *sorun* olarak gündeme gelmezse, politika öneremezsiniz.

— Peki, bundan sonra ne olacak?

— Ekonomi politika bellidir: *"Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir"*. Benim tanıdığım kadarıyla, Özal politikasını aynı biçimde sürdürecektir. Şunu da belirteyim: şimdiye kadar çok sağlam bir alternatif de oluşturulamadı. Eleştiriliyor, ama alternatif oluşturulmuyor. Alternatif yoktur demek istemiyorum! Biz her zaman Türkiye'nin kalkınmasında ana motifin, sanayi olmasından yanayız. Sanayinin de ulusal nitelikte oluşması gerektiğini vurguluyoruz. İhracatın önemini de yadsımıyoruz, ama bunun da üretime bağlı olduğu açık... Şu anda sıkıntı içinde olan bankalar ve fabrikalar ayrı teknenin içindedir ve bu tekne ulusal sanayimize sıkıca bağlıdır...

— Son bir soru: Mehmet Yazar'ın söylediklerine -bu çerçevede- katılıyor musunuz?

— Eskişehir'deki konuşmasında, genel olarak, hemen hemen mutabık kaldık. Bu mutabakat da, uzun süreden beri ilk kez oluyordu.

TANIL BORA

Yaklaşık yedi yıldır
Ekonomide istikrar arıyoruz

Ünlü istikrar programı, bırakalım her şeyi, kendi amaçlarına ulaşmadaki başarısı açısından sınanmalıdır. Kanımca bu sınavın sonucu başarısızlıktır. Diğer bir deyişle, istikrar programı kendi amaçlarını gerçekleştirmede dahi başarı sağlayamamış bir uygulamadır.

TANER BERKSOY

İstikrar sözcüğünün bu denli uzun süre ve yoğun biçimde dillerde dolaştığı başka bir dönem olmamıştır herhalde. Ekonomide bozulan görüntü karşısında ilk istikrar denemesinin 1977 yılında başlatıldığı düşünülürse, demek ki yaklaşık yedi yıldır ekonomide istikrar arıyoruz. 1984'ün son aylarında ekonomiye baktığımızda aranan istikrarın hâlâ sağlanamadığı görülüyor. İstikrar arayışlarının son beş yılında ortodoks bir "istikrar programının" oldukça katı ve inatçı biçimde uygulandığı da gözönüne alınırsa neden hâlâ istikrar sağlanamadığı sorusu gündeme gelir. Bu sorunun yanıtı istikrar programının kendi mantığı çerçevesinde değerlendirilmesinden türetilmelidir.

1980 Ocağında uygulamaya konulan ünlü *istikrar programı*, 1983 sonundaki siyasal değişime rağmen, günümüzde de, hemen hemen aynı kadrolarla, sürdürülmektedir. Program başlangıcından itibaren yoğun olarak eleştirildi. Eleştiriler genellikle programın zaten amaçlamadığı, bilinçli olarak gözardı ettiği ya da niteliği gereği ihmal etmesi zorunlu olan noktalara yöneltildi. Bu eleştiriler doğru bir perspektifin çizilebilmesi için gerekli ve yararlı girişimlerdi. Bu arada, programın bağnaz yandaşları dışında, kimse programı kendi amaçlarına ulaşmadaki başarısı açısından irdelemedi. Yaklaşık beş yıldır uygulamada olan programın 1984 sonunda ulaştığı sonuçlar böyle bir değerlendirmeyi zorunlu kılıyor. Ünlü istikrar programı, bırakalım her şeyi, kendi amaçlarına ulaşmadaki başarısı açısından sınanmalıdır. Kanımca bu sınavın sonucu başarısızlıktır. Diğer bir deyişle, istikrar programı kendi amaçlarını gerçekleştirmede dahi başarı sağlayamamış bir uygulamadır.

Bu önemli bir saptamadır. Bu kanıya varmamızın genel ve özel nedenleri vardır. Nitelikleri itibariyle kısa dönemli olmak zorunda olan bir istikrar programının neredeyse orta vadeli bir plan dönemi kadar uzun bir süre uygulanması ve perspektif olarak da başka bir uygulama vaad edilememesi, ulaşılan sonucun başarısızlık olduğunun genel kanıtıdır. Aynı sonuca, son beş yılın amaçlananlar açısından yapılacak bir muhasebesinden de ulaşmak mümkündür.

İstikrar programının amaçları

1980 Ocak ayında uygulamaya konan istikrar programının açık ve zimni olmak üzere iki grup amacı vardır. Açıkça ifade edilen ve savunulan amaçlar şöyle özetlenebilir:

1. Enflasyonu önlemek,
2. Dış ödemeler dengesini sağlamak,
3. Piyasa koşullarını yaygınlaştırarak fiyat göstergelerini düzeltmek.

Bu çerçevesi ile istikrar programı ortodoks bir istikrar arayışının tipik örneğidir. Ancak açıkça ifade edilen bu amaçlara, pek açıkça söylenmeyen ama dikkatli izleyiciler tarafından hemen saptanabilecek olan, *zımni amaçları* da katmak gerekir. Bunlar programın uygulanmasında kaçınılmaz araçlar olarak tanıtılmalarına rağmen, istikrar programının ideolojik tercihlerinin belirlediği amaçlardır. Bu *zımni amaçlar* şöyle özetlenebilir:

1. Enflasyona neden olduğuna inanılan emek gelirlerini (ücretler, maaşlar vb.) gerileterek, gelir dağılımını değiştirmek,
2. Kaynak dağılım süreçlerini bozduğuna ve enflasyonist baskılara yol açtığına inanılan kamu kesimini daraltmak,
3. Dışa kapalı olduğuna inanılan ekonomiyi dışa açmak ve kalkınma stratejisini bu yönde değiştirmek.

Bu iki grup amaç arasındaki ilişkiler önemlidir. Uygulamada iki grup amaç iç içe girmiştir. İkinci grupta sayılan *zımni amaçlar*, birinci gruptaki açık amaçların gerçekleştirilmesinde *araç* olarak kullanılmıştır. Bu saptama iki açıdan önemlidir. Birincisi, araç gibi gösterilen *zımni amaçların* 1980 istikrar programının temelindeki ideolojik tercihleri yansıtıyor olmasıdır. Açıkça ifade edilen ve ön plana çıkartılan amaçlar nesnel tercihler görüntüsü verirken, arka planda tutulan *zımni amaçlar* ekonomik istikrar konusuna yaklaşımın öznel tercihlerini oluşturmakta ve programın dünya görüşünü yansıtmaktadır. İkinci nokta, istikrar programının genel başarısızlığında *zımni amaçların* oynadığı roldür. Özellikle bu amaçların araç gibi kullanılması istikrarın gerçekte geri planda kalmasına neden olmuştur. Öte yandan, dikkat edilecek olursa, zımni amaçlar temelde toplumun mevcut üretim düzenini ve üretim ilişkilerini zorlayıcı hedeflerdir. Bu hedeflerde kısa dönemde kalıcı başarılar sağlamak güç olduğu gibi, sık sık darboğazlara takılmak da kaçınılmazdır. İstikrar sorununa böyle bir tercihler kümesi ile yaklaşmak baştan başarısızlığa mahkûm olmak demektir.

İstikrar programının uygulaması

İstikrar programının amaçları açısından uygulamasına baktığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Programın açıkça ifade ettiği amaçlarının başında enflasyonu önlemek gelmektedir. Programın enflasyon olayına bakışı oldukça yalın ve mekaniktir. Enflasyon bütünüyle bir parasal olgu olarak algılanmış, politika araçları da buna göre saptanmıştır. İleride değineceğimiz gibi programın temel yanılgılarından birisi budur. Yapısal özellikler gösteren enflasyona, salt parasal önlemlerle ve sadece talep yönünden çözüm aramak, kısa sürede ciddi kısır döngüler yaratmıştır.

Hızlanan enflasyona karşı uygulamaya konan sıkı para, dar kredi ve yüksek faiz gibi parasal araçlar, aşırı olduğuna inanılan talebi düşürmek amacına yöneliktir. Ancak, perde arkasında iki ana araç daha talebi geriletmek amacıyla kullanılmıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi araçtan ziyade gizli birer amaca benzeyen bu uygulamalardan birisi emek gelirlerini geriletmek, diğeri ise kamu kesiminin etki alanını daraltmaktır.

İstikrar programının açıkça ifade edilen diğer bir amacı olan dış ödemeler dengesinin sağlanmasında temel araç olarak kur politikası kullanılmıştır. Türk Lirası'nın sürekli olarak değeri düşürülmek suretiyle cari işlemler açığı kontrol altına alınmak istenmiştir. Cari işlemler açıklarının temelinde yatan ticaret açıklarının kapatılmasında ise adeta tek taraflı olarak ihracata ağırlık verilmiştir. Kur politikası yanı sıra bir dizi sübvansiyon ve vergi önlemi ile ihracat özendirilmeye çalışılmıştır. Ekonominin temel işleyiş mekanizmaları açısından bakıldığında ihracatın reel bir olgu olduğu açıkça görülür. Oysa istikrar programı abartarak ön plana çıkarttığı ihracat olgusuna, tek yanlı olarak, sadece parasal önlemlerle beslenen bir ticaret olayı olarak bakmıştır. Programın bir diğer temel yanılgısı da budur. Reel kesimi işlemeyen bir ekonomide ticaretin alacağı boyut sınırlı kalmaya mahkûmdur. Uygulamada ihracatın da bu sınırlamaya çarptığı gözlenmektedir.

1980'de uygulamaya konan istikrar programının açık amaçlarından birisi de piyasa ekonomisi koşullarına etkinlik ve yaygınlık kazandırmaktadır. Yeni faiz ve döviz kuru politikaları yanı sıra kamu kesiminin zam politikası bu amaca yönelik işlevler taşımaktadır. Temel sınai ve tarımsal ürünlerden devlet sübvansiyonlarının kaldırılması da benzer kaygılara yönelik uygulamalardır. Piyasa ekonomisi koşullarını yaygınlaştırma konusunda da istikrar programı yanılgı içindedir. Türk ekonomisinin yaygın piyasa türü olan tekelci ve oligopolcü piyasalar görmezlikten gelinerek, rekabetçi piyasalar varsayımıyla fiyat belirleneceğini ummak, bir süre sonra enflasyonu besleyen bir mekanizma yaratmıştır. Durgunluk içinde bir ekonomide kamu kesimini daraltmayı amaçlamak ise öznel tercihlerin getirdiği bir yanılgıyı simgelemektedir.

İstikrar programının sonuçları

1980 istikrar programı yukarıda kısaca değindiğimiz amaçları, araçları ve temel tercihleriyle beş yıldır uygulanan bir bütündür. 1984'ün son çeyreğinde programın elde ettiği sonuçları irdeleyecek kadar vakit geçmiş, veri birikmiştir. Dolayısıyla, programın kendi amaçlarına ulaşmadaki başarısı sınanabilir.

İstikrar programının adeta abartarak ön plana çıkarttığı enflasyonu önlemek ve ekonomide fiyat istikrarını sağlamak amacına tam anlamıyla ulaştığını söylemek olanaksızdır. Programın ilk yılı olan 1980'de fiyat artış hızı savaş sonrası dönemde görülmemiş bir düzeye yükselerek üç haneli bir orana (yüzde 107.2) ulaştı. Toptan Eşya Fiyatları İndeksi'ndeki bu sıçramadan sonra fiyat artış hızı yavaşlayarak 1981'de yüzde 36.8 ve 1982'de yüzde 25.2 düzeyine indirildi. Ancak, fiyat artış hızı 1983'de yeniden artarak yüzde 35.6 düzeyine çıktı. 1984'de ise bu hızın yüzde 50 oranı civarına yükseleceği tahmin ediliyor. Fiyat artış hızlarının irdelenmesinden ortaya çıkan bu tablo, son beş yılda enflasyonu önleme amacına ulaşılamadığını gösteriyor. İstikrar programı en önem verdiği ve uğruna ciddi fedakârlıklar istediği temel amacını gerçekleştirmede kesin bir başarısızlıkla karşı karşıyadır.

1980 istikrar programının ikinci amacı olarak saydığımız dış ödemelerde denge sağlamak konusunda da fazla bir başarı kaydettiği söylenemez. Programın özel ağırlık verdiği ihracat açısından bakılacak olursa kısmi bir başarı sağlandığı söylenebilir. Ancak dış ödemeler konusunda istikrar programının ulaştığı noktanın salt ihracat açısından değerlendirilmesi yanıltıcı olur. Konuya bütünüyle ödeme bilançosu düzeyinde bakıldığında programın sanıldığı kadar başarılı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, 1981 ve 1982 yıllarında ihracatta sağlanan hızlı artışlar dış ödeme sorununu çözmemiş, tersine, ticaret dengesi ve cari işlemler dengesi önceki dönemlere kıyasla bozulmuştur. İstikrar programının ilk yılında dış ticaret açığı Cumhuriyet döneminde ilk kez 5 milyar dolar düzeyine yükselmiş, cari işlemler açığı ise 3 milyar doları aşmıştır. 1982'de ithalatın duraklaması nedeniyle kontrol altına alınabilen ticaret ve cari işlemler açıkları 1983'te, bu kez ihracatın gerilemesi ve işçi dövizlerinin azalması nedeniyle, tekrar artmıştır. 1984'te ihracatın yeniden canlılık göstermesi ticaret açığını azaltabilecektir. Ancak görünmeyen işlemlerden sağlanan döviz gelirlerindeki gerilemeler, 1984 sonunda umulandan büyük bir cari işlemler açığının ortaya çıkacağına işaret etmektedir. Dış ödeme açığını dengeleme amacına ulaşmadaki başarısı açısından değerlendirildiğinde, 1980 istikrar programının ciddi bir başarı sağlayamadığı rahatlıkla söylenebilir.

Kendi amaçlarına ulaşmadaki başarısını irdelediğimiz istikrar programının diğer bir açık amacı bozulan fiyatlar sistemini yeniden düzenlemek ve piyasa ekonomisi kurallarına etkinlik ve yaygınlık kazandırmaktır. İstikrar programı bu amacını gerçekleştirme konusunda da başarılı olamamıştır. Mal ve girdi fiyatlarının belirlenmesi açısından bakacak olursak temel mal sübvansiyonlarının kaldırılması veya azaltılması dışında somut bir gelişme olmamıştır. Tersine, geçmiş dönemde daha serbest koşullarda, karşılıklı pazarlık sürecinde belirlenen ücretler direk müdahale altına alınmıştır. Tersi ifade edilmekle (ve hatta denenmekle) birlikte döviz ve faiz ko-

nularında serbest piyasalara dönüş gerçekleştirilememiştir. Bu konuda abartılarak ön plana çıkartılmış olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin fiyat politikaları ise serbest piyasa düzenine yönelişin en ufak bir işaretini dahi vermemektedir. Burada Hazine sübvansiyonunun yerini "fiyat zammı" politikası almış olup, ikisi de benzer şekilde müdahaleci ve enflasyonist politikalardır. Bu konuda dikkati çeken diğer bir nokta da azaltılmasına çalışılan kamu kesimi boyutunun istikrar programı döneminde genişlemiş olmasıdır. Ekonominin içine itildiği durgunluk ortamında, tersine gayretlere rağmen, kamu yatırımları göreli olarak genişlemiş ve toplam yatırımlar içindeki payı 1979'da yüzde 54'den 1983 yılında yüzde 60'ın üstüne yükselmiştir. Özel girişimci istikrar programının sanırım en çarpıcı çelişkilerinden birisidir bu.

Bu noktaya kadar 1980 İstikrar Programı'nı kendi ilan ettiği amaçlarına ulaşmadaki başarısını irdeledik. Sonuçta pek bir başarı olmadığı açıktır. Kaldı ki, bir de programda amaçlanmayan, hatta bilinçli olarak ihmal ya da feda edilen konular söz konusudur. Bunlar bu yazımızın kapsamı dışındadır. Ancak, istikrar programı döneminde gelir artış hızının gerilediği ve kaynak yaratılması ve kullanılmasında ciddi başarısızlıklarla karşılaşıldığı mutlaka vurgulanmalıdır. Örneğin, sabit fiyatlarla 1978'de 4.906 TL'dan kişi başına gelir, dönem içinde gerilemiş ve 1983'te 4.895 TL olarak gerçekleşmiştir. 1984'te bu konuda ciddi bir gelişme olması söz konusu değildir. İstikrar programı döneminde kaynak yaratılmasında da ciddi gerilemeler vardır. Örneğin, cebri tasarrufları oluşturan vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı 1979'da yüzde 19.3'den 1982'de yüzde 17.4 düzeyine inmiştir. 1984 yılının son aylarında ekonomi gündeminin temel konusu bütçe açığı olduğuna göre, bu konudaki gerilemenin vahim boyutlara ulaştığı kolaylıkla tahmin edilebilir. Yurt içi toplam tasarruflardaki gerileme ise daha belirgindir. 1979'da GSMH'nın yüzde 20'si düzeyinde olan tasarruflar 1983'te yüzde 17.7 düzeyine inmiştir. Gelir artışlarının durakladığı, gelir dağılımının hızla bozulduğu bir ortamda hâlâ faiz gibi yanlış bir uyarıcıdan medet umuluyor olması, 1984 yılında da tasarruflar konusunda ciddi bir başarı beklenmesini olanaksız kılmaktadır. Görüldüğü gibi durgunluk ve atıl kaynak yaratan istikrar programı, bu fedakârlığa rağmen, kendi amaçları olan istikrar ve dengeyi de sağlayamamıştır. Bunun nedenlerine de kısaca değinmekte yarar vardır.

Başarısızlık nedenleri

1980 istikrar programının temel amacı olan fiyat istikrarı sağlamadaki başarısızlığı birçok nedene bağlanabilir. Bunlara sadece işaret etmekle yetineceğiz. Kanımızca temel yanılgı enflasyon olayının bütünüyle konjonktürel-parasal bir talep şişkinliği olarak algılanmasında yatmaktadır. 1980 sonrası dönemde gelir dağılımının ücretler ve tarım aleyhine bozulduğu ve talebin önemli ölçüde geriletildiği açıktır. Buna rağmen fiyat artışları durmamış, tersine son iki yılda hızlanmıştır. Bu gelişme enflasyonu salt bir talep olayı olarak düşünmedeki yanılgıyı ortaya koymaktadır kaldı ki, üretimde kapasite kullanımının düşük, işsizlik oranının yüksek olduğu bir ortamda *talep enflasyonundan* söz etmek doğru olmaz. Bu koşullarda faktör kullanımını sınırlayan *yapısal etkenler* ve bunların neden olduğu *yapısal enflasyon* geçerlidir. Yapısal enflasyon koşullarında enflasyona sadece talep kısıcı, parasal önlemlerle yaklaşmak, son yılların tecrübesinin de gösterdiği gibi, fiyat artışlarını bir süre yavaşlatır, ancak kesin ve kalıcı bir çözüm getirmez. Kısacası, hastalık bir süre gizlenir, fakat kesin olarak tedavi edilemez. Bu gerçek 1983 ve 1984 yıllarında açıkça ortaya çıkmıştır.

Enflasyon konusunda diğer bir yanılgı da piyasa türü ve fiyatların oluşumuna ilişkin yapısal bir özelliğin gözardı edilmesidir. Son yıllarda yapılan araştırmalar Türk ekonomisinde, özellikle sanayi kesiminde, tekelci-oligopolcü piyasa türlerinin yaygın olduğunu, fiyatların ise genellikle mark-up fiyatlaması şeklinde belirlendiğini ortaya koymuştur. Talep daralırken fiyatların yükseltilebilmesi bu piyasa türlerinin belirgin özelliğidir. Bu durumda parasal (para arzı) ve reel (ücretler) sınırlamalarla talep geriletilse dahi, üretici birimler buna hasılalarını artıracak şekilde fiyat yükselterek tepki göstermektedirler. Öte yandan, döviz ve kredi gibi sınai üretimin iki önemli girdisinin fiyatlarının kur ve faiz politikası yoluyla sürekli yükseltilmesi mark-up fiyatlaması sonucu oluşan fiyatları da sürekli artırmaktadır. Bu koşullarda açık bir maliyet enflasyonu ortaya çıkar. Başlangıçtan beri çok açıkça görülen bu noktanın birçok kişi tarafından yeni keşfedilmesi 1984'ün önemli gelişmelerinden birisidir.

İstikrar programının başarısının sınırlı olduğu diğer alan dış ödemeler dengesidir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, salt ihracat açısından bakıldığında önemli gelişmeler varmış gibi görünen tablo, tüm ödeme pozisyonuna bakıldığında yok olmaktadır. Burada önemli bir noktaya dikkati çekmekte yarar vardır. Dış ödemelerde tarihimizin en önemli açıklarını verdiğimiz bir dönemde, problemsiz, rahat ve hatta başarılı olduğumuz izlenimini veren olgu dönem içinde sağlanan dış borçlardır. 1980-1983 döneminde toplam olarak 8.8 milyar dolar taze kredi ve borç sağlanmıştır. Aynı dönemde 3.1 milyar dolar dış borç ödemesi yapıldığına göre, net kredi girişi 5.7 milyar dolardır. Bu saptama iki açıdan önemlidir. Birincisi, önceki dönemde yaşanan ve ekonomiyi tıkanma noktasına getiren önemli etkenlerden birisi olan dış borçlanma eğiliminin devam ediyor olmasıdır. İkinci nokta ise daha da önemlidir. 1970'li yıllarda dış borçlanma uzun süre ekonomik canlılığın sürdürülmesini finanse etmiştir. 1980'li yıllarda ise borçlanma ekonomik durgunluk, işsizlik ve çözümsüzlüğü finanse etmektedir.

Programın başarılı gibi göründüğü ihracat alanındaki bazı yapısal sınırlara da değinmek yararlıdır. Bunlardan birincisi, son yılların uygulamalarının da gösterdiği gibi, ihracatın kur değişmelerine ve özellikle sübvansiyonlara aşırı duyarlı olmasıdır. Uzun yıllar dışa kapalı bir gelişme göstermiş ve üretim yapısı buna göre belirlenmiş bir ekonomide bu olağan bir yapısal özelliktir. Bu yapısal özelliği ihmal edip, ihracatı yapay desteklerle uzun dönemli bir trende oturtmak olanaksızdır. 1983 ve 1984 yılları bu konularda alınacak derslerle doludur.

İhracat konusunda diğer önemli bir nokta ihracat ile yurt içi talep arasındaki ilişkinin iyi anlaşılmasıdır. İstikrar programı dönemindeki ihracat artışı, yurt içi talebin daraltıldığı bir ortamda, yapay desteklerle zorlanarak sağlanmıştır. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, yurt içi talep gelir bölüşümünün ücretliler ve tarım kesimi aleyhine ciddi ölçüde bozulması yoluyla daraltılmıştır. İhracat artışlarının sınırının gelir dağılımındaki bozulma tarafından çizildiği açıktır. Bu anlamda ihracat da bir yapısal duvara çarpmıştır. Gelir dağılımındaki bozulmanın toplumsal ve ekonomik sınırına gelindiğinde, durgunluk sürdürülürse, ihracatın artırılması olanaksızdır.

İhracat artışlarının temelde üretim artışlarına bağlı olacağı açıktır. Türkiye gibi GSMH'nın yüzde 50'si hizmetler kesiminde üretilen bir ekonomide bu bağımlılık daha da belirgindir. Hizmetler kesiminin üretiminin ihracat olanağı yoktur. Buna göre, GSMH'nın yüzde 15'i oranında ihracat yapılabilmesi için, ihraç edilebilir ürünlerimiz olan sınai ve tarımsal üretimin yaklaşık yüzde 30'a ulaşan bir parçası yurt dışına satılmak zorundadır. Bu ise oldukça yüksek bir ihracat oranıdır. Bu koşullarda, yıllık dalgalanmalar dışında, ihracat artışlarının sınai ve tarımsal üretim artışlarına bağlı olacağı açıktır. İstikrar programının temel çelişkisi de burada yatmaktadır. Son beş yıldır abartılarak ön plana çıkartılan ihracat olayına, sadece bir ticari sorun olarak bakılmış, arkasındaki üretim olayı bütünüyle ihmal edilmiştir. Üretimde canlanma olmadıkça ihracatta 1981-1982 sıçramasını tekrarlamak sadece hoş bir hayal olmaya mahkûmdur.

Sonuç

Türkiye yedi yıldır ekonomisinde istikrar aramaktadır. Bunun son beş yılı katı bir istikrar programının inatçı uygulamasıyla geçmiştir. 1984 yılı sonunda ekonomideki manzara-i umumiye aranan istikrarın hâlâ sağlanamadığını göstermektedir. İstikrar programını baştan beri eleştirenler açısından bu sonuç şaşırtıcı değildir. Türk ekonomisinin gelişme biçimi ve yönü ile yapısal özelliklerini bilenler için, söz konusu istikrar programının başarı sağlamasının olanaksız olacağı öteden beri bilinen bir şeydi. Kanımızca, genelde gelir dağılımını emek gelirleri aleyhine bozarak kontrol altına alınmaya çalışılan enflasyon yüzde 25 civarında bir yapısal sınıra takılmıştır. Yeni ve yapıyı değiştirerek politikalar oluşturulmadığı yıllık enflasyon oranını bu düzeyin altına düşürmek son derece güç ve risklidir. İhracat ise, ekonomik durgunluk sorunu çözülmediği sürece, yılda 6-7 milyar dolar civarında dalgalanacaktır. Bunun da ödeme bilançosu sorunlarını çözemeyeceğini artık görmek gerekir. Piyasa ekonomisi hayalleri içinde kamu kesimini gözden çıkartmak ise pahalı bir hayaldir. Gereken, kamu kesimini rasyonel ve etkin bir çalışma düzenine geçirmektir.

1984 sonu itibariyle ekonomiye bakıldığında, istikrar programının 1980'de olduğundan daha fazla yapısal sınırlara dayandığı söylenebilir. Kanımızca mevcut yönetim hızla bir yol ayrımına yaklaşmaktadır. Yeni bir uyarıcı gelmediği takdirde, mevcut politikalarda ısrar edilerek son beş yılın başarısızlık tablosunu değiştirmek olanaksızdır. Dolayısıyla, ya yeni bir uyarıcı bulunacak, ya da istikrar politikalarından ödün verilerek, yeni yaklaşımlar üretilecektir. Gözlenen eğilimler yönetimin, uzun dönemde ciddi tehlikeler içeren yeni bir uyarıcı peşinde olduğunu göstermektedir. Bu yeni uyarıcı dış borçlanma ve yabancı sermaye akımıdır. Mevcut politika tercihlerinden pek fazla ödün vermeksizin, ulaşılan tıkanma noktalarını aşabilmenin tek yolu olarak dış borçlanma görülmekte ve gösterilmektedir. Bu yöntem ise Türkiye'yi 1970'lerin sonundaki bunalım noktasına getiren ve son beş yıldır çözümsüzlüğe takılıp kalmaya mahkûm eden bir yöntemdir. Borçlanmanın sağlayacağı kısa bir canlanmayı ciddi bir bunalımın ve uzun yıllar alan istikrar arayışlarının izleyeceği artık bilinmektedir. Çözüm sorunlara gerçekçi politikalarla yaklaşmakta yatar. Aksi takdirde son on yılın senaryosu aynen tekrarlanır.

Aziz Nesin:

Gerçekte Atatürk düşmanı olanlar Atatürkçü kesildiler

Yetmiş yaşını süren Aziz Nesin'in içi şu sıralar rahat mı? Değil. Neden değil? Çatalca'daki Nesin Vakfı'nın ayda iki milyonu bulan giderleri ve türlü sorunları desem, yetmez. Kendi sağlık durumu desem, yetmez. Gelininin hastalığı desem, yetmez. Adam diye sarıldığı kişilerin cılk çıkması desem, yetmez. Dağ gibi biriken harcamaları karşılamak için insanüstü çaba gösterme zorunluğu desem, yetmez. Türkiye Yazarlar Sendikası'nın peşinden gelen Aydınlar Davası'ndan sonra patlayıveren (Barış-2) bombası desem, yetmez.

Ya bunların hepsi birden desem? Eh, o zaman biraz su kaldırır!

"Aydın Sorunu"nun ne hikmetse birdenbire öne çıktığı şu günlerde onu, yeni kurulan "Ekin Ayşe"nin yoğun çalışmaları içinde yakaladım. Bir iki saat süren laf alışverişimizi sizlere olduğu gibi aktarıyorum:

— Aydın nedir, ne değildir? Aydın olmanın ölçüleri diploma, görev, makam gibi yüzeydeki görünüşler midir? Aydını belirleyen görünür-görünmez başlıca özellikler nedir?

— Pek çok kavram gibi, aydının da kesin tanımı yapılamaz. Yapılmamalıdır da. Çünkü, kavramların zamanla içerikleri ve kapsamları değişir. Örneğin yirminci yüzyılın başlarında aydın tanımlanırken, aydının sorumu pek söz konusu olmuyordu. Birinci Dünya Savaşı sonundaki o ilk karamsarlık döneminden sonra aydınlar savaşın niçin önlenemediğini düşünmeye başladılar ve o savaşta aydının sorumunu arayarak, buna benzer bir dünya savaşının bir daha yinelenmemesine çalıştılar. Paris'teki o ünlü yazarlar toplantısında aydının sorumu sorunu çok konuşuldu.

Aydınların ve özellikle ilerici yazarların bütün çabalarına karşın İkinci Dünya Savaşı da olunca, savaş sonrasında aydının sorumu sorunsalı daha çok öne çıktı. Özellikle Sartre aydın sorumu üzerinde çok durdu.

Özetleyin şunu demek istiyorum; aydın, zamanın koşullarına göre değişebilir bir kavram olduğundan kesinlik içinde tanımı doğru olmaz. İşte bu yüzden kültür gibi, aydın gibi kavramların çok değişik tanımları yapılmış, başka toplumsal kavramlarda da olduğu gibi, her aydın kendine göre bir aydın tanımı yapmıştır. Bu değişik tanımlara bakarak, değişik aydın tanımlarını, körlerin fili tanımına benzetmemelidir. Çünkü, bu değişik tanımlar, gerçekte aydının tanımı değil, aydının nitelikleridir. Aydının nitelikleri olduğuna göre de, bu değişik niteliklerin hepsi de doğrudur.

Ben de, aydının kesin tanımını yapamasam da, birçok niteliklerini sayabilirim. Ama içinde yaşadığımız ortamın koşullarına göre, aydının, özellikle Türk aydınının çok önemli saydığım iki niteliğini söylemek istiyorum: Sorumu ve borcu... Aydın, en yakın çevresinden başlayarak, ses dalgaları gibi gittikçe genişleyen küreler biçiminde bütün dünyadan sorumlu ve sorumunun her an bilincinde ve tedirginliğinde olan kişidir. Kendi yaşamımdan bir küçük örnek vermek istiyorum. On yıl kadar önce gazetelerde bir mahkemenin resmi ilanını gördük. Edirne'de bir genelev, içindeki sekiz sermaye kadınla birlikte kiraya verilmek üzere açık artırmaya çıkmıştı. Korkunç bir olay! Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, uygar sanılan bir ülkede, hem de içindeki sekiz kadınla birlikte tıpkı hayvan ya da makine gibi, hem de mahkeme kararıyla ve mahkemenin aracılığıyla kiraya verilmek üzere açık artırmaya çıkarılıyordu. Bana göre, böyle bir olay karşısında ülkenin aydınları ayağa kalkmalıydı. Çünkü, açıkça insan onuru çiğneniyordu. Üç gazeteci arkadaş, açık artırmada bulunmak üzere, ilan edilen gün ve saatte Edirne Adliyesi'ne gittik. Gazetecilerin geldiği görülünce yargıç ve görevliler orada bulunmadılar ve açık artırma ertelendi. Biz olayı gazete ve dergilerde yazdık ve bu yüzden, Adliye'yi aşağıladığımız için mahkemeye verildik. Ayrıntılara girmek istemiyorum, anlatmak istediğim yargıcın davranışı. Avukatımız Çetin Özek'ti. Duruşmaya girerken Çetin Özek şöyle demişti:

– Bu yargıç çok serttir, bu yüzden biz de olabildiğince yumuşak ve incelikli olalım.

Askerlerin ve polislerin sertliklerini az çok anlıyorum da, kimi hekim ve hakimlerin sertliklerini hiç anlamış değilimdir. Gerçekten de yargıç bana şu sorusuyla sertliğini gösterdi:

– Siz genelevdeki kadınların avukatı mısınız?

Yanıtım elbet yumuşak oldu:

– Elbette avukatıyım. Salt onların değil, bütün insanların avukatıyım ve salt ben değil, bütün aydınlar, yazarlar, halkımızın avukatıyız, sizler de...

Aydın hiçbir olaydan *"Bana ne?", "Neme gerekir?"* diyemeyen, sorumunun ağırlığını ve tedirginliğini duyan, duymakla da kalmayıp tepkisini gösteren kişidir.

Aydının, özellikle Türk aydınının bana göre bir başka önemli niteliği, kendisini aydın düzeyine çıkarmış olan halkına borçlu olduğunu duymasıdır; maddi olarak ödenmesi olanaksız bu borcu, beyninde, vicdanında duyup ödemeye çalışan kimsedir aydın.

Aydının yürekliliği de (uygarca yürekliliği), bu sorum ve borç duygularından kaynaklanmaktadır.

Aydın olmanın bir ölçütü de diploma mıdır? Bu sorunun yanıtını Türk halkı, bir özdeyiş biçiminde yüzyıllar öncesinden vermiştir. Hani paşa olan oğlu, yaşlı köylüyü ayağına getirterek huzuruna alıp da alaylı alaylı *"Hani baba sen bana hep adam olamazsın derdin, bak işte paşa oldum "* demesi üzerine, köylünün yanıtı özdeyiş olmuştur: *"Ben sana paşa olamazsın demedim, adam olamazsın dedim."*

Aydın olmak, ille de diplomalı olmak değildir, ama adam olmaktır. Tarihimizde ve coğrafyamızda paşa olmuş, bey olmuş, ama adam, yani aydın olamamış ne çok insan vardır.

— Aydına ve aydınlığa düşmanlık, insanlık tarihi boyunca genelde hep ilericiliğe karşı direnişle, tutuculukla birleşti. Gelişimi engelleme, önleme çabaları günü gelince geçersiz, etkisiz kaldı. Yüzyıllar bunun çeşitli örnekleriyle dolu. Olaya bu açıdan bakarsak, aydın ve ilerici olan, o safta yer alan kişiye diyeceklerin nedir? Senin gibi düşünenleri karalama çabalarını nasıl değerlendirirsin?

— Gericiliğin de, ilericiliğin de kesin tanımlarını yapamasak da, özellik ve niteliklerini çok iyi tanımlamamız ve çok iyi bilmemiz gerekir. Tarihimizdeki olayları gözlemleyerek gericiliğin çok önemli bir özelliğini şöyle açıklayabiliriz:

> ***"Pek çok kavram gibi aydının da kesin tanımı yapılamaz. Yapılmamalıdır da. Çünkü, kavramların zamanla içerikleri ve kapsamları değişir."***

Gericiler, teknikte, sanatta, düşünde, felsefede, yaşamın bütün dallarındaki yeniliğe önce karşı koyar, o yeniliği yadsırlar, benimsemezler, hatta başkaldırıp yok etmeye çalışırlar. Bunu başaramazlarsa o yeniliği kendi inançları doğrultusunda özümseyerek değiştirirler, çürütürler, içini boşaltıp bir kabuk kavram biçimine sokar, yozlaştırır ve bundan sonra o bozulmuş biçimiyle eski yenilikten kendi amaçları için yararlanırlar. Havada kalmaması için savımızı örneklendirelim. Ülkemize ilk basım makinesi geldiğinde, makinede gazete, dergi, kitap basımına gericiler karşı çıkmamışlar mıdır? Bu tarihsel olguyu kim yadsıyabilir? Ama teknik yenilikle başedemeyince, o tekniği benimsemişler, kendi yayınlarının basımı için ondan yararlanmışlardır.

Başka bir örnek: Kuran'ın Türkçeye çevrilmesine yüzyıllarca karşı gelmediler mi? Benim çocukluğumda bile Kuran Türkçeye çevrilmemişti ve Türkçeye çevrilirse Tan-

rı kelamının (Tanrı sözlerinin) yüce anlamını yitireceği iddia ediliyordu. Bu tarihsel olguyu kim yadsıyabilir? Bu yüzden Türkiye'nin çağdaşlıktan nice geride kaldığı ortadadır. Sonunda zamanın akışına karşı koyamayıp Kuran'ın çevrilmesini üstlenmişler, ama yine de ne yapıp edip hiç olmazsa ezanın yeniden Arapçaya dönüştürülmesini becermişlerdir.

Yakın tarihimizden de bir örnek verelim. Radyo yurdumuza yeni girdiğinde gericiler radyodan Kuran'ın okunmasına şiddetle karşıydılar. Çünkü radyo, müziğiyle, şarkısı-türküsüyle bir eğlence aracıydı. İnsanlar eğlenirler, içerlerken radyodan Kuran ya da mevlit okunması dine saygısızlık olurdu. Aynı aygıttan meyhane şarkısıyla âyet, eğlence müziğiyle mevlit seslendirilemezdi. Sonra, tekniğe karşı gelemeyince o teknikle uzlaşıp, tekniği benimseyip, salt radyodan değil, TV'den de alabildiğine yararlanmanın yolunu buldular.

Ezanın hoparlörle okunmasına da karşıydılar. Bir zamanlar direndiler. Yine teknik üstün gelince, o tekniği de kendi amaçlarında kullanmanın kolaylığına ve rahatlığına erdiler.

Kısacası, bütün şeytan icatları sonunda meleklerin işine yaradı.

Yozlaştırdıklarının en korkuncu Atatürk ve Atatürkçülüktür. Bize, yani benim kuşağıma, Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü kendi yorumlarına göre sözle (lafla) yada yazıyla anlatamazlar. Çünkü bizim kuşak, Mustafa Kemal'i, Gazi'yi, Atatürk'ü, Atatürkçülüğü yaşadık, bizim lafla Atatürk'ü, Atatürkçülüğü öğrenmeye gereksinmemiz yok. Atatürk'ün sağlığında yapılamayan her ne varsa bugün onların hepsi, hem de Atatürkçülük adına yapılabilmektedir. Atatürkçülüğe karşı koyamayan gericiler, Atatürkçülüğü bozup, yozlaştırıp, değiştirdikten sonra özümsemişler, kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlardır. Dahası, gerçekte Atatürk düşmanı olanlar, koyu Atatürkçü kesildiler. Atatürkçülük kavramının içini boşaltıp salt kabuğunu, özünü atıp tersine çevrilmiş biçimini bıraktılar. Her şey gözler önünde oluyor ve olmakta. Atatürk *"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir"* mi dedi, Edirne'de *"Hakiki mürşit Kuran-ı Kerim'dir"* yazılı büyük bezleri yollara astılar. Türk paralarının üstünde Atatürk'ün resmi mi basılı, Atatürk'e karşı olduğu için yurdunu bırakan Mehmet Akif'in resmini de paralara bastılar. Beş ya da on Türk büyüğü arasında elbet Mehmet Akif'in de resmi paralara basılabilirdi. Hayır, tek Akif'in resmi.

Gericilerin bu özelliklerini gösteren tarihimizden pek çok örnek verilebilir.

Günümüzde Türkiye'de gerçek aydınlar büyük üç-dört kentimizde getto'larda, taşrada küçük yerlerdeyse ya küçük grupçuklar biçiminde, yada tek tek kaldılar. Bu aydınlar gettosunun sınırları da günden güne daralmakta, aydınlar en dar sınırlar içine sıkıştırılmaktadır. Aydınlar, azınlığın da azınlığı durumuna getirilip sindirilmiştir. Bugün sorun, bence, ilericilik ya da solculuk sorunu değildir, çok daha genel olarak bugün Türkiye'de sorun, insan onuru ve haklarına sahip özgür insan kalabilme sorunudur. Liberal, demokrat her aydın, gerici baskılarla sınırları gittikçe daralan gettoda sıkıştırıldığını ayrımsamalıdır. Örneğin bugün Türkiye'de yasal olarak suçlanamayan kitapların bile zararlı görülüp yakılması tartışılabilmektedir. Bir gazete bu olay karşısında düşüncemi sorduğunda, bugünkü yönetimin, şimdikinden daha çok kitap yakması gerektiğini söylemiştim. Eksik söylemişim, Türkiye'yi tam ortaçağa sokabilmeleri için, salt kitapları değil, yazarlarını da yakmalıdırlar ki, ancak yananlar ellerinden kurtulsun.

Bu uzun girişten sonra şimdi sorunuza geliyorum; ilerici olan kişiye diyeceğim şudur: İlerici olsun olmasın, her gerçek aydın bugün nefsini savunmak (müdafaa-i nefs) ve canını korumak durumundadır. Burada can, maddi varlığımız olan biyolojik can değil, aydının manevi varlığı olan kültürüdür, bilincidir, özgürlüğüdür, onurudur, değer yargılarıdır. Zamanımızda uygarlık adına çağcıl kültür, düşün adına çağdaş düşün, uygarlık adına günümüz uygarlığı yok edilmek isteniyor ve ediliyor. Bunları savunmak, kendimizi savunmamız demektir.

— Muhammet Peygamber Araptı. Kurduğu din olan İslâmiyet Türk toplumuna "kökü dışarda" bir akım olarak geldi, benimsendi. Makine uygarlığı da bu topluma "dış mihraklar"dan girdi. Adam Smith İngilizdi, Karl Marks Almandı. Fransız ihtilalini izleyen fikir ve etkiler Osmanlı ülkesine zorunlu olarak girdi. Osmanlı İmparatorluğu, gelişen yeni ekonomik, sosyal ve politik koşulların gerisinde kaldığı için parçalandı. Kökü içerde olan nice kişiler ve akımlar, yönetime ters düştüklerinden susturuldu, öldürüldü, önlendi. İnsan haklarına saygılı, her tür ekonomik ve sosyal görüşü siyasi partiye dönüştüren parlamenter sivil yönetime dayalı demokratik uygulamanın da kökü dışarda. Onu da alıp benimsediğimizi ilan ediyoruz. Bu konuda başarılı olduğumuza inanıyor musun? Demokrasinin başlıca koşulları nelerdir?

"Herhangi bir düşün akımının geçerliliği ve değeri, kökünün içerde ya da dışarda olmasıyla ölçülmez, o düşünsel akımın ülkenin koşullarına uygun ve yararlı olup olmamasıyla ölçülür."

— *"Kökü dışarda"* diye saydıkların arasında *"Milliyetçilik"*, *"Türkçülük"* hatta onlardan önceki *"Ümmetçilik"* de vardır. Osmanlılar, kökü dışarda olan *"Ümmetçilik"* harcıyla Müslüman olmayan azınlık halkları devlet bütünlüğü içinde bağlayamaz olunca, ümmetçilik harcı yerine Müslüman olmayan halkları da içeren *"Osmanlılık"* harcını kullandılar. Bir zaman sonra Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında Osmanlılık harcı da halkları bağlayamaz olunca, Osmanlılık bütününden *"Milliyetçilik"* akımıyla kopan öteki uluslardan *"Milliyetçilik"* düşüncesini aldılar. Yani biz Milliyetçiliği de başkalarından öğrendik; onun da kökü dışardadır. Daha sonraları Alman emperyalistleri bize Turancılığı öğrettiler.

Herhangi bir düşün akımının geçerliliği ve değeri, kökünün içerde ya da dışarda olmasıyla ölçülmez, o düşünsel akımın ülkenin koşullarına uygun ve yararlı olup olmamasıyla ölçülür.

Kökü dışarda olan demokratik yöntemi almamız ve uygulamamız zorunluydu. Başardık mı? Başaramazsak, başka seçeneğimiz yoktur. Yani, her başarısızlığımızdan sonra yeniden başarmayı denemek zorundayız. Şimdiye dek başarılı olduğumuz söylenemez. Ama başarısızlığımız —çok ters bir şey— halkımızdan gelmedi, hep yönetimlerden ve yönetmenlerden geldi. Demokratik uygulamanın başladığı 1945 yılından bu yana halkımızdan kendiliğinden çıkmış anti-demokratik tek başkaldırı olmuş mudur? Hayır.

Demokrasinin iki koşulu olduğuna inanıyorum:

1- Halkın yönetime katılması ve Türkiye için halkı kendiliğinden yönetime katılacak ekonomik ve kültürel düzeye getirmek.

2- Demokratikleşme, yani bütün ulusal varlıklardan, maddi ve manevi zenginliklerden, yararlardan halkın ayrıcalıksız olarak yararlanabilmesi.

— Bir ülkede insan haklarıyla demokratik özgürlüklerin varlığı neyle belli olur? Yada aksini düşünürsek, bu hakların yokluğu neyle anlaşılır?

— Demokratik özgürlüklerin belirteçleri pek çoktur. Birkaç belirtece indirgenemez. Ancak bir ülkede demokratik özgürlüklerin olup olmadığını gösteren örnekler gösterilebilir ki, bu örnekler de pek çoktur. Örneğin herhangi bir ülkede adamın biri —her kim olursa olsun— çıkıp da *"Bu millet böyle istiyor!"* yada *"Bu millet böyle istemiyor!"* diyebiliyorsa ve kendini tek başına millet sanıyor, bütün ulus adına konuşma yetkisini kendisinde buluyorsa, o ülkede demokratik özgürlüklerden söz edilemez. Yine herhangi bir ülkede herhangi bir adam —kim olursa olsun— kendini mahkeme sanıp da, kendisi gibi düşünmeyen insanları hem suçluyor, hem cezalandırıyorsa ve o insanlara kendilerini savunma hakkı da verilmiyorsa, o ülkede demokratik hak ve özgürlüklerden söz edilebilir mi? Kendisini tek başına mahkeme sanan, kendisini tek başına millet sanan, kendisini tek başına ulus adına düşünen makine sanan ya da sananlar bulundukça o ülkede demokratik özgürlükler yok demektir.

— Bazılarının sandığı gibi Türk toplumu insan haklarına dayalı, her ekonomik ve sosyal görüşe açık çok partili bir demokratik düzene layık değil mi? O ortam sence ne zaman, hangi koşullarda gerçekleşecek?

— O *"bazıları"* dediklerinize göre, Türk halkının çoğunluğu kendi istekleri ve çıkarları doğrultusunda oy verirse, Türk halkı demokratik düzene layıktır, ama kendi istek ve çıkarları doğrultusunda oy vermezse layık değildir.

Ben, ne halkın öksürüğünde, tıksırığında keramet bulanlardanım, ne de halkımızı çağdaşlığa layık görmeyip aşağılayanlardanım. Halk biziz, iyimizle, kötümüzle, yücemizle, aşağılığımızla... *"Ma fevk-al halk"* bir *"metapüblik"* yoktur hiçbir yerde.

— İnsanlar ve toplum dünden bugüne geldi. Kişiler ölecek, toplumsa yaşamını sürdürüp yarınlara gidecek. Dün dündür, bugün bugündür ama, dünü iyice araştırıp tartışmaz, dünden gereken sonuçlar, dersler alınmaz ve bu çaba açıklıkla gösterilmezse yarınlara gidecek kuşaklar hangi bilgiyle yola çıkacak? Dünü düşünmek değil de, onu bilimsel kafayla incelemek, tartışmak yararlı mı, değil mi?

— Bu sorunun yanıtı sanırım suç olur. Suç işlemek istemiyorum. Biliyorsun, son seçimlerden önceki geçmişi (yani dünü) eleştirmeyi, yorumlamayı, değerlendirmeyi yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır. *"Geçmişe mazi, yenmişe kuzu denir"* demiş halkımız. Geçmişin de irdeleneceği zamanlar gelecektir kesinlikle. Çünkü dün irdelenmezse tarih olmaz. Türkiye tarihinin içinden birkaç sayfa bomboş kalacak değil ya... Eskiden *"İlahî adaletin tecelli ettiği"* yere *"Mahkeme-i Kübra"* denilirdi. Zamanımızda *"Mahkeme-i Kübra"* tarihtir, artık tarih kılı kırk yararak irdeliyor ve yargılıyor.

— Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğundan beri dördüncü Anayasa'yı yaşıyoruz. Bu gelişim için ne düşünüyorsunuz? Yapılan Anayasa değişiklikleri hangi koşulların zorlamasıyla oluştu? Anayasa'ya kişisel kefalet olabilir mi? Anayasa'nın güvencesi nedir? Kurumsal güvence görevini yerine getiriyor mu? Anayasa'da yeni bir değişiklik gündem konusu olamaz mı?

— Dört kez değişen herhangi bir şey, beşinci kez de değişebilir ve değişecek demektir.

Açıkçası bizler, Anayasa'mızı gereğince koruyamadık, korumasını bilemedik. Bunda herkesin, hepimizin *"alelderecat"* suç payımız vardır.

Yürürlükteki Anayasa'ya elbet uyarım, uymak zorundayım. Ama gerçek bir demokratik düzenle bağdaşabilirliğine inanmadığım için de bu Anayasa'nın değişmesini istiyorum. Zora başvurulmadan, yasal biçimde, en erken değiştirilmesi dileğimdir.

Anayasalara kişisel kefalet olur mu? Kimi rejimlerde olabiliyor: Örneğin şahlık, padişahlık, meşruti olmayan krallık, teokratik ve monarşik rejimlerde, diktatörlüklerde, faşist yönetimlerde bir kişi Anayasa'ya kefil olabiliyor. Çünkü Anayasa ne isterlerse odur, ağızlarından çıkan her şey Anayasa'dır.

ŞAHAP BALCIOĞLU

Dil-Tarih Eski Kitap Pazarı

SAHAF

Sami ÖNAL

Bahariye, Bademaltı Sokak 47/A Kadıköy-İstanbul
P.K. 6 Acıbadem - Tel: 339 06 29

★ El yazması kitaplar,
★ Eski ve yeni yazı kitaplar,
★ Yabancı dillerde Türkiye ile ilgili kitaplar, romanlar, sanat kitapları,
★ Eski dergi ve gazete koleksiyonları,
★ Sanat takvimleri, minyatür albümleri,
★ Gravürler, eski hat örneği yazma levhalar,
★ Eski kartpostallar

ALIP SATIYORUZ

— Aradığınız her çeşit kitap için bize başvurunuz.
— Değerlendirmek istediğiniz kitap ve kitaplıklarınız için bizi arayınız.

Okur kitaptan ne bekler? Çetin soru...

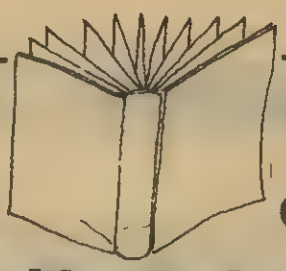

Sorduk, soruşturduk, bir cevap aradık, yolumuza ışık olsun dedik. Bir değil birçok ışık düştü önümüze verdiğiniz yüzlerce cevap arasından. Bu koca demet ışıktan da bu kitaplar doğdu işte. İnsan kitaplığı'nın kitapları doğdu. Hepsi birbirinden seçkin eserler..

şimdi kitapçılarda.

- *İSLÂM VE MODERN İNSANIN ÇIKMAZI/ S. Hüseyin Nasr 500 Lira*
- *MALCOLM X / Alex Haley 1750 Lira (Ciltli)*
- *BİREYSEL VE TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN YASALARI / Cevdet Said 400 Lira*
- *İSLÂM'IN YAYILIŞ TARİHİNE GİRİŞ / Ebulfazl İzzetî 700 Lira*
- *GAZALİ'NİN İKTİSAT FELSEFESİ / Dr. Sabri Orman 400 Lira*
- *EVRENİN YATIŞMAZ YAPISI / Abdülkerim Süruş 350 Lira*

KASIM AYI KİTAPLARI

- *MÜSLÜMAN PSİKOLOGLARIN ÇIKMAZI / Malik Binbedrî*
- *İNSANIN KÖKENİ NEDİR? / Maurice Bucaille*

insan yayınları

SATIŞ ŞARTLARIMIZ: KİTAPÇILARA VE TOPLU İSTEKLERE YÜZDE 30 İNDİRİM YAPILIR./TEK İSTEKLER POSTA PULU KARŞILIĞINDA GÖNDERİLİR./5.000 LİRAYI AŞAN İSTEKLER ÖDEMELİ OLARAK GÖNDERİLİR, POSTA MASRAFLARI YAYINEVİMİZE AİTTİR.

İSTEME ADRESİ: P.K. 159 BEYAZIT/İSTANBUL

YAZIEVİ

OĞUZ ATAY/ TEHLİKELİ OYUNLAR

Oyun içinde oyunu, roman içinde oyunu ya da roman içinde değişik anlatı biçimlerini bir araç olarak benzeri görülmemiş bir ustalık ve zenginlikle kullanan Oğuz Atay'ın ikinci romanı.

JOHN BERGER/G.

Üçüncü bir kişi ağzından ve anlatı kalıbıyla söze dökülemeyecek güzellikte özellikle kadın-erkek ilişkilerinde, özgün anlamların keşfedildiği John Berger'in Türkçeye çevrilen ilk romanı.

* Kitapçınızdan isteyiniz

İLETİŞİM YAYINLARI/PERKA A.Ş.
Klodfarer Cad. İletişim Han
Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 520 14 53/54/55

YA-DA A.Ş. Doktor Şevki Bey Sok.
Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 520 14 72

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE ANSİKLOPEDİSİ

6. cilt tamamlandı.

Türkiye'yi öğrenmek için özgün, yetkin ve kapsamlı kaynak:
Bilim adamlarımız, yazarlarımız, sanatçılarımızdan oluşan 120 kişilik yazı kadrosu... Bu kadronun yıllar süren çalışmasının ürünü... Toplumumuz üzerine her konuda derinliğine bilgi... Fotoğraflar, belgeler, çizelgeler...

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: Türkiye'yi öğrenmek için vazgeçilmez bir kaynak.

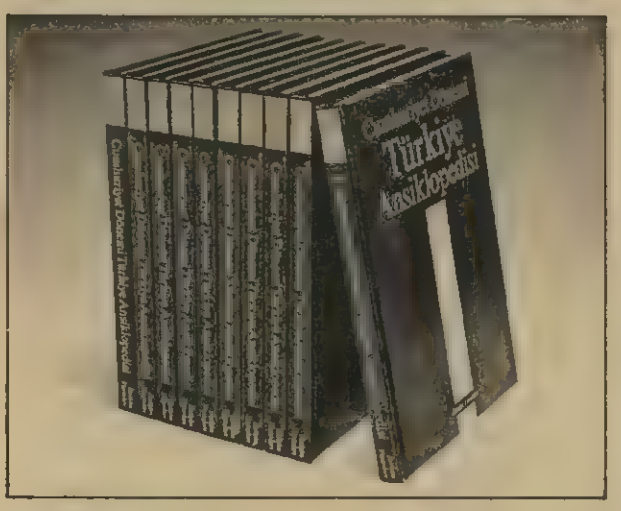

Tamamlanan 6. cildin kapakları bayilerde. 55. fasikülle 7. cilt başladı

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi bir İletişim yayınıdır.

İletişim Yayınları/Perka A.Ş. Klodfarer Cad. İletişim Han
Cağaloğlu-İSTANBUL Tel:520 14 53-520 14 55

6. Ciltte yer alan konular ve yazarlar:

Mizah-Karikatür; *Türk Mizahı ve Karikatürü;* Ferit Öngören.
Müzecilik; *Türkiye'de Müzecilik;* Sümer Atasoy.
Muzik; *Müzik Dünyamız, Türk Halk Müziği, Halk Müziği, Cumhuriyetin Elli Yılında Geleneksel Sanat Musikimiz, Çokseslı Musiki;* Timur Selçuk, Nida Tüfekçi, Erdal Utku, Prof.Dr. Gültekin Oransay, Yalçın Tura.
NATO; *NATO;* Doç.Dr. Haluk Gerger.
Nüfus; *Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu;* Tevfik Çavdar.
Odalar; *Cumhuriyet Döneminde Odalar;* Dr. Ayşe Öncü.
Ormancılık; *Türkiye'de Ormanlar ve Ormancılık;* Esat Korkmaz.
Planlama; *Türkiye'de Planlama;* İlhan Tekeli-Selım İlkin.
Polis/Jandarma; *Kolluk Kuvvetleri, Polis Örgütü;* Fikret Toksöz, Dr. İsmail Metin.
Reklamcılık; *Türkiye'de Reklamcılık, Halkla İlişkiler;* Süleyman Nebioğlu, Dr. Alaeddin Asna.
Resim; *Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi'nde Resim;* Kemal İskender.
Sağlık; *Sağlık;* Prof.Dr. Gencay Gürsoy.

7. Ciltte yer alacak konular ve yazarlar:

Sağlık; *Sağlık, İlaç ve Eczacılık;* Prof.Dr. Gencay Gürsoy, Necla Bal
Sanat-Estetik; *Cumhuriyet Türkiyesi'nde Sanat ve Estetik;* Kemal İskender.
Sanayi; *Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri;* Prof.Dr. Yakup Kepenek.
Sendikacılık/İşçi Hareketleri; *Cumhuriyet Döneminde Türk Sendıkacılığı ve Cumhuriyet Döneminde İşçi Hareketleri;* Prof.Dr. Alpaslan Işıklı, Kürşat İstanbullu, Kemal Sülker, Şehmus Güzel.
Sinema; *Türk Sineması, Türkiye'de Edebiyat ve Sinema/TV İlişkileri;* Nijat Özön, Atilla Dorsay-Turhan Gürkan, Burçak Evren
Sivil Toplum ve Kurumları; *Sivil Toplum, Sivil Toplum ve Türkiye;* Prof.Dr. Şerif Mardin, Murat Belge.
Siyasal Düşünce Akımları; *Türkiye'de Halkçılık, İslamcılık, Türk Ulusçuluğu, Sosyalizm;* Doç.Dr. Mete Tunçay, Prof.Dr. İlhan Tekeli, Prof.Dr. Şerif Mardin, Doç.Dr. Şina Akşin, Dr. Gencay Şaylan, Murat Belge.
Siyasal Hayat; *Siyasal Miras, Siyasal Gelişmenin Evreleri,* Doç.Dr. Mete Tunçay.

Attilâ İlhan'la
Leman ve Roman

Attilâ İlhan*'ın yazdığı yeni TV dizisi* Kartallar Yüksek Uçar *yayına girdi.* Sekiz Sütuna Manşet*'in Gazeteci Ümit' inde olduğu gibi, bir tartışma gene gündeme gelecek;* hayatta gerçekten böyle kişiler var mı, yok mu? *Oysa ki görece terimlerle girişilen görece bir 'gerçekçilik' tartışmasından çok yarattığı kişilerin yazarlarının zihnindeki yerini araştırmak, onların* var*'lığının ya da* yok*'luğunun orada nasıl biçimlendiğini, sonra da yazıya nasıl yansıdığını görmek daha doğru bir yaklaşım olabilir.* Attilâ İlhan*'ın bu gibi tartışmalara en açık kişisi olan 'Leman'ı bu yüzden konuşma konusu olarak seçtik. (F.Ö.)*

— Leman Korkut ve akrabaları son dönem Türk edebiyatı folkloruna iyice girdi galiba, ne dersiniz?

— Hem de hızla...

— Kalın çizgili, bol renkli, stilize bir yazıyı seviyorsunuz. Böyle bir yazı dünyası içinde Leman'ın yeri nedir?

— Ben Türk romanını okurken, özellikle Cumhuriyet nesli romancılarında şöyle bir şey gördüm. Israrla, Türk toplumundaki her türlü azınlıkları yok sayıyorlar. Ben o zaman total bir roman yazma peşindeyim; yani çok sağlam ekonomik, toplumsal taban ama aynı sağlamlıkta beşeri-psikolojik bir de tavan... Türk toplumuna baktığımda inanılmayacak zenginlikte tipler gördüm. İlk romanımdan itibaren etnik azınlıktan tipler almışımdır. Cinsel azınlıklar da hemen arkasından sökün eder. Yavaş yavaş şöyle bir yere vardım ki, insanın diyalektiği dediğimiz olay en az toplumsal diyalektik kadar cinsel diyalektiğe de dayanıyor. İnsan davranışlarını yönlendiren bu ikisi...

— Cinsel diyalektikten tam olarak ne anlıyorsunuz?

— Çok net ve çok açık; insan bünyesinde her iki cinsten hormonların bulunduğu biliniyor. Bu hormonların limit oranları içinde kalındığı takdirde kadın da erkek de ön kabul haline gelmiş davranış biçimlerinde bulunuyorlar. Ama değişiklikler olursa o insanlarda da değişiklikler oluyor. İşte bu, yani insanın içindeki zıddının kendisiyle çatışması onun cinsel diyalektiğini oluşturuyor. Yani bir kadının içerisinde erkek, bir erkeğin içerisinde kadın. Madem ki diyalektik de herşey zıddını içerir, madem ki böyle bir hormonal denge vardır...

— Sırf hormonal bir şema mı bu sizce?

— Altyapısı o; erkek hormonlar ya da kadın hormonları baskın çıkınca beyinde kimyasal reaksiyonlar meydana geliyor. Bunun değişik biçimleri de var; mesela iriyarı bir adamda kadınlık temayülü eşcinsellik olarak ortaya çıkmıyor da gidiyor pehlivan oluyor. Bu diyalektik tıpkı ölüm-hayat gibi çok doğasal ve etkileyici bir çelişiklik. Bu çelişiklik muhayyilesi olan bir yazar için inanılmaz bir spektrum. Tabiî, tarih merakım dolayısıyla Türk toplumunu, Osmanlı toplumunu bu konuda çok verimli buldum. Ben de bu açıdan ilk ciddi örnek *Aynanın İçindekiler*'deki Hayrun tipidir. Sonra Bacaksız Apti. *Kurtlar Sofrasında*'da Parlak Bekir diye bir tip vardır ki o da ilerki safhalarda *Aynanın İçindekiler*'de ortaya çıkacak Semra isimli bir dansözün ta kendisidir. Leman da çok açık. Bir, bu azınlıklardan biri olarak önemli, bir de asıl önemlisi -herkes bunu atladı- Ekrem onu bir oğlan çocuğu gibi görüp aşık olmuştur. Ama Leman bunun farkında olmadığı için sıradan bir eş rolünü yüklenip evliliği berbat eder. Böyle bir dramı yaşayacak kadın da ancak Jeanne Courtine yani Leman olabilirdi. Başkası değil.

— Cinsel diyalektik dediniz. Bunu zaman zaman adeta bir siyah-beyaz çarpıcılığı içinde vermeyi seviyorsunuz. Bu azınlık tiplerinin egzotik, çekici hatta belki dekoratif oluşları mı çekiyor sizi?

— Değil. Egzotiklik her yazar gibi beni de bir dereceye kadar ilgilendirir. Ama beni daha çok ilgilendiren bunların beşeri dramlarıdır. Mutlu değiller. Mutlu azınlık yok. Gizlilikten ya da açıklıktan mutsuzdur bunlar. Bu istikrarsızlık hayatlarına devamlı yansır.

— Ama siz öncelikle çok renkli bir teatrallik çıkarıyorsunuz bu hayatlardan.

— Çok doğal. Benim romanımda zaten görsellik çok ağır basıyor. Görselliği hiçbir an unutmuyorum ben. Benim düşündüğüm; bu sahneyi ben okurun gözündeki perdede nasıl sinemalaştırabilirim? Sinema, televizyon, video seyircisi bir okura seslendiğimi hiç unutmuyorum. Üstelik yalnız cinsel azınlık kişilerinde değil, benim bütün kişilerimde böyle bu. Kaldı ki Leman, Hayrun, bunlar gündelik hayatta da -mesela bir yere girerken- çarpıcı tipler, benim romanımda belirginleşiyorlar, hepsi bu. Onları arayıp bulup koyuyorum, buluncaya kadar da göbeğim çatlıyor. Romanlaştırırken de inceliyorum, teferruat koyuyorum, biraz değiştiriyorum tabiî.

— Ama insan deyince çeşitli boyutlar var. Bir yere girerken başka da, evinde sıradan bir iş yapan bir cinsel azınlık tipini düşünün.

— *Leman*'da o da var. Leman'ın Cecile'e yemek hazırlamasını düşün. Tam bir ev kadını, bir anne. *Haco Hanım*'da alaturka zürefa çevresi anlatıldığı için bu daha belirgindir. Tamamen gündelik ev hayatı. Leman tipine dönersek, bir de şu var; o, bütün diğer kültür alanlarında süregelen alafrangalık-alaturkalık sorununu cinsel kayma planına getiriyor. Leman, son otuz sene içerisinde büyük şehirlerdeki lesbien tipi. Zevkleriyle ve herşeyiyle Batılıdır. "İşte böyle lesbienlerimiz de var," gibi.

— O halde ilgi alanınızı alafrangalaşma sorunu içindeki azınlıklar olarak genişletebilir miyiz? Ekaliyet meselesine duyduğunuz ilgi de örnek buna. Çarpıcı azınlıklar ve alafrangalaşma açısından özellikle sevdiğiniz, mitolojik bulduğunuz tarihi dönemler hangileri?

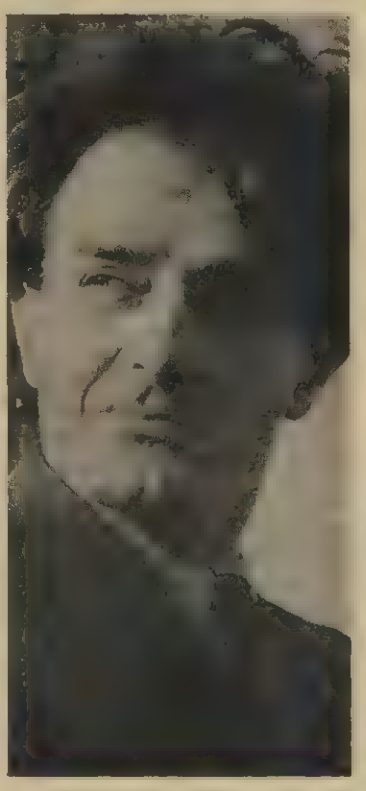

— Şöyle; dört ayrı dönem var. Osmanlının batışı bir, seçmekte zorluk çekilecek kadar çok tip, şehir, olay var, televizyon dizisi çıkar. İkincisi Kurtuluş Harbi; korkunç bir insan ve olay spekturumu. Müthiş renk var. Üçüncü dönem, İsmet Paşa cumhuriyeti dediğim dönem. 1940'lar. Bu, Demokrat Parti dönemini de içerir. Tez, antitez. İkincisi birincisinin çıkmazını sürdürür. Leman'ın dönemi, ticaret kapitalizminin ortaya çıkması, bunun yavaş yavaş komprador kapitalizm haline dönüşmesi. Daha yazamadığım dördüncü dönem ise 1960'lardan sonrası.

— Mitolojik olacak kadar uzaklaşmadığı için mi?

— Onun rolü var bir, bir de tozdan dumandan ortalık görülmüyor daha. Tutkular ve öfkeler henüz ayakta. Olmaz, onlardan roman yapılmaz. O işe girişmiyorum.

— Tiplerle kuruyorsunuz romanlarınızı. Peki, ayrıksı ya da kuraldışı kişilerin tarihsel dönemi tipleştirmekte çıkardığı zorluklar ya da kolaylıklar nelerdir? Başka bir deyişle, romandaki tarih mi? onları tipleştiriyor, onlar mı tarihi?

— Ben tipleri tayin ederken olaylarla ilişkilerini önceden düşünmüyorum. Ben önceden yaşamış, sahici tipleri bulmaya gayret ediyorum. Sadece belirli bir dönem var kafamda. Mütareke yılları *Haco*, Demokrat Parti *Leman*, eğer yazabilirsem 1935-40 İzmiri de *İclal*. Bu dönemler gözönüne alındığında,mesela *Haco*'daki tipler diyelim, kendiliğinden ortaya çıkıyor. Haco'nun kocası Emrullah Raci Bey bir işbirlikçi, eyyamcı, geniş, Bektaşilik taslıyor ama değil, hınzır bir herif. Öte yanda, Osmanlılık fikrine inanmış son birkaç Osmanlı aydınının oluşturduğu bir gurup ki bu da bir azınlıktır; dişçi Vahanak Mahçubyan, muallim Aristidi Efendi, Feridun Hakkı, bir de tarikat ehli yüzbaşı. E, ne kaldı, Emrullah Raci'nin ailesi. Haco Hanım'ın kendisinde de çok karılı Osmanlı ailesinde geleneklerin nerelere gelmiş olduğunu gösteriyorum. Müzeyyen Hanım tipinde Ödemiş'li bir mültezim ailesi kızının hikayesini veriyorum, Haco'da da onun tıpkı Leman gibi nasıl bu işlerin içine bilinçsizce girdiğini... O, bilinçli bir lesbien değildir. Kendini keşfediyor. Feridun Hakkı'nın dramı da burada giriyor işin içine. Bütün umutlarını Haco'ya bağlamış ve bu umutlar yıkılıyor. Osmanlı'nın yıkılışı ile Osmanlı aydınının yıkılışı.

— Leman çok renkli bir poster görünümündeyken, Haco'da bir dedektif romanı kurgusu seziliyor. Bu özellikle amaçladığınız birşey mi?

— Zamanımızda televizyon seyircisi, video seyircisi olan okuru bağlamak zorundayız. Sadece yazarın dil özelliklerine dayalı bir edebiyatı kalabalıklara yaymanın imkanı yok. Baştan beri 'thriller' unsurunu, sinematografik unsuru her zaman kullanacağım demiştim, buna sadık kalıyorum. Birtakım olaylar olur, birtakım şeyler geride cereyan eder, tam çözüleceği sırada yepyeni bir durumla karşılaşılır; her iki sayfada yeni bir kişi, bir durum, bir olay vardır bende. Okuru ancak 'thriller' unsuru sürükleyip götürür ki bu da zaten klasik romanın ana yapısında vardır. Ben toplumcu bir görüş sahibi olduğum için sırf dil özelliklerine dayanan bir yazıya gidemem, bu biçimciliktir. Mesajımın kalabalığa uzaklaşması, onda somutlaşması lazım. Bunun için de kalabalığın romanı okuması lazım, okuması için de gerekli yapısal özellikler sağlanmalı. 'Thriller' ögesi bu.

— Peki klasik romanla ilişkileriniz ne âlemde?

- Klasik romancıların vazgeçemeyeceğimiz yanı roman yapısına getirdikleri sağlamlıktır. *Balzac*'ın,*Conrad*'ın bir romanının yapısına hayranım. Bunlar müthiş adamlar... Bu sağlamlığa mukabil, anlatımda onlardan uzaklaşmak lazım. Neden? Onların döneminde görsellik olmadığı için tasviri bir anlatım içindeler. Günümüzde, anlatılabilecek herşey görsel iletişim alanı içerisindedir. O zaman, vurucu, çarpıcı imgeler, ana imge çağrışımını getirecek şeyler bulmak lazım. Eyfel Kulesi'ni anlatmaya lüzum yok, romanın 'o anında' Eyfel Kulesi'nin nasıl bir izlenim verdiğini anlatmak önemli. Bu, aynı kan gurubundanız dediğim *Nizan, Malraux, Ehrenburg, Hemingway, Koestler* ile başladı. Bir iki kelimeyle bir imgeyi verebilen yazarlardır bunlar.

— İmge dediniz de; sizin imge repertuarınız oldukça tanındı ve yaygınlaştı, hafif müzik şarkılarına kadar. Siz bunu nasıl karşılıyorsunuz, size zararı oluyor mu?

— Şairin ve yazarın imge sistemi onun eşyayı görüş ve anlatış tarzıdır. Bu sistem çok özel olmalı. Bu özel imge sistemini kurabilenlerinki de doğal olarak çok belirgin ve net özellikler taşıyor. Benim ki de öyledir. İlk yazdığım, çok *Nazım* esintili şiirlerde bile böyledir. Demek ki bir *Attilâ İlhan* imge sistemi var. Bunu geliştirebiliyor muyum? Sanıyorum, evet. Çünkü yeni yeni alanlar keşfediyorum. Mesela, bütün *Aynanın İçindekiler*'de renkleri de edebiyata dahil etmişimdir. Kendi İzmirimi, Parisimi temsil edecek vurucu renkler, imgeler vardır; İzmir' de kıyı kahvelerinin kalabalığı, Şam'da kavurucu sıcağın sarısı. Geçen gün Paris'ten bir genç kız kart atmış, 'sözünü ettiğiniz Parisi bulamadım' diyor. Tabiî bulamaz, çünkü o benim Parisim. Benim imgelerime dönüşmüş. Popülize olmasına gelince; birara, şarkı sözü yazarları benim kitapları harmanladılar. Aynen değil tabiî; benim imgelerimden kafalarında kalan imgelerle. Bir derecede harcıalem hale getiriyor bu imgelerimi tabii ama bunu şairler de yaptı ve yapıyorlar. Tabiî suyunun suyunun suyu oluyor. Şimdi nesirde de başladı. Oysa imge muhtevayla geçerlidir. Bunu aslında onlar bakımından zararlı sayıyorum.

— İmge sisteminizin kolay benimsenebilir olmasıyla da ilgisi var mı?

— Tabiî ama o benim tarafımdan özlenilen bir şey. Halkla iletişim benim birinci sorunum. Ben toplumcu sanatçıyım, fikirler ne kadar ileri olursa olsun yazdıklarını okutamıyorsan toplumcu sanatçı olamazsın.

— Toplumculuğun önkoşulu olarak popülerlik yani?

— Evet. Birincisi, okur *Attilâ İlhan* dünyasına yabancılık çekmeyecek, ikincisi onu sevecek, üçüncüsü de, belki -ümidimiz busöylediklerimizi de anlayacak. Asıl mesele de bu. Benim çeşitli yanlış şöhretlerim vardır. Aşk şairi, şimdi de porno yazarı gibi. Bunu aşanlar kaynağı buluyorlar. Otuz senelik yayın maceram lehte yürüyor. Hep alışılmamış şeyleri söyleyip, yaptığım halde -ki toplum olarak alışılmışa prim veririz- lehte. Bambaşka bir yerden çıkıveririm. Okurla irtibatın sanatçının sürekli kendini yenilemesi olduğuna inanırım.

— Günümüzün şair-i âzâmlarından birisiniz. Sizin imge sisteminizi alan ya da almayan genç izleyicilerinize karşı tavrınız nedir?

— Genç şairlere ilk söylediğim şu; *"Attilâ İlhan'ı okumayın"* Ben de ilk başladığımda *Nazım*'ın imge sistemini ödünç almıştım. Ama bu bir kan gurubu akrabalığı olarak kalmalı. Kendi imge sistemi bunun içinden gelişip çıkmalı. Çıkarsa ne alâ.

FATİH ÖZGÜVEN

Atilla Özkırımlı/Latife Tekin söyleşisi üstüne:

Her dil anlayışı bir varoluş biçimidir

İSKENDER SAVAŞIR

Günümüzde Kitaplar dergisinin Eylül sayısında Atilla Özkırımlı'nın Latife Tekin'in dil hakkındaki çok ilginç bazı görüşleri oluşturuyordu. Kanımca söylediklerinin ilginçliği özgün olmalarından değil, aksine çok yaygın olarak paylaşılan bir dil anlayışını az raslanır bir açıklıkta dile getirmelerinden. Benim bu yazıda amacım paylaşmamaya çalıştığım bu dil anlayışının temelinde yatan ve açıkça söylendiklerinde savunulmalarının güç olduğuna inandığım bir takım temel sayıltılara (ya da önyargılara) işaret etmek. *Paylaşmamaya çalıştığım* diyorum, çünkü Batı'da hiç değilse Descartes'dan bu yana egemen olmuş, ve yapısalcılık gibi çağdaş akımların bile aşamadığı bu önyargılardan öyle *'Ha!'* deyince kurtulmak mümkün değil (ama bizde bu anlayış ne zamandır benimseniyor bilmiyorum.) Ancak bu temel sayıltılara ve neden temelsiz olduklarına işaret etmenin, bu dil anlayışını hep birlikte aşmamıza katkısı olabilir diye yazıyorum.

Bu anlayışın ilk göze çarpan ve eleştirilmesi en kolay özelliği, belli bir *kavram gerçekçiliği* ile malul olması.. Örnekleyelim: *'Bu insanlar bilinçaltını tanımıyorlar.. Bilinçaltının, bilincin o insanlarda yaratacağı değişimi de yaşamıyorlar."*

Bu satırlara göre bilinçaltı insanların tanımasından önce ve tanınmaktan bağımsız olarak varolan bir **şey**, belki bir ruhsal öge.Oysa bilinçaltını bir *şey* olarak düşünsek bile, hiç değilse bu *şey* in ancak belli bir takım davranış biçimleri, belli ilişkilerle birlikte varolabileceğinin farkına varmak zorundayız. Bu davranış biçimlerinin, ârazların ortaya çıkmasıysa hiç değilse aile yaşamıyla kamu yaşamının birbirinden iyice ayrışmasını ve çocukluğun önemli bir kesiminin kamu yaşamından yalıtılmış olarak aile içersinde geçirilmesini gerektirir. Ancak aile yaşamıyla kamu yaşamının birbirinden ayrışması diğer toplumsal ayrışmalara göre daha **mutlak** bir görünüm arzeder. Şöyle ki, bu ayrışma iki davranış alanının farklı davranış biçimleri gerektirmesinden kaynaklanmaz; aksine her iki yaşam alanı da bireyin mümkün **her davranışını** belirli bir biçimde, kendi dizgesine göre anlamlandırır. Bu durumda kişi farklı ve çelişik davranışlar arasında bir tercih yapma sorunuyla karşı karşıya kalmayacak; aynı davranışın farklı ve uyuşmaz anlamları arasında bölünecektir. İşte *bilinçaltı* denebilecek bir şey de ancak böylesi bir bölünmenin belli bir yerleşiklik kazandığı bir ortamda varolmaya başlayabilir. (Ancak bu andığımın asgarî bir koşul olduğunu vurgulamak gerek: Latife Tekin kendisi böyle bir bölünmenin bir bakıma gerçekleşmiş olduğu bir ortamda ortaya çıkan ve *bilinçaltına* affedilebilecek kimi davranış ve söyleyiş biçimlerini büyük bir şiirsellikle sergiledi **Sevgili Arsız Ölüm**'de. Yine de onun yapıtını Freud'unkinden ayıran anlatım biçimlerinin farkından önce, anlattıkları şeyler arasındaki fark.

Ancak bizi burada ilgilendiren bilinçaltı kavramının kendisi, ya da Latife Tekin'in bu kavramı nasıl yorumladığı değil. Özellikle insan davranışını açıklamakta kullanılan kimi genel terimlerin tarihdışı gerçekliklere işaret ettiğini ve dolayısıyla anlamlarını bir tür keşif yoluyla kazandıklarını öne süren bir dil anlayışı.

Bu anlayışın diğer özelliklerini gözden geçirmeyi sürdürelim: *"Bilinçaltını tanımadıkları için, dış dünyadan aldıkları etkiyi, kendi ürettikleri duygu ve düşünceleri kendilerinin dışındaymış gibi kavrıyorlar."* Latife Tekin'i tedirgin edenin **"iç dünya"**yla **"dış dünya"** özneyle nesne arasındaki çizginin bulandırılması olduğu anlaşılıyor.O na öre, herhangi bir nesneyi betimlemeye kalkıştığımızda, nesnenin kaynağının bizde, bizim öznelliğimizde bulan özelliklerini (örneğin nesnenin ürkünçlüğünü, tanıdıklığını) nesnenin gerçekten kendine ait olan özelliklerinden ayırmaya özen göstermeliyiz; kullandığımız dil de bu kavramsal ayrımı yansıtmalı.

Ancak şöyle birşeyler söylenebilir: Bizim ürettiklerimiz yalnızca duygular ve düşünceler değildir; bunların yanında ve bunlardan önce bir takım nesneler de üretiriz. Peki ama nedir üretim? Bir takım ihtiyaçların, özlemlerin, tasaların, tasarıların, kısacası *duygu ve düşüncelerin* dışlaştırılması, maddeye sindirilmesi değil mi? Şöyle bir örnek verelim: ailesini hem tarlasında çalışarak, hem kendi ununu öğüterek besleyen bir köylü böldüğü ekmeği gösterip, *"İşte bu benim alınterimdir, aileme duyduğum sevgidir"* dediği zaman, Latife Tekin'in dediği gibi, sevgiyi *"masa gibi"* ya da ekmek gibi somut birşey olarak algıladığını mı gösteriyor; yoksa ekmeği ekmek yapanın kendi çabası olduğunu ifade edip, ekmeği doğru olarak mı adlandırmış oluyor?

Ama denecek ki, örneğimi, beylik deyimiyle, emeğin ürününe yabancılaşmamış olduğu bir ortamdan çekmekle, aslında Latife Tekin'in elçştirmeye çalıştığım görüşünü desteklemiş oluyorum. Çünkü emeğin henüz ürününe yabancılaşmamış olduğu bir dünya, bütün faaliyetlerimizin ürünlerin ve nesnelerin tümüne yabancılaşmış olduğu bizim dünyamıza kıyasla daha az gelişmiş, Latife Tekin'in deyimiyle daha ilkel bir dünyadır.

Bu itiraz bir doğrudan yola çıkmakla birlikte bana yine de temelsizmiş gibi geliyor. Doğru olduğu yön şu: gerçekten de eleştirmeye çalıştığım dil anlayışının benimsenmesi ile çağdaş devletlerin ve piyasa mekanizmalarının, yani toplumsal faaliyetlerin yaygın bir biçimde dünyaya yabancılaşmalarının, başlangıç aşamaları arasında bir hemzamanlık ilişkisi var.

Ancak gelişmiş diye andığımız toplumlarla belli bir dil kullanımı arasındaki tarihsel ilişkiden yola çıkarak, söz konusu dil kullanımı için de *daha gelişmiş* diyebilir miyiz! Böyle bir sonucu niçin sakıncalı bulduğumu yine bir örnekle anlatmaya çalışayım:

Diyelim ki Murat fabrikalarında çalışan bir işçinin kırk yılın başında bir taksiye bineceği tutmuşnası anlatacak bu olayı? İki seçeneği gözden geçirelim: sözkonusu işçi ya *"Bindiğim taksi yeşil bir Murat'tı"* diyecek, ya da *"Bindiğim taksi benim kendi çilemdi"* Şimdi Latife Tekin'le bir olup ikinci durumda sözkonusu işçi kendi çektiği çileyi somut, kendi dışında bir şeymiş gibi gördüğü için dili daha ilkel bir biçimde kullanıyor mu diyeceğiz? Ben böylesi bir durumda emeğin ürününe yabancılaşması hiç değilse dilsel düzeyde alışılmış olduğundan hem daha gelişmiş hem de daha **doğru** bir betimlemeyle karşı karşıyayız demeyi tercih ediyorum.

Son olarak bu dil anlayışının Latife Tekin'i neden öznelci bir şiir anlayışına götürdüğünü gözden geçirelim: *Öznelci bir şiir anlayışından* kasdım şu cümlelerde ifade edilen: *"Yapısı açısından kökü Dede Korkut hikayelerine kadar uzanan bir dil. Bu bana müthiş şiirsel görünüyordu.. Ama sözünü ettiğim mantığı oluşturduktan sonra şiirsel görünen yönü kafamda çöktü. Çünkü diyelim bir halk türküsünde 'Sandığımın kilidi tuzdandı' gibi bir söz, son derece şiirsel bir cümleymiş, dizeymiş gibi görünürken, aslında o insanların bayağı orada pas görüş, hiç de şiir kaygısıyla değil, bunu basit, somut bir biçimde algılayarak söylemiş olduklarının farkına vardım."* Latife Tekin, sergilemeye ve eleştirmeye çalıştığımız mantığı geliştirdikten sonra şiirselliğin temelini *"şiir kaygısı"*nda görmeye başlıyor. Bu anlayışa öznelci demem de o yüzden: şiirselliği söylenen de değil de, söyleyenin kasıtlarında aradığından. Özne ile nesne bir kez birbirlerinden kalın çizgilerle ayrılınca, şiiri ancak öznenin bir taşkınlığı olarak gören bu görüşün neden kaçınılmaz olacağı açık olsa gerek. Nesneler ancak içinde bulundukları insanî konumlardan ötürü edindikleri özelliklerden arındırıldıklarında doğru olarak adlandırılabiliyorlarsa, *nesnellikle şiirselliğin* birbirlerini dışlatalayan seçenekler halini alması ve şiirselliğin ancak öznellik olarak tezahürü etmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bu şiir görüşünün olumlu bir eleştirisini yapabilmek için önce şiirselliğin ne olduğu hakkında bir karara varmak gerekiyor ki bu hem bu yazının kapsamını hem de yazarının yeteneklerini aşıyor. Olsa olsa bu görüşle *şiirin ölümü* hakkındaki endişeler arasındaki ilişkiye işaret edebiliriz: hakikatin nesnellikle eşdeğer tutulduğu bir dünyada özü gereği nesnel olmayan şiirin dolayısıyla hakikatle de bir ilgisi olamaz, olsa olsa bir eğlence olablir; çevremiz de şiirden daha eğlendirici şeylerle dolu olduğuna göre... Aynı ilişki biraz daha farklı bir açıdan şöyle de ifade edilebilir: Eğer şiirsellik kaynağını tekil bir öznenin şiir kaygılarında bulan bir şey, öznel bir taşkınlıktan ibaretse, şiirin neden söylendiği/yazıldığı değilse de, niçin dinlendiği/okunduğu (ya da dinlenmesi/okunması gerektiği) anlaşılmaz birşey oluyor.

Ama bizim konumuz şiir değil; belli bir dil anlayışı. Ancak görüldüğü gibi bu dil anlayışını betimlerken önce bir düşünce tarzından *(tarih dışı bir kavram gerçekliği)* sonra da belli bir dünya görüşünden *(dünyanın ve nesnelerin aslî özelliklerinin insan faaliyetlerinden bağımsız olduğu)* sözetmek zorunda kaldık. Bu görüşlerin ve düşünce tarzınınsa ancak aile yaşamıyla kamu yaşamının birbirlerinden mutlak bir biçimde ayrıldığı, emeğin ürününe yabancılaştığı, yani kamu yaşamının devlet denetiminde piyasa mekanizmalarıyla biçimlendirildiği bir dünyada mümkün olabileceğini söyledik. Giderek böylesi bir dünyanın kişilerin karşısına, kendilerinden tamamen farklı, kendilerine yabancı bir nesneler ve güçler yığını olarak dikildiğini, ve dolayısıyla kişilerin de kendilerini nesnel âleme tamamen yabancı bir bilinç, bir özne olarak tanımladıklarını söyleyebiliriz.

Sorulabilir, Latife Tekin'in eleştirdiğimiz sözlerinin berisinde de böyle bir görüş yatmıyor mu? Bu görüşe göre de dil insanın kendisinden yapmak için kullandığı sistomatik birtakım işaretlerden oluşan bir alet değil mi? Doğrudur, çoğumuz çoğu zaman dili gerçekten yalnızca bir işaret sistemi, karmaşıkça bir etiketmişcesine kullanıyoruz. Latife Tekin bu kullanımı bir gelişmişlik belirtisi sayıyor, bu konuda yalnız da değil. Örneğin Melih Cevdet de **Gösteri**'nin Eylül sayısında düzyazıyı gelişmişlik, şiir bolluğunuysa azgelişmişlik belirtisi sayıyor. Oysa onların gelişmişlik ölçütü olarak aldıkları bu dil kullanımının temelinde bana bir tür teslimiyetçilik varmış gibi geliyor. Eğer bu görüşün bizim gündelik, ortalama davranışlarımızı doğru olarak betimlediğine bir itirazım yok. İtirazım bu davranışların eşyanın tabiatına dilin yapısına, tarihsel yasalara, kısaca herhangi bir zorunluluğa atfedilmesine.

Eğer dili kullanmak da bir faaliyetse, o zaman genel olarak faaliyetler hakkında söylenebilecekler dil kullanımı için de doğru olsa gerek-örneğin dilin nesneleri adlandırmakla kalmadığı, diğer faaliyetler gibi dil kullanımının da bir ölçüde dünyayı varettiği, kurduğu; örneğin dil kullanımının son çözümde kaynağını insan özgürlüğünde bulan bir davranış olduğu. Kuşkusuz yabancılaşmış bir dünyaya doğan bir kişi, dilin bu yaratıcı işlevini yadsıyıp, dili dünyanın yabancılığının sürmesine katkıda bulunacak bir biçimde kullanabilir-işte ben buna *"kişinin bulunduğu toplumsal/tarihsel konuma teslim olma"* tavrı diyorum. Ancak bu tavır eşyanın tabiatından kaynaklanan bir zorunluluk (ya da bir gelişmişlik ölçütü) olarak gösterilmeye başlandığında artık kullanılan dil ideolojinin dili oluyor.

Yazıyı bitirmeden yanlış anlamaları önlemek için birşey daha eklemem gerekiyor-ben yalnızca Latife Tekin'in konuşmasında ilkel bulduğu *köylü dilini* değil, Sevgili Arsız Ölüm'de sergilediği dil tavrını da bu yazıya eleştirmeye çalıştığım teslimiyetçiliği aşan olanaklar olarak görüyorum. Eleştirdiğim romanın dili değil, konuşmada benimsenen *üst dil.*

Latife Tekin

Nur Koçak:
Sonunda "milad"ım dediğim parfüm şişesi bitti

— Son sergide gördüğüm resimler hep eski tarihlerden.

— Evet, on yıllık çalışmalarımın sergisi bu. Parfüm şişesinin resmi olan *"Fetiş Nesneler I"*i 1974'te yapmıştım. Kendi *"milad"*ım olarak kabul ediyorum o resmi. *Fotogerçekçiliği*, yani fotoğrafı kaynak olarak alıp püskürtme tabancasıyla akrilik boya kullanarak yaptığım resimlerin ilki çünkü. Sonra *"Nesne Kadınlar"*a geçmiştim. Beyoğlu'nda, Güzel Sanatlar Galerisi'nde açtığım sergide (1982) hâlâ sürdürdüğüm *"Aile Albümü"*nü, *"Müdahale Edilmiş Kartpostallar"*ı ve *"Mutluluk Resimleriniz"*i hazırlamıştım.

— Piyasadaki bu kartpostallar, farkında olarak ya da olmayarak verdikleri mesajlar benim de bir süredir ilgimi çekiyordu. Sen nasıl başladın kartpostallara *"müdahale etmeye?"*

— Altmışlardan bu yana gelişen, *"Posta Sanatı"* adı verilen bir akım var. Sanat ürünlerinin ticarî ağının dışında, sanatçıların kendi aralarında kurdukları bir iletişim ağı bu. Birbirlerine mektup, kart, hattâ kaset ve bant ya da küçük biblo gibi şeyler gönderiyorlar. Yani hep postayla yollanabilecek şeyler. Benim de adresimi almışlar, Barselona'dan bir çağrı geldi. O zaman *"Müdahale Edilmiş Kartpostallar"*a başladım. *"Müdahale"*, figürleri kalp içine alma gibi şeyler. Daha sonra, *"Ben yapsam ne yapardım?"* diye düşünmeye başladım. Piyasa kartları, onları kullanan insanların dış dünyalarını yansıtıyor. *"Ben de gerçek dünyalarını veririm"* diye düşündüm. Kartpostaldaki renkliliğe karşılık, kurşun kalemin yalınlığı; kartların açık mekânlarına karşılık, fotoğrafçı stüdyosunun kapalı mekânı; "kadınlı" düş dünyasına karşılık, kadınsız gerçek dünya. 1. sırada *Kelebek* gazetesinde insanların askerde çektirdikleri toplu fotoğraflar yayımlanıyordu, yakınlarına selâmları, mutlu olduklarını, birbirlerini ne kadar sevdiklerini anlatmaları filan. Sözünü ettiğim Posta Sanatında bizden özgün bir şey olarak bunun uygun olacağını düşündüm.

— Çağdaş Türk resminde fotoğrafı senin gibi kaynak alan başka sanatçı var mı?

— Benim bildiğim yok. Ama bir süredir resim eleştirmeni Kaya Özsezgin Türk resminde *"dışavurumcu"* ve *"fotogerçekçi"* olmak üzere iki ana öbek olduğunu ileri sürüyor. Oysa bu akımdan anlaşılan resimde bir fotoğraftan yola çıkmak değil, resimle fotoğraf yanyana konduğunda birbirinden ayırdedilmez olması. Türkiye'de bu anlamda başka bir fotogerçekçi bilmiyorum.

— İlk Türk ressamlarının fotoğraftan yararlanmaları da bu dediğin bağlama girmez gibi geliyor bana, ne dersin?

— Osman Hamdi, Gerome'un öğrenci olarak, fotoğraftan oldukça bilinçli bir şekilde yararlanıyordu. Ama özellikle Primitifler bunu bilinçli bir teknik olmaktan çok, tersine, resim sanatına yeni başladıkları ve fotoğraftan çalışmayı daha kolay, daha elverişli gördükleri için yaptılar bence. Ayrıca kaynak diye seçtikleri fotoğrafta yaptıkları değişiklikler de bilinçli bir yorumdan çok acemiliklerine bağlanabilir. Dış mekânda, doğrudan doğaya bakarak resim yapmak elbette daha güçtü onlar için, ışık meselesi daha birçok çözemedikleri teknik mesele çıkıyordu karşılarına.

— Evet, o sırada, resmin karşısına çıkan bu gibi yeni sorunlar ya da eski sorunlara yeni yaklaşımlar, Avrupa'da, izlenimcilik gibi akımlara yol açıyordu, değil mi?

— Onlarla eşzamanlı, tabiî.

— Fotogerçekçilik, Pop Art'ın bir uzantısı sayılabilir mi?

— Sayılabilir. Özellikle Amerika'da. Yalnız, fotogerçekçilik anlayışının temelleri Amerikan resminde öteden beri, başından beri vardı. Çünkü Amerikan resminde her zaman ince gerçekçi ayrıntıya önem verilmiş, gerçeklik sanatlılığın önünde gitmişti.

— Fransa'da resim çalıştın, ama Amerikan resmine daha yakınsın.

— Amerika'da da okudum ben. Lisenin son iki yılını Washington'da okudum. Resim öğretmenim Berkowitz'den çok yararlandım. Ama resim merakı bende ilkokul öncesinden başlar. Ankara Koleji'nde de resim öğretmenim Turgut Zaim'di. Meselâ Necatigil'den bir şiir okuyup onun etkisinde bir portre yapmıştım. Sonra Amerika'dayken resimlerimi satın alanlar da oldu. Bunlar bana cesaret verdi. Dönüşte yalnızca Akademi'nin sınavına girdim-ve yalnız resim bölümünün. Akademi 1968'de bitti. 1970'de de devlet bursu sınavını kazanarak Paris'e gittim. Orada bir sergide *"hyperrealist"*lerle karşılaştım. Onların çalışmalarını görünce, *"Hep fotoğraf gibi resim yapmak istemekte haklıymışım,"* diye düşündüm. Çünkü gerçekten baştan beri çok gerçekçi, çok ayrıntılı, çok titiz çalışmak istemişimdir. Üstelik yağlı boyaya da alerjim var. Ayrı stüdyom hiç olmadı, evde çalıştım, odamda yağlı boya rahatsız ediyordu. Akriliğe geçtim. Ama bu da çok çabuk kuruyan bir boya. Dolayısıyla püskürtme tabancayı kullanmayı öğrendim. Altı ay odama kapanıp çalıştım. Sonunda parfüm şişesi bitti... *"milad"*ım dediğim.

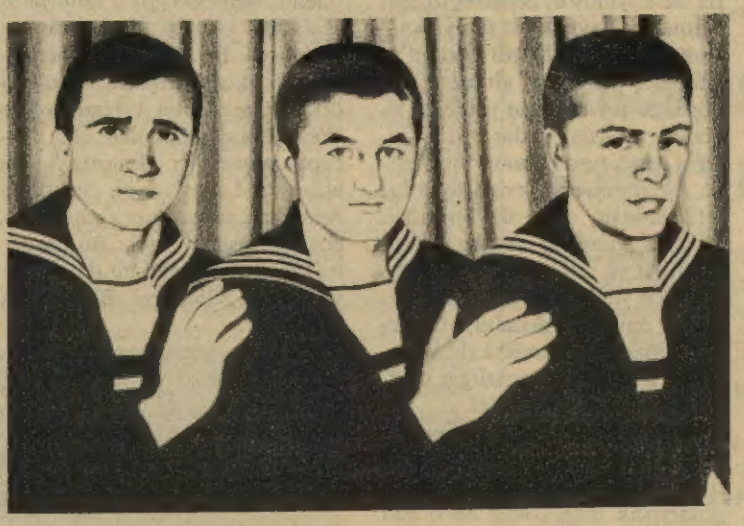

— Yağlı boyanın alerji yapması gibi oldukça kişisel gerekçelerin dışında, estetik düzeyde niçin yakınlık duyuyorsun gerçekçiliğin bu türüne?

— Resimde çağdaş teknikten yararlanmak anlamlı geliyor. Fotoğraf ayrıntılı ve doğru bilgi sunuyor, göz gibi değil, göz bir noktaya bakıyor. Kamerada objektif bir ölçüde çarpıtsa da insan gözü kadar öznel değil. Doğru bilgi veriyor.

Sonra tuvalle arana fotoğrafı koyunca *"uzaklık"* sağlıyorsun. Daha akılcı ve soğuk bakıyorsun olaya.

Kendini sınamayı da imkân veriyor. Amacını baştan ortaya koyup ona ne kadar yaklaştığını sınıyorsun. Önemli olan duygusallıktan kaçınmak. Kaptırıp koyvermiyorsun.

Çağdaş dünyanın kitle iletişim araçları dünyaya bakışımızı değiştiriyor. Onların aracılığıyla bakıyoruz dünyaya. Onların gösterdiği gibi görüyoruz. Sinemada olduğu gibi fotoğrafta da, gördüğümüzü yüzde yüz gerçek sayıp sorgulamıyoruz. Ama fotoğrafta, kitle iletişim araçlarına göre bir nesnellik var. Fotoğraftan çalışarak kitle iletişim araçlarını sorgulayabiliyoruz.

Bu tür bir resmetmenin çağdaş dünyaya bir teslimiyet olduğunu söyleyenler de var...

Pek öyle değil. Örneğin Pop Art'çılar dünyanın bayalığını vurguladılar. İzleyiciyle de dalga geçtiler. İçlerinden biri, *"Evlerine asamayacakları şeyler yaptık, ama onları da alıp astılar"* demişti. Onlara oranla fotogerçekler daha eleştirisiz, daha protestosuz. Ve zaten karşı çıkıyorlar Pop Art'çılara, *"Ahkâm kesiyorsunuz"* diyorlar. Fazla geveze buluyorlar ve mesajı çözülünce, geriye resimde bakılacak bir şey kalmıyor, diyorlar. Kendileri, *"No comment"* sanatı yaptığı iddiasında.

— Ama senin resimlerinde bir eleştiri var. Bir yanıyla Türkiye'ye özgü *"kitsch"*i sergiliyorsun. Koyduğun adlar da eleştirel.

— Evet, *"kitsch"*, yani toplumsal bayağı zevk alınıyor resimlerimde. Kartpostallardaki baskı kaymalarını bile saklarım. Sonra stüdyoda fotoğrafçının müdahalelerini verebilmek için stüdyo resimlerini tercih ediyorum. Resim adlarında da var eleştirellik. Türkiye'de böyle ad koymak zorundayım. Tabiî ayrıca konu seçiminde de eleştirellik var. Öncelikle figürlerin tam karşıdan görünmeleri ve dizilişleri önemli.

— Nesneler, Fetiş Kadınlar, herhangi bir Avrupa dergisinden olabilir. Mutluluk resimleriniz gibi çalışmalarda ise daha doğrudan doğruya yerli konulara giriyorsun (Tabiî o tip dergi resimlerinin artık bizde de yabancı olduğu söylenemez).

— Evet, o şişeyi görünce bir galeri sahibi *"Bu resmin ortasına tezek koysana"* demişti, yerli konu olarak. Oysa bunlar da artık yeterince yerlileşti. Ama şüphesiz kartpostallar, *"Mutluluk Resimleriniz"* doğrudan doğruya bize özgü konular (kartlarda benzer özellikler Batı'da da var ya).

MURAT BELGE

"Bir Zamanlar Amerika" ya da Tarihi "gangster filmi olarak" algılamak...

FATİH ÖZGÜVEN

1930'larla 40'larda, yani Hollywood Altın Çağı'nı yaşarken, Amerikan sineması *tür*leri buldu (ya da yeniden keşfetti) ve sinemanın temel anlatım tarzlarından biri haline getirdi. Müzikal, western ya da gangster filmi; türler bu toplumun kendi tarihine bakışına, kendi sorunlarını formüle edişine, kendi rüyalarını dile getirişine aracılık ediyorlardı. Öte yandan, türlerde arketipik diyebileceğimiz bir nitelik de vardı; temel anlatı şemaları olarak görüldüğünde, bunlar Yunan mitolojisinden İncil'e kadar varan genellikte bazı izlekleri, tipleri, karşıtlıkları da en yalın biçimleriyle içeriyorlardı. Bu yanlarıyla da son derece komünal, dolayısıyla da vazgeçilmezdiler.

Bugün de *sıradan seyirci*nin türlere yaklaşımında köklü bir değişiklik olduğu söylenemez. Oysa, yaratıcı sinemacıların, yani sinema seyircisinin zevkini ve görüş açısını (yani görme biçimini) belirleyen, değiştiren, geliştiren, dönüştüren kişilerin türlere bakışında farklılık olduğu kesin. Bu bağlamda, ilk belirleyici dönüm noktasının Jean Luc Godard'ın **A Bout de Souffle**'ı (Serseri Aşıklar) çekmesi olduğu söylenebilir. Godard, bu filmde gangster filminin ikonografik özelliklerine (yakaları kaldırılmış yağmurluk, kenarı indirilmiş şapka, stüdyoda kurulmuş bir gölgeler dünyası vb.) bilinçli olarak boşvermiş, onun yerine temeldeki izleği çekip çıkararak 1960'lar Paris'ine koymuştu; gangster tipinin yalnızlığı, kaypak bir dünya karşısındaki umarsızlığıydı Godard'ın gangster filminin alt-metninde gördüğü şey... Onun yenilikçi sineması tragedya kadar eski bir izleğin modern dünyanın ilişkilerine uyarlanmasını öngörüyordu. Öte yandan, daha da önemlisi, Godard gangster filmlerinde(n) gördüğü ve sevdiği ve bıçkınlığı, özellikle yeni yetmelere çekici gelen bir davranış biçimini, bir *eda*yı da gözardı etmemiş, kahramanlarına modern umarsızlığın üslûbu olarak benimsetmişti.

Daha da önemlisi diyorum, çünkü zaman geçti, köprülerin altından çok sular aktı, sinemada umarsızlık dibe çöktü de o eda kaldı geriye sanki. Davranış biçimlerinin büyüleyiciliğine vurgunuz bugünlerde (özellikle de eski dönemlerinkilere). Giderek teknolojik bir ağla örtülen dünyamızda bireysellik ancak davranış biçimleri düzeyinde dışa vurulmak zorunda olduğundan mı, yoksa düpedüz narsisizmden mi, orası belirsiz. Gerçi bir Polanski'nin (**Chinatown**), bir Fassbinder'in (bütün melodramlarında) ya da bir Wenders'in bu *eda* düşkünlüğümüzü farkedip de bunlar üzerine, tüyler ürpertici güzellikte *düşündürücü* filmler yaptıkları doğru, ama Sergio Leone? O da nereden çıktı?

Sergio Leone, Amerikan westerninden çıktı aslında. Onun Godard gibi iddiaları yoktu. Westernin büyüklüğünü, deyim yerindeyse perdeyi dolduruşunu, katliam, düello sahneleri gibi sahnelerin sağladığı koreografik imkânları seviyordu. Bir de İtalyan operasını... Bu ikisi birleşince, en olgun örneği **Once Upon A Time In The West** (Batıda Kan Var) olan Avrupalı westernler çıktı ortaya. Bu anlamda, Leone'nin bir özelliği de Amerikan sinemasının aksine, tempoyu yavaşlatmasıydı. Bu da daha bir ağıtsal, daha bir dağdağalı yapıyordu filmlerini. Bir *eda*dan söz etmiştim ya; Leone sinemasına eksen olarak bütünüyle bu *eda*yı almıştı. Dünya bir westerndi onun için.

Leone'nin son filminde dünya bir gangster filmine dönüşüyor. **Once Upon A Time In America** (Bir Zamanlar Amerika) sinemadan arta kalan eda'yı sinemanın tüm yüzeyine ve en geniş biçimde yaymanın en uç (kimileri için güzel, kimileri için saldırgan bir aşırılık) örneği... Bir gangster filmleri panoraması düşünün; *Lady From Shangai*vari esrar yuvası sahneleriyle açılsın, suçlu sokak çocuklarını anlatan *Angels With Dirty Faces* (Kirli Yüzlü Melekler) gibi gelişsin ve James Cagney ile Humphrey Bogart tipi iki arkadaşın hikâyesi çerçevesinde, seyircisine gangster filmleri tarihindeki her türlü izleği, trüğü ve numarayı birbiri ardınca sıralasın... (Ben ayaküstü şunları sayabildim; iki arkadaş arasındaki sevgi-nefret ilişkisi, kadın ve ihanet, temiz, meleksi kız, sonunda tımarhaneye düşen kötü kadın, mesleğini aşkına yeğleyen yıldız, öldü sanılarak ortadan kaybolan adam, yıllar sonra ortaya çıkan gerçek...) Leone'nınki gibi bir girişim bir gangster filmleri antolojisi yapmaktan öte bir şey; dış dünya (Amerika) Leone'de tümüyle (eski) bir gangster filminin dekorunu ve onun iç ilişkilerini benimsiyor. Gözalıcı dekorlarla (iki üç gazete haberi de bunun içinde) yaratılan gangster filmi gerçeği dışında gerçek denilebilecek bir dış dünya yok gibi. İşlevsel çevre'ler var filmde sadece; Yahudi mahallesi, rıhtımlar, sokak araları, Fat Moe'nun lokantası, kaçak içki satılan gece kulübü, Robert de Niro'nun sevgilisine *kapattığı* otel, genelev, otel odaları vb. Bunları gangster filmlerinden o kadar iyi tanıyoruz ki, bir sahne açılır açılmaz insanların belli mekânlarda nasıl davranacaklarını da önceden kestirebiliyoruz adeta. Seyirci *"Ah, işte bir ihanet sahnesi", "Şimdi burayı polisler basacak!", "Arka kapıdan çıkıp kurtulacak!", "İki arkadaşın yıllar sonra karşılaşması çok firaklı olacak"* diye içinden geçiriyor Leone'de. Diyaloglar da öyle; *bildiğimiz* gangsterler nasıl konuşuyorlarsa tıpkı aynısı! Dört saatlik bir destan filmin en etkileyici olması beklenen son sahnesinde Robert de Niro'nun arkadaşını öldürmeyi reddederken, *"Bir insan zaten yıllar önce ölmüşse onu öldürmek imkânsızdır"* gibilerden tumturaklı klişe cümleler sarfetmesi Leone'nin gangster filmini ne kadar ciddiye aldığını gösteriyor bence.

Evet, dört saatlik bir film sözkonusu olunca gangster filmlerine alçakgönüllü bir saygı gösterisi olmaktan çıkıyor iş. Gangster filmlerinin dünyasını dünyayla özdeşlemek oluyor. Leone'nin özenle yavaşlatılmış temposuyla, zaman dizimini Borges'vari bir gerçekdışılık içinde bölükleyen nefis kurgusuyla, güzel müzikle birleştiğinde dev boyutlarda bir *sinemanın sineması* gözümüzün önünde beliren. İşin kötüsü şu; *sinemanın sinemasında* sinemadan öğrendiklerimizi sorgulayan, değiştirmeye ya da dönüştürmeye çalışan bir bakış yok. Koskoca bir sahnede, tarihin belli bir kesitinin dekorları değişiyor, gidiyor geliyor (dekorların taşınırken çıkardığı gıcırtıları da duyabilirsiniz hatta) ama tarihin algılanışı (daha doğrusu tarihin belli bir tür tarafından algılanışı) değişmiyor, hatta giderek değişmezliğe uğratılıyor.

Bu nedenle, belki de filmin en etkileyici sahnesi, Robert de Niro'nun rüyalarında yaşattığı *temiz kız*ı düzdükten sonra, deniz kıyısında bir an durup dalgalara baktığı sahne... Bu mümkün olduğunca boş (dekordan arındırılmış) ve tabiatı *andıran* sahnede, gangster filmleri dünyasına sırtını dönen film kahramanı bir soluk alma fırsatı buluyor çünkü... □

Spor camiası, basın, sporsever üçgeninin ortak kanaati:

"Yine yaktılar bizi!"

Ya önümüze geleni yakacak güçte olduğumuzu sanıyoruz, ya da hepten yandığımızı. Bazen de abartmalı isyanlara giriyoruz: "Yaktılar bizi!" Sportif ilişkilerde sıcak bir bakış açısı geliştirmek iyi de, böylesine ateşli olmak, her şeyi yangınların ardında görmek ne ölçüde geliştirici acaba?

CAN KOZANOĞLU

Spor olayı toplumsal yaşantımızın en heyecanlı boyutlarından biri. Yarışmalarda taraftar kitleleri oluşturma özelliğiyle çatıştırıcı nitelikler taşısa da, yaygın bir ilgi alanı olarak birleştirici yönü ağır basıyor, uluslararası ilişkiler gündeme geldiğinde birleştiricilik bütünüyle egemen oluyor. Sıcak savaş dönemleri dışında, 'Türk' kimliğimizle en yoğun değerlendirmeleri yaptığımız ortamlar, sporumuzun düzyazıdaki yerini aradığımız bu tür karşılaşmaların paralelinde gelişiyor. Yaşamın diğer alanlarına pek çeviremediğimiz genel bakış açımız, spor olayına, spor dışı nitelikleriyle birlikte yansıyor. Kazansak da, kaybetsek de görüş uzaklığımızı, bastırmaya çalıştığımız bir ezikliğin getirdiği aşırılıklarla sınırlıyoruz, kendi yarattığımız bir üçgenin köşeleri arasında gidip geliyoruz. Her köşe, spor camiasının, basının, sporseverlerin aynı noktalarda birleşen yorumlarıyla oluşturdukları, üç değişmez ortamdan biri.

Bunların en az görüleni ve en gürültülüsü kazanmanın getirdiği mutluluktur. Yani, rakip takımın kızlığını bozduğumuz, şımarık yabancılara Türk'ün ne olduğunu gösterdiğimiz, karşısındaki zavallıyı bir çöp çuvalı gibi sürüyen güreşçimiz için sevinç gözyaşları döktüğümüz, rakibinin suratını kan çanağına çeviren boksörümüzle şerefimizi kurtardığımız günler ve sonrası. Her şey öyle iyi, öyle güzeldir ki. Tam anlamıyla uyum sağlanmış, ideal bir hazırlık döneminin semeresi görülmüştür. Elde edilen başarı, artık doğal ve süreklidir. İleride daha parlak sonuçlar alınacağı kesindir. Ne yazık ki, bu aşırı iyimserlik ve biraz saldırganca mutluluk çok nadiren yaşanır Türkiye'de.

Bir başka ortam ise, sporcularımızın ve yöneticilerimizin pek geçerli bahaneler bulamadıkları başarısızlıklardan sonra oluşan yaygın kötümserliktir. Utanmış, utanmış yerin dibine geçmişizdir adeta. Bir kez daha anlaşılmıştır ki, Edirne'nin ötesinde hiç yokuz ve kolay kolay da olamayacağız. Rakibimiz istese birkaç gol daha atabileceği halde mahsus atmamıştır (Bunun nedeni hiç anlaşılmaz). Yerde sürüklenen zavallı çuval bizim güreşçimiz, suratı dağılan gariban bizim boksörümüzdür. Ruhsuzlar bir de utanmadan yakınlarına hediye getirmezler mi, havaalanında sırıtmazlar mı? Yitirilen umudun ardından haftalarca sporculara verilir veriştirilir, rezil olmamak için uluslararası ilişkilere girmememiz önerilir. Ve yine de yazık ki, böylesine derin umutsuzluklar sık sık spor kamuoyuna egemen olur.

Üçüncü durum ise haksızlığa uğramanın getirdiği feryatlarla belirginleşir. Sporumuzda, geçtiğimiz günlerin menüsü de budur. Türk oldukları için önce Beşiktaş'ın yıkılması, ardından Balkan Boks Şampiyonası'nda boksörlerimize takılması.

Bu noktadaki en büyük yanlışımız sürekli ve kasıtlı olarak yalnızca bizim hakkımızın yendiğine inanmamızdır. Oysa spor organizasyonlarında ev sahibi ülke her zaman için avantajlıdır, daha da ötesi belirleyicidir. Artık olağanlaşarak ve gelenekselleşerek döndürülen dolaplara karşı çıkarken, Türkiye' de gerçekleştirilen ilişkileri de aynı düzeyde reddetmek zorundayız. Boks Federasyonu Başkanı, Romanya'daki maçların beş masa hakemiyle yapılmasını istediklerini, fakat Romenlerin üç hakem kararını değiştirmediklerini söylüyor, bu uygulamayı önceki yıl Bursa'da kendi federasyonunun başlattığından hiç söz etmiyor. Maçların önceden bağlandığından yakınırken, kendisinin geçen yıl Atina'da yaptırmaya çalıştığı şikeleri, çıkardığı olayları unutmuş görünüyor. Her şeye karşın, bir ölçüde başarılı. Şampiyonadan çekilmemizi destekleyen bir kamuoyu oluşturmuş durumda. "Önce Beşiktaş'ı, sonra boksörlerimizi... Her zaman böyle, yeter artık. Hep bizim aleyhimize..." İstanbul'da Fiorentina'nın golü nasıl sayılmamış (klasik düzen içinde orada da Fenerbahçe'nin penaltısı verilmemiş), Osman Solakoğlu olağanüstü bağlama yeteneğiyle basketbol takımlarımızı nasıl başarıdan başarıya koşturmuş, hiçbiri düşünülmüyor. Sanki bu yozlaşmış yapının tek kurbanı Türk sporcularıymış gibi...

Üzerinde durulması gereken bir nokta da, organizasyon-hakem hatalarının ne ölçüde etken olduğu, ne ölçüde abartıldığı. İtalyan hakem Beşiktaş aleyhine ilk penaltıyı vermeseydi Rapid Wien elenecek miydi? Herhalde hayır. Beşiktaş haksızlığa uğramış olsa bile, neredeyse destanlaştırılacak düzeyde iyi oynamadı. Fakat her işte aşırıya kaçmak ilke olarak benimsendiği için, son yarım saate kadar kendi kendini ceza alanına hapseden, defansta sürekli açık veren, orta sahada pres yaptığı zaman rakibinin top çıkarmakta güçlük çektiğini göremeyen Beşiktaş'ın oyunu göklere çıkarıldı. Türk olmadığına karar verilen, spikerin orijinal gösterimdeki sesi kesilerek, stüdyo seslendirmesiyle gerçekleştirilen ertesi günkü maç özetinde Türk spiker siyah-beyazların son yıllarda Avrupa sahalarında en iyi oynayan takımımız olduğunu söyledi. Bu Galatasaray' ın daha iki yıl önce yine Viyana'da Austria Wien'i yenerken döktüğü tere biraz saygısızlıktı.

Balkan Boks Şampiyonası'na gelince, izlemeden maçlarla ilgili yorum yapmak son derece zor. Hakem oyunlarının her zaman kendisini bulduğunu, finale çıksa rakibini nakavt etmesinin yüzde yüz olduğunu iddia eden Mehmet Demir'e anlaşıldığı kadarıyla gerçekten yazık olmuştu. İkinci mağdur olarak televizyona çıkarılan Cemal Öner' in şaşkın bir tavırla söyledikleri ise, "görülmemiş bir haksızlık örneğini" vurguluyordu. Bazı hatalar yapmış ihtar almıştı. Bulgar rakibi de benzer hareketler içine girmişti. Aslında ona da ihtar verilebilirdi. Eğer verilseydi, ortada gibi görünen maçı belki Cemal de kazanabilirdi.

Sporumuzun her yanlışını kendine özgü yöntemlerle dayanılmaz bir çirkinliğe dönüştürmede uzman olan güreş camiası da, bu olayların ardından devreye girdi. Bulgaristan'daki Balkan Gençler Güreş Şampiyonası'nda hakemler bir yandan maç yönetmeye çalışırlarken, öbür yandan antrenör Mehmet Esenceli'nin hareketlerini kolluyorlardı. Çünkü boş bulundukları anda Esenceli "Türk gibi kuvvetli" sözünün doğruluğunu kanıtlayabilirdi. Ancak, kovalamacalar aleyhimize sonuçlandı ve antrenörümüz yabancı hakemlerden hiçbirini yakalayamadı. Yine de eli boş dönmedi, hazır niyetlenmişken kendi güreşçilerimizi dövdü. Şampiyonadaki başarısızlık kamuoyu oluşturmada da sürünce, nasıl olduysa, bir kez daha yakıldığının imajı uyandırılamadı.

Olayın hakemler yönünde, sporcularımızın belli düzeyde mağdur olduklarını da kabul etmek gerek. Türk hakemleri ile yabancı hakemler arasındaki farktan doğan bu durum, özellikle futbolda belirginleşiyor. İki yıl önce bir seminerde, Merkez Hakem Komitesi üyelerinden biri kursiyerlere en ufak şüphede hemen ofsayt bayrağını kaldırmalarını öğütlüyordu. Çünkü ofsayt olmayan pozisyonu kesmek o kadar tepkiye neden olmazdı, ama ofsayt golü saymak başlarını belaya sokabilirdi. Kendilerinin yıllardır Türkiye'de uyguladıkları da bu ilke. Takımlarımızın yabancı sahalarda ofsayt diye duraklayıp yedikleri gollerin sayısı da bu yüzden fazla. Yine aynı seminerde, başka bir üye futbolcularla konuşmayı, gülümsemeyi ve hatta maçtan önce başarılar dilemeyi bile hakemliğe yakışmayan davranışlar olarak nitelendiriyordu. Futbolcularımızın alıştıkları asık yüzlü hakemlerin ardından, gülen, konuşan, gerektiğinde topu oyuna sokulacağı noktaya kendi ayağıyla gönderen hakemlerle ilişkilerini ayarlayamıyorlarsa, sık sık kart görüyorlarsa, onları değil, Türk hakemlerini suçlamak gerek. Bir de Türkçe küfredince karşısındakinin anlamayacağı kanısı var ki, sık sık kırmızı kart çıkmasına neden oluyor. Bunun sporcularımıza özgü bir huy olduğunu söylemek de, biraz haksızlık elbette.

Sözü geçen üç değişik ortam, sporumuzun üç değişik boyutu aslında. Her spor olayı üç boyutu da içeriyor. En büyük yanlışımız değerlendirmelerde bu gerçeği görememiz. Ya önümüze geleni yakacak güçte olduğumuzu sanıyoruz, ya da hepten yandığımızı. Bazen de abartmalı isyanlara giriyoruz: "Yaktılar bizi!" Sportif ilişkilerde sıcak bir bakış açısı geliştirmek iyi de, böylesine ateşli olmak, her şeyi yangınların ardında görmek ne ölçüde geliştirici acaba? □

Sayfa 44

"...İslâmı bir medeniyet olarak kurmayı düşünüyorsak, batının sosyal bilimlerini ve bunların kıstaslarını temel alıp fazlalıklarını törpüleyerek adına 'İslâmî' demek doğru olmaz. Zekâtı alır, faizi yasak eder böylece İslâmın lafzına uymuş olursun. Ancak toplumun yapısını değiştirmezsen 'ruh' gelmemiş olur.

Böylece İslâm ekonomide lafzen uygulanırken toplumun 'ruhu' nun önceki maddeci mahiyetinden koparılamaması ihtimali her zaman mevcuttur. İşte tehlike buradan kaynaklanmaktadır.

Prof.Dr. Cavit ENSARİ:
"Ekonomiye İslâmi Yaklaşım"

İslâm

Ekim Sayısında

Topkapı geceleri

OSMAN BALCIGİL

Genellikle güzel, bazen çirkin, zaman zaman da garip bir şehir İstanbul.

Güzeline ve çirkinine bir çırpıda yüzlerce örnek vermek mümkünse de, garibine "kafa yoranlar"ı bir hayli düşündürecektir İstanbul. — Yoksa *garip* bir kavram olarak *güzel* ve *çirkin*'den daha az net olduğu için mi?—

Garip bir şehir olarak İstanbul'un, belki de en garip yeri: Topkapı. Daha da doğrusu Topkapı'da, otobüs terminalleriyle surların arasında kalan "cadde". Ve tabiî asıl, bu "cadde"nin geceleri. Kısacası, garip İstanbul'a belki de en iyi örnek: *Topkapı Geceleri.*

Topkapı: Üç önemli iş

Birinci önemli iş: Bütün otobüs terminalleri birbirine benzer. İstanbul'da olsun, başka bir yerde olsun; bağıran, koşan, telaşlı insanları, berbat tuvaletleri, berbat yiyecekleri ve daha birsürüsüyle; herkesin birbirini *geçici* gördüğü, —biraz da bu nedenle— ilişkilerde ve mekânda alabildiğine bir özensizliğin yaşandığı, ama vazgeçilemez, yok sayılamaz yerlerdir otobüs terminalleri.

İkinci önemli iş: Topkapı'nın bu "cadde"si, İstanbul'un en büyük sanayi bölgesinin trafiğini de taşır. Gece gündüz durmaksızın çalışan fabrikalara, günün her saatinde gidip gelenlerin sayıları üzerine kesin rakamiar vermek güç. Ancak, rahatlıkla denilebilir ki; "cadde", gece olsun gündüz olsun yüklendiği insan ve vasıtaları taşımakta güçlük çekiyor.

Üçüncü önemli iş: Topkapı Aksaray'ın burnunun dibinde, Aksaray'sa üç-beş yıldır "turizmin hizmetinde". Lokantaları, otelleri, berberleri, her çeşit eşya satan dükkânları, kısacası bütün benliğiyle Aksaray, kendisini genel olarak turizme, özel olarak da "Arap turistler"e adamış vaziyette.

Gelin Topkapı'ya

İnsanın ihtiyaç demek olduğunu en iyi bilenler galiba seyyar satıcılar —gecenin saat 02.00'si olsa bile—.

...

Mesela gecenin bir saatinde, diyelim ki 02.00'de, ola ki rüyanızda bir abajur gördünüz. Ve dediniz ki "Hemen bir abajur almalıyım." Doğru Topkapı'ya; hiç kuşkunuz olmasın, bir satıcıyı çeşit çeşit abajurlarla dolu tezgâhının gerisinde sizi bekler bulacaksınız... Ya da saatiniz 02.30'u gösteriyor ve misafirleriniz sökün etti. Evde çay bardağı, çay kaşığı, çay tabağı, demlik, süzgeç, ... yok. Buyrun Topkapı'ya...

Allah korusun, diyelim ki hastanız var. Ve ağzımızdan yel alsın, farzedelim ki ölümcül. Gecenin bir yarısında tutturdu "kavun" diye. Hiç zorlamayın manavın ve lokantacının kapısını. Binin bir taksiye. Gelin Topkapı'ya. Ardarda dizilmiş, kavun karpuz dolusu yüzlerce elarabasını sizi bekler bulacaksınız...

Ancak, taksinizi —hele yakın bir yerden geliyorsanız— salmayın. Çünkü, Topkapı'da taksicilerin kötü bir adetleri var: Müşterilerini nereye gideceklerini öğrenmeden bindirmiyorlar arabalarına. Eğer gidilecek yer yakınsa ve elde bagaj ücretine tâbi herhangi bir şey yoksa, katiyen müşteri kabul etmiyorlar.

İki koca giyim pazarı

Topkapı'da biri hemen surların dibinde, öbürü terminalin yanında olmak üzere, her biri yüzlerce satıcıya *tezgâh* kurmak imkânı sağlayan iki koca giyim pazarı da, gece yarısına kadar hizmete açık: Topkapı Ucuz Giyim Fuarı ve Topkapı Moda Merkezi.

Envai çeşit giyim eşyasının satıldığı bu tezgâhlarda sabahın kör ünde başlayan satış, gece yarılarına kadar durmaksızın sürüp gidiyor. Kimler alışveriş etmiyorlar ki bu tezgâhlardan: Edirne'den kalkıp Ardahan'a giderken İstanbul'da mola vermiş, anacığına fistan götürmek isteyen bir *yolcu*'dan; birkaç gün sonra sünnet olacak oğluna bir çift ayakkabı almak isteyen *gece vardiyasından bir işçi*'ye; kendilerinden önce gelenlerden İstanbul Geceleri'nin methini duymuş *bir Arap turist aileye* kadar...

...

Evet, insan ihtiyaç, devamla alışveriş demektir...
Dükkânlar gündüz "Açık" gece "Kapalı"dırlar...

...

Ama, "Martıların kentte işi ne?"
"Neden Topkapı'da geceyarısı abajur satılıyor?"

...

Yoksa İstanbul, genellikle güzel, genellikle çirkin, her zaman garip bir şehir olmaya mı başladı?